

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΤΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

ΑΠΕΡΓΙΑ

Υπεύθυνοι Διδάσκοντες: Ανδρέας Δημητρόπουλος

Σπύρος Βλαχόπουλος

ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ

A.M. 1340200700099

Τηλ. 6976303889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	3
B. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
I. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΣ.....	4
II. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	6
III. ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ	7
Γ.ΚΥΡΙΩΣ ΜΕΡΟΣ	
I. ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	11
II. ΈΝΝΟΙΑ ΑΠΕΡΓΙΑΣ-ΕΥΡΕΙΑ ΈΝΝΟΙΑ.....	12
ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΣ ΘΕΜΙΤΗ ΈΝΝΟΙΑ.....	23
III. Η ΑΠΕΡΓΙΑ ΩΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ.....	26
IV. ΑΠΕΡΓΙΑΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ.....	33
V. ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	37
VI. ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ Δ/ΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	44
VII. ΕΙΔΗ Κ' ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	45
VIII. ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	54
IX. ΓΕΝΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ Δ/ΤΟΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	57
X. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ Δ/ΤΟΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	68
XI. ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	79
XII. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ.....	81
XIII. ΑΝΤΑΠΕΡΓΙΑ.....	84
XIV. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ.....	88
XV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	98
XVI. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	100

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε συνταγματικό επίπεδο, το συνδικαλιστικό δικαίωμα, κατάκτηση μακροχρόνιων αγώνων των εργαζομένων συγκροτεί μία αντίπαλη εξουσία απέναντι σε εκείνη του εργοδότη- επιχειρηματία, που εκπορεύεται από το δικαίωμα ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής. Στόχος αυτής της συλλογικά και αλληλέγγυα οργανωμένης αντιδύναμης των μισθωτών είναι ο περιορισμός της μονοπωλιακής εξουσίας να προσδιορίζει μονομερώς το εργασιακό καθεστώς¹.

Η συνδικαλιστική ελευθερία είναι ένα ατομικό δικαίωμα από το οποίο προέκυψαν πολλές επιμέρους εγγυήσεις. Μία από τις θεμελιακές αξιολογικές συνιστώσες που προσδιορίζουν τον σκληρό πυρήνα του συνδικαλιστικού δικαιώματος είναι η πλήρης και αποτελεσματική διασφάλιση της απεργίας ως του δραστηότερου και αναντικατάστατου διαπραγματευτικού όπλου και συμμετοχικού εργαλείου των εργαζομένων στη διαμόρφωση του περιεχομένου και των όρων των εργασιακών σχέσεων².

Ως μία από τις κύριες μορφές συνδικαλιστικής δράσης η απεργία προστατεύεται στο ισχύον Σύνταγμα τόσο στα πλαίσια της συνδικαλιστικής ελευθερίας, όσο και ως αυτοτελές δικαίωμα. Ο κοινός νομοθέτης όλων των εργαζομένων δικαιούται να ρυθμίσει την άσκηση του δικαιώματος απεργίας. Αυτή η νομοθετική ρύθμιση σκοπό έχει σκοπό έχει κατά πρώτο λόγο να ρυθμίσει τα όρια του δικαιώματος απεργίας που προκύπτουν από τη φύση και το σκοπό του δικαιώματος (τα λεγόμενα «σύμφυτα όρια») και κατά δεύτερο λόγο να καθορίσει τους περιορισμούς, οι οποίοι σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ.2 Σ επιτρέπεται να επιβληθούν σε συγκεκριμένες κατηγορίες εργαζομένων³.

Το άρθρο 23 του Συντάγματος, που στην δεύτερη παράγραφο του κατοχυρώνει το δικαίωμα της απεργίας έχει ως εξής: « Το Κράτος λαμβάνει τα προσηκόντα μέτρα για την διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών με αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου.»

¹ Βλ. Τραυλού-Τζανετάτου Δ., Συνδικαλιστική δράση στην επιχείρηση και Σύνταγμα, , Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1984, σελ. 17

² Βλ. Τραυλού-Τζανετάτου, όπ.παρ., σελ. 41

³ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 66 επ.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Η σημασία της συνδικαλιστικής κίνησης ήταν και παραμένει τεράστια. Η κοινωνική ιστορία των νεώτερων χρόνων, η πρόοδος στην κοινωνική χειραφέτηση των εργαζόμενων τάξεων, τα δικαιώματα των μισθωτών, όπως τα γνωρίζουμε σήμερα, συνδέονται άρρηκτα με την συνδικαλιστική οργάνωση, τη συνδικαλιστική δράση και τους αγώνες των μισθωτών και των συνδικαλιστικών τους οργανώσεων.

Σύντομα μετά τη βιομηχανική επανάσταση, τη δημιουργία των μεγάλων επιχειρήσεων, τη μαζική παραγωγή, την οργάνωση της εργασίας κ.λπ., έκαναν την εμφάνισή τους τα συλλογικά φαινόμενα. Η συλλογικοποίηση των μισθωτών και των εργασιακών τους σχέσεων έφερε στην επιφάνεια και ανέδειξε τα κοινά τους σημεία, τις κοινές τους συνθήκες και τα κοινά τους συμφέροντα.

Η έννομη τάξη με αυτή τη συλλογική δύναμη « προ των πυλών » προβληματίστηκε. Οι μηχανισμοί, τους οποίους διέθετε, καθώς προορίζονταν για τη συνηθισμένη μορφή των ατομικών συναλλαγών, αποδεικνύονταν ακατάλληλοι να αντιμετωπίσουν τη νέα κατάσταση. Το δίκαιο, όμως, έπρεπε να ανταποκριθεί στη νέα κοινωνική πραγματικότητα για να υπηρετήσει την τάξη, την ισότητα, την δικαιοσύνη και με άλλους τρόπους.

Η απεργία έκανε την εμφάνισή της ως θεσμός από τον 18ο αιώνα. Στην Αμερική μάλιστα υπήρχαν ενδεικτικές μορφές απεργίας από το 1740. Στη συνέχεια ακολούθησαν το παράδειγμα της Αμερικής, η Ευρώπη κυρίως η Αγγλία. Η βιομηχανική επανάσταση αποτέλεσε σπουδαίο παράγοντα στις ιστορικές εξελίξεις γιατί η μαζική εργασία έγινε σημαντική σε εργοστάσια και ορυχεία.

Από τις πιο σημαντικές απεργίες που αποτέλεσαν σταθμό λόγω των αποτελεσμάτων που επέφερε, αποτέλεσε η απεργία στην Αμερική το 1886 με αίτημα την καθιέρωση του δώρου ωραρίου. Στοίχισε μεν ζωές πολλών εργατών, αλλά επέφερε σπουδαία αποτελέσματα αφού όχι μόνο επιτεύχθηκε ο στόχος και καθιερώθηκε το δωρο ωράριο εργασίας αλλά καθιερώθηκε και η Πρωτομαγιά ως εργατική γιορτή από το Διεθνές Εργατικό συνέδριο στο Παρίσι το 1889.

Τα πρώτα εργατικά συνδικάτα και, παράλληλά με αυτά, οι πρώτοι εργατικοί αγώνες στην Ευρώπη εμφανίστηκαν στα τέλη του 18ου αιώνα στην Αγγλία, όπου με νόμο του 1825 επιβλήθηκαν στο δικαίωμα της απεργίας περιορισμοί, οι οποίοι ίσχυσαν μέχρι το 1875. Εν τω μεταξύ οι πρώτες μεγάλες απεργίες, με τη σημερινή έννοια του όρου, πραγματοποιήθηκαν στην Αγγλία το 1842 και στη Γαλλία ήδη το 1831 και 1833.

Κατά την έναρξη του 19ου αιώνα, η ίδρυση συνδικαλιστικών οργανώσεων απαγορευόταν στα περισσότερα κράτη της Δυτ. Ευρώπης. Πρώτη η Μ. Βρετανία, η πρώτη βιομηχανική χώρα, επέτρεψε το 1824 τις εργατικές ενώσεις. Το κύμα των απεργιών του 1824/25 στη Μ. Βρετανία προκάλεσε το νόμο του 1825, ο οποίος επέβαλε περιορισμούς στο δικαίωμα απεργίας, χωρίς όμως να επαναφέρει σε ισχύ

τους περιορισμούς κατά των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι περιορισμοί αυτοί ίσχυσαν μέχρι το 1875.

Στην Γαλλία τώρα, η Γαλλική Επανάσταση με τον περίφημο νόμο Le Chapelier (14 - 17/6/1791) απαγόρευε τη δημιουργία εργατικών οργανώσεων με την αιτιολογία ότι απειλούσαν τις ατομικές ελευθερίες. Το 1864 καταργήθηκε το αξιόποιο ίδρυσης επαγγελματικών οργανώσεων, γεγονός που ενίσχυσε τη σύσταση και τη δράση των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Τελικά, η πλήρης αναγνώριση και κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας στη Γαλλία επήλθε με το νόμο της 21/3/1884. Στη Γερμανία, οι απαγορεύσεις αυτές κατέρρευσαν κατά τη επανάσταση του Μαρτίου 1848 και τελικά καταργήθηκαν το 1869 με το άρθρο 152 της Gewerbeordnung.

Στην Ελλάδα η καθυστέρηση στην ανάπτυξη της οικονομίας και την εκβιομηχάνιση της χώρας είχε σαν αποτέλεσμα μία αντίστοιχη καθυστέρηση στην ανάπτυξη του συνδικαλιστικού κινήματος και τη δημιουργία συνδικαλιστικού οργανώσεων. Η εργατική επαγγελματική συνείδηση, ενώ αρχίζει να σχηματίζεται από το 1875, αργεί πολύ να αναπτύξει μία συνειδητή ταξική οργάνωση. Οι πρώτες εργατικές επαγγελματικές οργανώσεις δεν είχαν ούτε κατεύθυνση, ούτε ανεπτυγμένη την ταξική αλληλεγγύη, αλλά αποτελούσαν μία διάμεση μορφή συντεχνιακής και συνδικαλιστικής οργάνωσης.

ο ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ

Το πρώτο εργατικό σωματείο, ο «Αδελφικός σύνδεσμος ξυλουργών του ναυπηγείου Σύρου» ιδρύεται το 1879. Ακολουθούν στις 11 Ιουλίου του 1882 οι τυπογράφοι της Αθήνας ιδρύοντας τον «Εργατικό σύνδεσμο των τυπογράφων», και λίγα χρόνια αργότερα, στα 1889, οι μηχανικοί και οι θερμαστές των βαποριών στον Πειραιά. Κάποιες απεργίες στην Ελλάδα έγιναν πριν το 1869, ωστόσο οι πρώτες μεγάλες απεργίες δρομολογούνται από τους εργάτες του ναυπηγείου στη Σύρο το 1879, το παράδειγμα των οποίων ακολουθούν οι βυρσοδεψεργάτες. Στα 1882-83 πραγματοποιείται στην Αθήνα και στον Πειραιά μία σειρά απεργιών από τους τυπογράφους, τους βιβλιοδέτες, τις εργάτριες των εργοστασίων, τους τσαγκαράδες και τους ραφτάδες, οι οποίες όμως κατά κύριο λόγο έληξαν ανεπιτυχώς. Επιτυχής ήταν η απεργία των εργατών στα σιδερολιθομεταλλεία της Σερίφου το 1883, καθώς οι εργοδότες δε μπόρεσαν να τη σπάσουν. Ιδιαίτερα έντονοι ήταν και οι εργατικοί αγώνες στους οποίους επιδόθηκαν οι μεταλλωρύχοι του Λαυρίου, οι οποίοι πραγματοποίησαν απεργίες το 1883, το 1887 και το 1896. Και στις αρχές του 20ου αιώνα όμως σημειώθηκαν έντονες απεργιακές κινητοποιήσεις, σε όλες σχεδόν τις πόλεις της χώρας. Απεργία πραγματοποίησαν το 1908 στην Πάτρα οι εργάτες της «Ελληνικής εργατικής ένωσης». Καπνεργατικές απεργίες πραγματοποιήθηκαν το 1909 στην Καρδίτσα και το Βόλο, όπου μάλιστα συνοδεύτηκαν από

επεισόδια. Το 1910 πραγματοποιήσαν στον Πειραιά απεργία οι τσιγαράδες και οι ναυτοθερμαστές, οι τελευταίοι με τη συμπαράσταση των εργατικών σωματείων της Αθήνας. Αυτήν τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αιώνα σημειώνεται μία σειρά απεργιακών κινητοποιήσεων στην Κέρκυρα (εργάτες φωταερίου), την Θεσσαλονίκη (τσιγαράδες), τη Σέριφο (μεταλλωρύχοι), τη Λάρισα (σιδηροδρομικοί) αλλά και στο Βόλο, τη Σύρο και την Πάτρα. Την ίδια εποχή αρχίζουν να ιδρύονται και οι πρώτες δευτεροβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις (Εργατικά κέντρα Αθηνών, Πειραιώς και Θεσσαλονίκης), ενώ το 1918 ιδρύεται και η ΓΣΕΕ, η πρώτη τριτοβάθμια συνδικαλιστική οργάνωση.

ο ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΑΠΕΡΓΙΕΣ

Οι κυριότερες από τις απεργίες του 19ου αιώνα ξεκινούν με αυτή της 6ης Μαρτίου του 1826 που πραγματοποιείται από τους τυπογράφους των εφημερίδων της Ελλάδας, στο Ναύπλιο. Μεταξύ των αιτημάτων τους προς το Βουλευτικό Σώμα συγκαταλεγόταν και η αξίωση τους να σταματήσει η καταβολή του μισθού τους σε ομολογίες, διότι δεν μπορούσαν να τις εξαργυρώσουν, λόγω της έλλειψης χρημάτων στα κρατικά ταμεία.

Ακολουθεί η απεργία των ραπτεργατών της Αθήνας το 1847 με αίτημα την καταβολή υπερωριακής αμοιβής. Το 1879 οι ναυπηγοεργάτες και οι βυρσοδεψεργάτες της Σύρου απεργούν, αξιώνοντας την αύξηση μισθού και την βελτίωση των συνθηκών απασχόλησης. Τα έτη 1882 και 1883 σημειώνονται απεργιακές κινητοποιήσεις από διάφορους επαγγελματίες, όπως τυπογράφοι υποδηματοποιοί και ραφείς. Οι απεργίες αυτές έγιναν εξαιτίας της αύξησης τιμών και της νομισματικής αλλαγής.

Μία από τις μεγάλες απεργίες ήταν αυτή, το Νοέμβριο του 1921, της Ομοσπονδίας Ηλεκτρισμού και Ηλεκτροκινήσεως, η οποία είχε αριστερή διοίκηση με σημαντικά στελέχη. Βρισκόμαστε σε πολεμική περίοδο και οι απεργίες δεν ήταν εύκολες. Ωστόσο, αυτή ήταν από τις πιο καλά οργανωμένες. Επί 2 ημέρες η Αθήνα και ο Πειραιάς έμειναν στο σκοτάδι και χωρίς συγκοινωνία. Οι απεργοί προέβαλλαν κυρίως οικονομικά αιτήματα. Ταυτόχρονα, όμως, η απεργία αυτή ήταν μια φανερή διαμαρτυρία κατά του πολέμου που φαινόταν ατελείωτος. Ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος Αθηνών-Πειραιώς και το θηρίο της Κηφισιάς σταμάτησαν αμέσως. Το ίδιο απόγευμα ο πρωθυπουργός Γούναρης ανέβηκε στο βήμα και, ενώ, επιτίθετο κατά των απεργών έσβησαν τα φώτα της Βουλής, όπως και όλης της πολιτείας. Συμπτωματικά, ήταν 6 το απόγευμα, ώρα που άλλαζε η βάρδια του ηλεκτρικού εργοστασίου και, καθώς είχε αποφασισθεί απεργία, η επόμενη βάρδια δεν εμφανίσθηκε με αποτέλεσμα να γίνει διακοπή ρεύματος. Ύστερα από λίγες μέρες

ξεσπά και η μεγάλη Πανσηδιροδρομική απεργία. Η διοίκηση της ομοσπονδίας είχε υποβάλλει κατάλογο αιτημάτων στην κυβέρνηση μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν η αύξηση των μισθών, η πλήρης εφαρμογή του οκταώρου, η πληρωμή των ημερών ασθενείας και η εκπροσώπηση του προσωπικού στο διοικητικό συμβούλιο των ΣΕΚ. Η κυβέρνηση των σιδηροδρόμων δεν απάντησε ικανοποιητικά και στις 20 Φεβρουαρίου συνέρχεται στον Πειραιά Γενική Συνέλευση των σιδηροδρομικών ΣΠΑΠ, Λαρισαϊκού και Αττικής και κηρύσσουν με ενθουσιασμό απεργία. Αστυνομία και περίπολοι συλλαμβάνουν όσους απεργούς έβρισκαν. Κανείς δεν δέχτηκε να πιάσει δουλειά χωρίς εντολή της Ομοσπονδίας. Την 3η ημέρα κηρύσσεται επιστράτευση των απεργών και επιβάλλεται η κατάταξή τους. Η απεργία κράτησε 11 ημέρες. Ήταν μια πραγματικά ηρωική απεργία που έμεινε στην ιστορία του Ελληνικού Εργατικού Κινήματος. Απέδειξε στο ολιγάριθμο ελληνικό προλεταριάτο, πόση δύναμη μπορεί να αποκτήσει.

Στα 1931-1932 το αγροτικό κίνημα βρίσκεται στην μεγαλύτερή του ένταση. Στο απεργιακό κίνημα παίρνουν μέρος 80.000 απεργοί το 1932 και 100.000 το 1933. Στις 20 Μαρτίου του 1934 με καθολική επιτυχία πραγματοποιείται απεργία των αρτεργατών της Θεσσαλονίκης. Την επόμενη ημέρα 70.000 εργαζόμενοι διαδηλώνουν ενάντια στις ξένες εταιρίες.

Στις 4 Μαΐου του 1934 πραγματοποιείται πανοικοδομική απεργία στην Θεσσαλονίκη.

Στις 8 Μαΐου του 1934 λιμενεργάτες της Καλαμάτας απεργούν και συγκρούονται με την χωροφυλακή. Κατά την διάρκεια της συμπλοκής σκοτώνονται 7 άνθρωποι. Για να διαμαρτυρηθούν την επομένη, απεργούν 25.000 εργάτες στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα.

Στις 14 Μαρτίου 1934 σημειώνεται πανυπαλλιλική απεργία.

Στις 26 Αυγούστου 1934 σταφιδοπαραγωγοί συγκρούονται με το στρατό στη Βόρεια και την Δυτική Πελοπόννησο.

Το εργατικό κίνημα στον τομέα των διεκδικήσεων θα περάσει σε μία καινούργια φάση ανόδου στα 1936 συσπειρώνοντας δίπλα στο μαχόμενο προλεταριάτο τα μεσαία στρώματα.

Οι αγώνες θα κορυφωθούν στις γνωστές «μέρες του Μάη» της Θεσσαλονίκης. Η καπνεργατική απεργία που κηρύσσεται στην Θεσσαλονίκη στις 3 Μαΐου 1936 γενικεύεται σε πανεργατική από τις 8 Μαΐου 1936. Στις 9 Μαΐου η χωροφυλακή επιτίθεται σε διαδήλωση 150.000 ατόμων και σκοτώνονται 10 εργάτες. Τις τρεις επόμενες μέρες στο πλευρό των εργατών θα βρεθούν και τα μεσαία στρώματα.

Κλείνουν καταστάματα και ο λαός κυριαρχεί στους δρόμους.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

• ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στην ελληνική πραγματικότητα, το εργατικό ζήτημα κάνει την εμφάνισή του στα τέλη του 19ου αιώνα. Τα Συντάγματα του 1864 και 1911 έκαναν λόγο μόνο για το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, στα πλαίσια του οποίου αναζητήθηκε η προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας, πλην όμως δεν αναφέρονταν καθόλου στο δικαίωμα της απεργίας.

Σε επίπεδο εγγυήσεων, το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, το οποίο αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά στο Σύνταγμα του 1864, έγινε υπό το Σύνταγμα του 1911 δεκτό ότι κάλυπτε και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων. Παράλληλα, με το Ν. 281/1914, ο κοινός νομοθέτης αναγνώρισε, εκτός από το δικαίωμα των εργαζομένων να ιδρύουν και να προσχωρούν σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, και το δικαίωμα δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων, που είναι ίσως και η πιο ουσιαστική πλευρά των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Αναλυτικότερα το Σύνταγμα του 1864 δεν προβλέπει την συνδικαλιστική ελευθερία, αλλά εκφράζονταν απόψεις υπαγωγής και επιτρεπτής άσκησης της εντός του γενικότερου πλαισίου του συνεταιρίζεσθαι (άρθρο 11 του συντάγματος 1864). Με πλέον δεκτό ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων καλύπτονταν εντός του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι. Αργότερα, στο Σύνταγμα του 1952 θεωρήθηκε πως η απεργία θα μπορούσε να εξαχθεί εξ αντιδιαστολής από το άρθρο του Συντάγματος που απαγόρευε την απεργία στους δημοσίους υπαλλήλους και στους υπαλλήλους των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου.

Η πορεία της νομοθετικής ρύθμισης του δικαιώματος της απεργίας ξεκινά με τον ν.281/1914 που αποτελεί και τον πρώτο νόμο με τον οποίο ο κοινός νομοθέτης ρυθμίζει και τα σχετικά με τα εργατικά σωματεία. Σημαντικό στοιχείο του νόμου αυτού αποτελεί το γεγονός πως δεν περιορίζεται στην αναγνώριση της αρνητικής και θετικής συνδικαλιστικής ελευθερίας και άλλων ζητημάτων του συνδικαλιστικού δικαίου, αλλά προχώρησε ακόμα παραπέρα αναγνωρίζοντας και το δικαίωμα δράσης των συνδικαλιστικών οργανώσεων, δράση στην οποία κύριο λόγο έχει η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας.

Στο Σύνταγμα του 1952 η μεν συνδικαλιστική ελευθερία στις βασικές της εκδηλώσεις αντλούσε την ισχύ της από την συνταγματική διάταξη, η οποία κατοχύρωνε το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, η δε απεργία εμφανιζόταν στην νομολογία ως δικαίωμα, με βάση ορισμένες διάσπαρτες διατάξεις, οι οποίες έκαναν λόγο για απεργία. Όμως είχε υποστηριχθεί από την θεωρία ότι και η απεργία θα ήταν

δυνατό να θεμελιωθεί στο Σύνταγμα, συναγόμενη κατ' αντιδιαστολή από το άρθρο του Συντάγματος, το οποίο απαγόρευε την απεργία στους δημοσίους υπαλλήλους και στους υπαλλήλους νομικών προσώπων και οργανισμών δημοσίου δικαίου (άρθρ. 11 παρ. 3 Σύντ. 1952).

Το τοπίο ξεκαθαρίζει με το Σύνταγμα του 1975, το οποίο περιέλαβε δύο θεμελιώδη δικαιώματα, την συνδικαλιστική ελευθερία και το δικαίωμα της απεργίας των εργαζομένων. Στο άρθρο 12 κατοχυρώνεται η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και ταυτόχρονα υπάρχουν ειδικές διατάξεις για τη συνδικαλιστική ελευθερία και τη συνδικαλιστική δράση(άρθρο 23 παρ.1, 2).

Μεταπολιτευτικά, και έχοντας προηγηθεί σκληρά και δύσκολα χρόνια για το δικαίωμα της απεργίας και τους επίδοξους ασκητές του, με τον ν.330/1976 θεσμοθετείτε η άσκηση του δικαιώματος αυτού προβλέποντας μεταξύ άλλων ιδιαιτέρως αυστηρές προϋποθέσεις για την άσκηση του(άρθρα 34 επ.), την ποινικοποίηση της άσκησης του σε συγκεκριμένες περιπτώσεις σε βάρος των απεργών (άρθρο 40), αλλά και καθιερώνοντας το δικαίωμα των εργοδοτών στην ανταπεργία(lock-out) στο άρθρο 32. Μετά την πολιτική αλλαγή του 1981 ακολούθησε ο ν.1264/1982 ο οποίος παρά τα όποια κενά και τις δυσλειτουργίες του δημιούργησε ένα σύγχρονο πλαίσιο για την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας τόσο στον ιδιωτικό(άρθρα 19-20) όσο και στον δημόσιο τομέα(άρθρο 30).

• ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Σε διεθνές επίπεδο εξάλλου, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (Δ.Ο.Ε.) από το 1919 που ιδρύθηκε υπηρετεί, όπως ορίζεται στο Καταστατικό της, την προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας των εργατικών οργανώσεων και τη δημιουργία ενός ελάχιστου διεθνούς επιπέδου προστασίας της εργασίας, με σκοπό τη βελτίωση των όρων εργασίας και την εξασφάλιση της ειρήνης. Για την επίτευξη των σκοπών αυτών έχει εκδώσει μία πληθώρα Διεθνών Συμβάσεων Εργασίας (ΔΣΕ), των οποίων όμως η ισχύς εξαρτάται από την επικύρωσή τους από τα αρμόδια όργανα κάθε κράτους μέλους. Η χώρα μας έχει επικυρώσει τη ΔΣΕ 87/1948 περί συνδικαλιστικής ελευθερίας και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος, τη ΔΣΕ 98/1949 περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργάνωσης και συλλογικής διαπραγμάτευσης και τη ΔΣΕ 135/1971 για την προστασία των εκπροσώπων των εργαζομένων εντός της επιχείρησης και τις παρασχετές σε αυτούς διευκολύνσεις.

Άλλα διεθνή κείμενα στα οποία προστατεύεται η συνδικαλιστική ελευθερία είναι: η Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών (1948), το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και

μορφωτικά δικαιώματα (1966), το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (1966), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης (1950) και ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης (1961).

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Το δικαίωμα της απεργίας προστατεύεται από το ισχύον στη χώρα μας Σύνταγμα με διττό τρόπο. Αφενός προστατεύεται από το άρθρο 23 παρ.1 Σ, σύμφωνα με το οποίο «το Κράτος λαμβάνει τα προσήκοντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών με αυτήν δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου». Τα συναφή δικαιώματα στα οποία αναφέρεται η παραπάνω διάταξη δεν είναι άλλα από τη συλλογική αυτονομία και την απεργία. Η διασφάλιση του της συνδικαλιστικής ελευθερίας επιτυγχάνεται μέσα από την κατοχύρωση του εργασιακού αγώνα ως ένα από τα κυριότερα αντικείμενα της συνδικαλιστικής δράσης και της απεργίας ως το σημαντικότερο μέσο του, και ανάγει σε δικαίωμα τη χρήση αυτού του μέσου. Αφετέρου, όμως, η απεργία προστατεύεται και ως αυτοτελές δικαίωμα. Η σπουδαιότητα που έχει η απεργία για την άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και τη διασφάλιση και προαγωγή των εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων οδήγησε το συντακτικό μας νομοθέτη στη θέσπιση του άρθρου 23 παρ.2 Σ. Με τη διάταξη αυτή το δικαίωμα της απεργίας προστατεύεται κατά

τρόπο γενικό¹⁸. Η διάταξη αυτή με την καθιερωμένη, παραδοσιακή διατύπωση «η απεργία αποτελεί δικαίωμα» αναφέρεται στο δικαίωμα χρήσης του απεργιακού μέσου, δηλαδή στο κατοχυρωμένο από την παρ.1 του ίδιου άρθρου απεργιακό δικαίωμα. Αντικείμενο της διάταξης αυτής δεν είναι η επανάληψη της εγγύησης του απεργιακού δικαιώματος, αλλά η εξειδίκευση της έννοιας της συνταγματικά ανεκτής απεργίας, στην οποία και προβαίνει, προσδιορίζοντας περιοριστικά ως υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις των μισθωτών και καθορίζοντας και οριοθετώντας τους απεργιακούς σκοπούς. Η δεύτερη περίοδος της ίδιας παραγράφου, η οποία δεν αναφέρεται μόνο στο δικαίωμα χρήσης του απεργιακού μέσου, αλλά και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, οριοθετεί τις οργανώσεις στις οποίες παρέχεται το απεργιακό δικαίωμα, καθώς και τα άτομα που έχουν δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, και συμπληρώνει την εξουσιοδότηση που παρέχει η παρ. 1 στον κοινό νομοθέτη, κατευθύνοντάς τον να επιβάλλει περιορισμούς στο απεργιακό δικαίωμα, καθώς και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, σε συγκεκριμένους κρίσιμους, κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη, για το κοινωνικό σύνολο τομείς. Η συνταγματική κατοχύρωση της απεργίας διασφαλίζει ότι το σχετικό δικαίωμα δεν μπορεί να καταργηθεί ή να περιοριστεί πέρα από το συνταγματικά προβλεπόμενο όριο, ούτε με τυπικό νόμο. Από την έννοια του δικαιώματος της απεργίας προκύπτει ότι ούτε η απόφαση να γίνει απεργία ούτε η εκτέλεσή της μπορούν να παρακωλυθούν ή να οδηγήσουν *in abstracto* ή *in concreto* σε δυσμενείς έννομες συνέπειες για τον δικαιούχο. Η συνταγματικώς θεμιτή απεργία δε μπορεί ποτέ να θεωρηθεί ως παράβαση της συμβατικής υποχρέωσης παροχής ερ-

γασίας ή ως καταγγελία της συμβάσεως εργασίας, ούτε να θεμελιώσει αστική, ποινική ή πειθαρχική ευθύνη του απεργού. Η άσκηση του δικαιώματος είναι ελεύθερη από οποιαδήποτε κρατική, εργοδοτική ή άλλη πίεση ή άδεια. Δεν αντίκειται όμως προς την ελευθερία απεργίας η υποχρέωση τήρησης δημοκρατικών διαδικασιών, οι οποίες αντιθέτως διασφαλίζουν την ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος από κάθε εργαζόμενο.

ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

- **Ευρεία έννοια της απεργίας- απόπειρα ορισμού**

Το Σύνταγμα και η νομοθεσία δεν προσδιορίζουν την έννοια της απεργίας. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η απεργία αποτελεί ένα ζωντανό και παλλόμενο δικαίωμα η μορφή και η φύση του οποίου μπορούν να μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου. Άλλωστε η απεργία αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο. Οι επικρατούσες αντιλήψεις τόσο ανα την Ευρώπη όσο φυσικά και στην χώρα μας συγκλίνουν στον εξής ορισμό

της έννοιας της απεργίας: «Απεργία είναι η ομαδική αποχή από την εργασία που πραγματοποιείται με αγωνιστικό σκοπό, με σκοπό δηλαδή να ασκηθεί πίεση στην εργοδοτική πλευρά, μέσω της ζημίας που προκαλεί, προκειμένου να προαχθούν και να διαφυλαχθούν τα συμφέροντα των εργαζομένων.» Βλέπουμε δηλαδή πως τα εννοιολογικά στοιχεία της απεργίας είναι : α) η αποχή από την εργασία, β) ο ομαδικός χαρακτήρας αυτής της αποχής, αφού το συνδικαλιστικό δικαίωμα και η απεργία ασκούνται σύμφωνα με την φύση τους με συλλογικό τρόπο και γ) ο αγωνιστικός σκοπός. Στην περίπτωση που αυτά τα στοιχεία συντρέχουν πραγματοποιείται απεργία, ανεξάρτητα από το ζήτημα αν είναι νόμιμη ή παράνομη. Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα βασικά εννοιολογικά στοιχεία της απεργίας οδηγούμαστε σε μία ευρεία έννοια του δικαιώματος αυτού που αναφέρεται σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Αυτή η ευρεία έννοια της απεργίας αφορά όλες τις κοινωνικές ομάδες που παρέχουν την εργασία τους, με οποιαδήποτε μορφή μπορεί αυτή να παρασχεθεί, όπως με παροχή εξαρτημένης εργασίας, με παροχή ανεξάρτητων υπηρεσιών, με εργασία στο Δημόσιο καθώς και οποιαδήποτε άλλη ομάδα και τάξη επαγγελματιών. Με βάση την ελληνική νομοθεσία, μπορεί να γίνει λόγος για απεργία ως πολεμικό μέσο του εργασιακού αγώνα, μόνο όταν οι μετέχοντες σε αυτή έχουν την ιδιότητα του μισθωτού, δηλαδή συνδέονται με σχέση εξαρτημένης εργασίας με

κάποιον εργοδότη.⁴ Συγκεκριμένα, απεργία είναι η συλλογική αποχή των μισθωτών από την εργασία, την οποία αποφασίζουν και κηρύσσουν οι νόμιμες συνδικαλιστικές οργανώσεις τους. Σκοπός της απεργίας είναι η διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών (Σ23§2), συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών γενικά συμφερόντων των μισθωτών. Η απεργία αποτελεί εκδήλωση αλληλεγγύης για τους ίδιους σκοπούς, όπως και ως εκδήλωση αλληλεγγύης για τους ίδιους σκοπούς μισθωτών επιχειρήσεων ή εκμεταλλεύσεων, εξαρτώμενων από πολυεθνικές εταιρίες προς εργαζόμενους σε

επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις ή και στην έδρα της ίδιας πολυεθνικής εταιρίας, εφόσον η έκβαση της απεργίας των τελευταίων θα έχει άμεσες επιπτώσεις στα οικονομικά ή στα εργασιακά συμφέροντά τους(άρθρο 19§1 ν. 1264/1982).⁵ Υπό διαφορετική διατύπωση, η απεργία ως μέσο του εργασιακού αγώνα συνίσταται στην προσχεδιασμένη πρόσκαιρη συλλογική αποχή μισθωτών από την εργασία τους, αποσκοπώντας στην άσκηση πίεσης κατά κανόνα στον εργοδότη, και με τη βούληση της επανάληψης της παροχής εργασίας μετά τη λήξη της απεργίας.⁶ Εκτός, όμως, από τον εργασιακό αγώνα, την συλλογική αντιπαράθεση εκμισθωτών και μισθωτών εργασίας, η οποία απασχολεί αποκλειστικά το συλλογικό εργατικό δίκαιο, στην πρακτική, συνήθως, ως απεργία καλείται και οποιαδήποτε με αγωνιστικό σκοπό συλλογική αποχή από επαγγελματίες ή από άλλες δραστηριότητες, όπως η αναστολή των εργασιών των φαρμακείων, επίσης και ποικιλία δυναμικών κινητοποιήσεων διαμαρτυρομένων, όπως η μη αγορά από τους καταναλωτές ανατιμημένων προϊόντων, ακόμη και η «απεργία πείνας», η άρνηση δηλαδή, από ένα άτομο να τραφεί ως ένδειξη διαμαρτυρίας για αγωνιστικό σκοπό.

Επομένως, και σύμφωνα με τους παραπάνω ορισμούς, τα στοιχεία που συνθέτουν την απεργία είναι τα εξής:

α. Αποχή από την εργασία

Πρόκειται για την προσχεδιασμένη προσωρινή απόχη από την εργασία, είτε με την μορφή της μη προσέλευσης σε αυτή, είτε, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, με την μορφή της μη εκπλήρωσης υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές σχέσεις εργασίας. Η άρνηση παροχής εργασίας δεν εκφράζει βούληση των μισθωτών να

⁴ Ληξουριώτης, Το δικαίωμα της απεργίας ΕΕργΔ 45.753

⁵ Αλ.Καρακατσάνης, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, σελ.413

⁶ Δ.Ιασ.Παπασταύρου, Απεργία-Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο και σελ.64επ., Δημ.Γ.Κυρίτης, Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νόμιμου ή παράνομου, σελ.27

καταγγείλουν τις συμβάσεις εργασίας τους, να αποχωρήσουν ή να παραιτηθούν.

Οι ατομικές

συμβάσεις εργασίας ισχύουν κανονικά. Όταν η απεργία είναι νόμιμη, η μη εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές σχέσεις εργασίας δεν επισύρει τις συνέπειες της παράβασης αυτής, καθώς η απόχη αποτελεί νόμιμη άσκηση δικαιώματος. Στην αντίθετη, όμως, περίπτωση που η απεργία είναι παράνομη, η απόχη λογίζεται σαν αυθαίρετη απουσία και επέρχονται οι αντίστοιχες κυρώσεις.

β. Συλλογική αποχή

Η απεργία αποτελεί θεσμό του συλλογικού εργατικού δικαίου για την επιδίωξη συλλογικών συμφερόντων των εργαζόμενων. Το στοιχείο της συλλογικότητας είναι εκείνο που επέτρεψε στην απεργία να γίνει παραδεκτή από το δίκαιο. Αν και δεν αναφέρεται ρητά στο Σ23, ούτε στον ν.1246, θεωρείται ομόφωνα ως δεδομένο και αυτονόητο συστατικό στοιχείο της απεργίας. Αυτό συνάγεται άμεσα από την συνταγματική ανάθεση του απεργιακού δικαιώματος στις συνδικαλιστικές οργανώσεις για την προάσπιση των συλλογικών συμφερόντων των μισθωτών.

Η συλλογικότητα δεν σχετίζεται με τον αριθμό των συμμετεχόντων στην απεργία, ούτε με την εκτέλεση της απεργίας⁷. Πρόκειται για μεταγενέστερα πραγματικά περιστατικά που σχετίζονται με την επιτυχία ή μη της απεργίας. Επομένως, συλλογικότητα υπάρχει και όταν για την εξυπηρέτηση συλλογικών συμφερόντων απέχει από την εργασία μικρός αριθμός μισθωτών ή όταν η παροχή ελαττωμένης εργασίας περιορίζεται σε ορισμένο βασικό τομέα της επιχείρησης ή της εκμετάλλευσης, η επιβράδυνση των εργασιών του οποίου καθιστά αδύνατη ή περιττή την εργασία των πολλών. Επίσης συλλογικότητα υπάρχει και όταν η απεργία δεν αφορά στα συμφέροντα του συνολικού προσωπικού της επιχείρησης ή όλων των μισθωτών που συμμετέχουν στην απεργία αλλά αρκεί και η προάσπιση συμφερόντων μικρότερης ομάδας του προσωπικού. Ακόμα και η αποχή από την εργασία ενός και μόνο μισθωτού θεωρείται νόμιμη, όταν η απεργία έχει κηρυχθεί από συνδικαλιστική οργάνωση για συλλογικές διεκδικήσεις. Ο μοναδικός ηλεκτρολόγος επιχείρησης, η οποία απασχολεί μεγάλο αριθμό μισθωτών, όταν η ομοιοεπαγγελματική του οργάνωση έχει κηρύξει νόμιμη απεργία, απέχει νόμιμα από την εργασία του.⁸ Αντίθετα, δεν νοείται συλλογικότητα και επομένως νόμιμη απεργία, όταν επιδιώκεται η ρύθμιση περισσότερων εξατομικευμένων περιπτώσεων που είναι διαφοροποιημένες από τα θεσπισμένα με ατομικές συμφωνίες ή η ικανοποίηση ατομικών

⁷ Γιάννης Ληξουριώτης, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, σελ.51επ.

⁸ Δ.Ιασ.Παπασταύρου, Απεργία-Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, σελ.67

αιτημάτων, όπως μισθολογική βελτίωση ή ανάκληση απολύσεων μεμονωμένων ατόμων⁹ ή ματαίωση της μετάθεσης ή απόσπασης μισθωτών. Σε ατομικό επίπεδο ο μισθωτός

δικαιούται να απέχει νόμιμα από την εργασία του βάσει της επισχέσεως εργασίας, όχι όμως για την επιδίωξη καλύτερων όρων εργασίας αλλά για την απαίτηση ληξιπρόθεσμης αξίωσης από τον εργοδότη, ο οποίος δεν την εκπληρώνει (Α 325επ.).¹⁰

Το απεργιακό αίτημα πρέπει να έχει γνήσιο συλλογικό χαρακτήρα και όχι απλώς συλλογική εμφάνιση. Υπό την έννοια αυτή, υπάρχει νόμιμο απεργιακό αίτημα, ακόμα και όταν το αντικείμενό του είναι ατομικές περιπτώσεις, που όμως στην πραγματικότητα αποσκοπούν στο να πλήξουν και να αποδυναμώσουν την συνδικαλιστική οργάνωση. Το συλλογικό στοιχείο διαπερνά την έννοια του δικαιώματος της απεργίας, αν και το δικαίωμα αυτό απονέμεται σε κάθε εργαζόμενο ατομικά, για αυτό το λόγο αποκαλείται και «ατομική ελευθερία συλλογικής έκφρασης»¹¹.

γ. Κήρυξη από συνδικαλιστικές οργανώσεις

Το Σύνταγμα στο άρθρο 23§2 ορίζει ότι το απεργιακό δικαίωμα ασκείται «από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις», με την νομική μορφή του σωματείου, με νομική δηλαδή προσωπικότητα. Το δικαίωμα όμως της απεργίας μπορούν να το ασκήσουν και οι ενώσεις προσώπων, οι οποίες ιδρύονται σύμφωνα με το άρθρο 1§3 περίπτ. α', υποπερίπτ. γ' του ν.1264/1982(§56), και θεωρούνται πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Για να είναι νόμιμη μια απεργία από την άποψη της κήρυξης, πρέπει η γνωστοποίηση των αιτημάτων να έχει προηγηθεί, να έχει επακολουθήσει πραγματική προσφορά για διαπραγματεύσεις, οι οποίες να μην έχουν καταλήξει σε συμφωνία και στη συνέχεια η κήρυξη να έχει αποφασισθεί από την ικανή για την κήρυξη της συγκεκριμένης απεργίας συνδικαλιστική οργάνωση, μάλιστα, πιο συγκεκριμένα, από το νομίμως συγκληθέν, λειτουργικά αρμόδιο κατά νόμο για κήρυξη απεργίας, όργανο της συνδικαλιστικής αυτής οργάνωσης, με απόφαση του που να έχει ληφθεί νόμιμα¹². Εάν

⁹ ΑΠ 744/01 ΔΕΝ 57.1230, ΕΑ 14410/88 ΔΕΝ46.1021, ΑΠ 244/80 ΔΕΝ 36.487, ΑΘ 598/83 ΕΕργΔ 42.306

¹⁰ ΜΠΘ 233/89 Αρμ.43.778

¹¹ Sinay-Javillier, La grève, σελ.101

¹² ΕΑ1597/1984 ΕΕργΔ 43.517, ΕΑ 8092/83 ΕΕργΔ 43.278, ΜΠΑ 605/83 ΔΕΝ 40.174, ΜΠΠειρ 716/85 ΕΕργΔ 44.490

δεν υπάρχουν καταστατικές διατάξεις, οι οποίες να περιορίζουν την ικανότητα της οργάνωσης να αποφασίζει και να κηρύσσει απεργία, τότε:

α. Τα κλαδικά σωματεία μπορούν να αποφασίζουν και να κηρύσσουν απεργία για τον κλάδο που καλύπτουν και μόνο εντός της γεωγραφικής περιφέρειας που καλύπτουν ή εντός τμήματός της, όχι όμως σε μεμονωμένη επιχείρηση, εκτός αν συντρέχουν δύο συγκεκριμένες προϋποθέσεις που καθιστούν κάτι τέτοιο νόμιμο. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση όμως, αν στο μεταξύ συσταθεί επιχειρησιακό σωματείο η συνέχιση

της απεργίας από το κλαδικό είναι παράνομη και έτσι η αρχικά νόμιμη απεργία εξελίσσεται σε παράνομη¹³.

β. Οι ομοιοεπαγγελματικές διεπιχειρησιακές πρωτοβάθμιες οργανώσεις μπορούν να αποφασίζουν και να κηρύσσουν «ομοιοεπαγγελματική» απεργία και μόνο, δηλαδή αποκλειστικά και μόνο για τους μισθωτούς του ειδικότερου επαγγέλματος που καλύπτουν και πάντως μόνο μέσα στη γεωγραφική περιφέρειά τους, όχι όμως σε μεμονωμένη επιχείρηση, εκτός αν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις που καθιστούν κάτι τέτοιο νόμιμο. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση όμως, αν στο μεταξύ συσταθεί επιχειρησιακό σωματείο η συνέχιση της απεργίας από το ομοιοεπαγγελματικό διεπιχειρησιακό είναι παράνομη και έτσι η αρχικά νόμιμη απεργία εξελίσσεται σε παράνομη¹⁴.

γ. Οι δευτεροβάθμιες οργανώσεις, που καλύπτουν μισθωτούς περισσότερων επιχειρήσεων και οι τριτοβάθμιες κλαδικές, ομοιοεπαγγελματικές ή τοπικές, μπορούν να αποφασίζουν και να κηρύσσουν γενικότερη απεργία, βέβαια μόνο μέσα στη γεωγραφική τους περιφέρεια ή σε τμήμα της, για το σύνολο ή για μέρος των επαγγελματιών, των κλάδων ή των επιχειρήσεων που καλύπτουν, όχι όμως σε μεμονωμένη επιχείρηση¹⁵. Μόνη εξαίρεση αποτελεί η επικουρική αρμοδιότητα ειδικά του αντιπροσωπευτικότερου κέντρου της περιοχής, το οποίο μπορεί να κηρύξει απεργία και σε μεμονωμένη επιχείρηση, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπάρχει επιχειρησιακό σωματείο ή ένωση προσώπων, αλλά ούτε και κλαδικό ή κατά περίπτωση επαγγελματικό διεπιχειρησιακό σωματείο, που να έχουν ως μέλη τους, το πρώτο τους περισσότερους από τους μισθωτούς της επιχείρησης¹⁶ και το δεύτερο

¹³ ΜΠΘ 4084/82 ΔΕΝ 38.1064

¹⁴ ΜΠΘ 4084/82 ΔΕΝ 38.1064

¹⁵ ΜΠΑ 1679/98 ΔΕΕ 1998.880, ΜΠΑ 1641/98 ΔΕΕ 1998.738, ΜΠΑ 2435/90 ΕΕργΔ49.840

¹⁶ ΕΘ 2044/86 ΔΕΝ 43.134

τους περισσότερους από τους απασχολούμενους στην επιχείρηση μισθωτούς του επαγγέλματος ή της ειδικότητας .Αν το εργατικό κέντρο κηρύξει απεργία σε μεμονωμένη επιχείρηση χωρίς να συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές ,τότε η απεργία είναι παράνομη.

δ. Η Γ.Σ.Ε.Ε. και η Α.Δ.Ε.Δ.Υ. ,ως τριτοβάθμιες οργανώσεις πανελλαδικής έκτασης ,που καλύπτουν γενικά τους συνδεδεμένους με συμβάσεις εργασίας ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου αντιστοίχως ,μπορούν να αποφασίζουν και να κηρύσσουν μόνο γενικές απεργίες ,εκτεινόμενες απαραίτητως σε ολόκληρη τη χώρα και μόνο για γενικής φύσης εργασιακά ζητήματα ή διεκδικήσεις όλων γενικά των μισθωτών και όχι ορισμένων και μόνο κλάδων ,επαγγελμάτων ή ειδικοτήτων. Ορισμένες δικαστικές αποφάσεις χωρίς να αντιμετωπίζουν ευθέως το ζήτημα αλλά κρίνοντας αναφορικά με το έννομο συμφέρον συνδικαλιστικών οργανώσεων για παρέμβαση σε δίκη ,επικαλούνται ως επιχείρημα ότι οι υπερκείμενες οργανώσεις μπορούν να κηρύξουν απεργία στη θέση υποκείμενων οργανώσεων. Προφανώς αυτό σημαίνει ότι οι υπερκείμενες οργανώσεις μπορούν να κηρύξουν γενικότερη απεργία στην οποία να μετάσχουν ελεύθερα και τα μέλη υποκείμενων οργανώσεων. Από την άλλη πλευρά τα σωματεία μέλη τους όπως δικαιούνται να αποφασίζουν τη συμμετοχή τους σε απεργία κηρυγμένη από άλλη οργάνωση ,έχουν και το δικαίωμα να αποφασίζουν τη μη συμμετοχή στην απεργία της υπερκείμενης οργάνωσης και να απαγορεύουν στα μέλη της τη συμμετοχή .Στις περιπτώσεις αυτές ενδέχεται να προκύψουν πειθαρχικές ευθύνες τόσο για την οργάνωση-μέλος όσο και για τα μέλη της οργάνωσης .

Κατά τη διάταξη του άρθρου 30§8 εδ.β του ν.1264 ,η απεργία μισθωτών της §1 του άρθρου 3018 κηρύσσεται πάντοτε από τη γενική συνέλευση των δευτεροβάθμιων και τριτοβάθμιων οργανώσεών τους. Η πρώτη περικοπή του άρθρου 20 §1 αφορά μόνο στα σωματεία .Για τις ενώσεις προσώπων υπάρχει ειδική ρύθμιση της τρίτης περικοπής του άρθρου 20§1 .Στις δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες οργανώσεις αφορά η δεύτερη περικοπή της ίδιας παραγράφου. Όταν πρόκειται για σωματείο που δεν είναι ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης η απεργία κηρύσσεται απαραίτητως με απόφαση της γενικής συνέλευσης και αυτό αποτελεί βασική προϋπόθεση που θέτει ο νόμος και η οποία δεν αναπληρώνεται από της άτυπη συναίνεση έστω και του συνόλου των μελών της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Η ρύθμιση αυτή που απαιτεί απόφαση της γενικής συνέλευσης για την κήρυξη απεργίας είναι δημόσιας τάξης στοχεύει στη διασφάλιση του γενικού συμφέροντος και κατισχύει κάθε αντίθετης διάταξης του καταστατικού. Οποιαδήποτε διαφορετική μεθόδευση για κήρυξη απεργίας αποτελεί καταστρατήγηση του νόμου .

Κατ' εξαίρεση ,το διοικητικό συμβούλιο μπορεί με απόφαση του να κηρύξει στάσεις εργασίας, ειδικά όμως ολιγόωρες και όχι περισσότερες από μία την ίδια ημέρα ή μέσα στην ίδια εβδομάδα ,εκτός αν η συνέλευση με απόφασής της ή το καταστα-

τικό της οργάνωσης έχει αφαιρέσει από το διοικητικό συμβούλιο αυτή την εξουσία. Με τον περιορισμό αυτό ο νομοθέτης αποβλέπει στην πιο υπεύθυνη άσκηση του απεργιακού δικαιώματος και εμπιστεύεται περισσότερο την συνέλευση από το διοικητικό συμβούλιο .

δ. Βούληση για επάνοδο στην ομαλή εργασιακή σχέση.

Η απεργία, ως προσωρινή αποχή, προϋποθέτει βούληση για επανάληψη της ομαλής λειτουργίας της εργασιακής σχέσης. Γιατί το λόγο και η άρνηση παροχής εργασίας, κατά την διάρκεια της απεργίας, δεν εκφράζει βούληση των μισθωτών να καταγγείλουν τις συμβάσεις εργασίας τους, να αποχωρήσουν ή να παραιτηθούν. Οι ατομικές συμβάσεις εργασίας ισχύουν κανονικά. Η έλλειψη της βούλησης αυτής σημαίνει οριστική λύση της εργασιακής σχέσης, των συμβάσεων εργασίας και ακολούθως, εφόσον δεν υφίσταται εργασιακή σχέση, δεν μπορεί, αντικειμενικά, να γίνει λόγος για απεργία. Από την περίπτωση αυτή πρέπει να διακριθεί η προσπάθεια ανεύρεσης άλλης εργασίας κατά την διάρκεια της ομαλής λειτουργίας της εργασιακής σχέσης, γεγονός το οποίο από μόνο του δεν καταργεί την ατομική σχέση εργασίας, ούτε αναιρεί την έννοια του εργασιακού αγώνα, της απεργίας. Κάθε μισθωτός έχει δικαίωμα να επιθυμεί και να επιδιώκει την πρόοδο στην επαγγελματική του καριέρα και την βελτίωση των όρων εργασίας του και για τον λόγο αυτό να επιδιώκει, μεταξύ άλλων ενεργειών και στα πλαίσια της νομιμότητας, την ανεύρεση άλλης εργασίας. Επίσης, διαφορετική περίπτωση αποτελεί η μαζική εγκατάλειψη της εργασίας χωρίς τη βούληση για επανάληψή της. Η μαζική, δηλαδή, καταγγελία από μισθωτούς των συμβάσεων εργασίας τους, όταν πραγματοποιείται με αγωνιστικό σκοπό, αποτελεί αγωνιστικό μέσο, διαφορετικό, όμως, από την απεργία.

στ. Η απεργία αποτελεί μέσο πίεσης για την ικανοποίηση διεκδικήσεων.

Για να είναι νοητή η απεργία πρέπει η συλλογική αποχή από την εργασία να γίνεται με σκοπό να πιέσει την άλλη πλευρά να ικανοποιήσει τα αιτήματα των απεργών. Αποχή για άλλους σκοπούς, όπως για διασκέδαση, για ξεκούραση ή για την πραγματοποίηση γενικής συνέλευσης, δεν αποτελεί μέσο πίεσης για την προάσπιση των εργασιακών συμφερόντων και επομένως πρόκειται για παραβίαση των ατομικών συμβάσεων εργασίας και όχι για απεργία. Συνηθίζεται οι οργανώσεις, όταν αποβλέπουν σε κινητοποιήσεις για εορτασμούς, να προβάλουν κάποιο προσηματικό διεκδικητικό αίτημα, για να εμφανίσουν την αποχή ως νόμιμη απεργία και να συγκαλύψουν με αυτό τον τρόπο το αληθινό αίτιό της.

Η ικανοποίηση των αιτημάτων των απεργών πρέπει να προέλθει από τον εργοδότη ή από τον σε κάθε περίπτωση υφιστάμενο την απεργιακή πίεση και όχι από

την οργάνωση ή τους συμμετέχοντες στην απεργία. Η ικανοποίηση των διεκδικήσεων από την ίδια την οργάνωση που απεργεί ή από τους ίδιους τους συμμετέχοντες στην απεργία αποτελεί παραβίαση των ατομικών συμβάσεων εργασίας με συνέπεια την εκτέλεση ή την μη προσήκουσα εκτέλεση τους.

ε. Ο απεργιακός σκοπός-Επιδίωξη εργασιακών, οικονομικών, ασφαλιστικών και συνδικαλιστικών συμφερόντων

Σύμφωνα με το άρθρο 23§2 του Συντάγματος είναι η διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των μισθωτών. Το περιεχόμενο της έννοιας του απεργιακού σκοπού διευρύνθηκε με το άρθρο 19§1 του ν. 1264. Το άρθρο 19§1 ορίζει ότι στο σκοπό του απεργιακού δικαιώματος περιλαμβάνονται, πέρα από τα όσα ορίζει το Σ23§2, και η διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών και συνδικαλιστικών συμφερόντων των μισθωτών, καθώς και την εκδήλωση αλληλεγγύης προς άλλους μισθωτούς.

Ο Νομοθέτης είχε την δυνατότητα να μην ορίσει στο Σύνταγμα τον απεργιακό σκοπό. Εφόσον, όμως, τον όρισε και μάλιστα με ρυθμιστική πληρότητα και χωρίς επιφύλαξη νόμου¹⁷, η οποιαδήποτε επέμβαση του κοινού νομοθέτη, περιοριστική,¹⁸ επεκτατική ή κατά οποιοδήποτε τρόπο αλλιώτικη της συνταγματικής διάταξης, απαγορεύεται. Το Σύνταγμα δεν έμεινε απλά στην κατοχύρωση του συνταγματικού δικαιώματος, αλλά προχώρησε και στον καθορισμό της συνταγματικά ανεκτής απεργίας μέσα από την οριοθέτηση του σκοπού της. Με τον τρόπο αυτό συγκεκριμενοποιήθηκε ο πυρήνας του δικαιώματος της απεργίας και τα όριά του, με αποτέλεσμα οποιαδήποτε προσπάθεια μεταβολής του, διεύρυνσης ή συρρίκνωσης του, να βρίσκεται εκτός της εξουσιοδότησης του κοινού νομοθέτη να ρυθμίζει την συνδικαλιστική ελευθερία και τα συναφή δικαιώματα.¹⁹ Η δυνατότητα ενός απεργιακού φαινομένου να ανήκει, από την άποψη του σκοπού του, στις συνταγματικά ανεκτές και εγγυημένες απεργίες, καθορίζεται από τις επιδιώξεις-διεκδικήσεις του και από την διαπίστωση ότι αυτές βρίσκονται ή δεν βρίσκονται εντός του συνταγματικά προσδιορισμένου πλαισίου του απεργιακού σκοπού, που συνίσταται στην προαγωγή και διαφύλαξη των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των μισθωτών.

¹⁷ Μάνεση, Συνταγματικό Δίκαιο, σελ.153επ.

¹⁸ Γ.Ληξουριώτη, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, σελ.8επ.
24 Σ23§1

¹⁹ Η καταχρηστική απεργία κατά το Σύνταγμα και το κοινό δίκαιο, Λεβέντη, ΝοB 32.236

Στην συνταγματική διάταξη του άρθρου 23§2 υπάρχει μια ατυχής διάκριση δύο κατηγοριών συμφερόντων, εργασιακών και οικονομικών.

Ως εργασιακά συμφέροντα ο συντακτικός νομοθέτης εννοεί τα συνδεδεμένα με την σχέση εξαρτημένης εργασίας. Αυτά καλύπτουν ολόκληρο το φάσμα της διασφάλισης της απασχόλησης και της βελτίωσης των όρων εργασίας. Ως οικονομικά, δεν εννοεί συμφέροντα άσχετα με τις εργασιακές σχέσεις, αλλά τις οικονομικές διεκδικήσεις των μισθωτών στο πλαίσιο πάντοτε της σχέσης εξαρτημένης εργασίας εργοδότη-μισθωτού, δηλαδή εργασιακά συμφέροντα για ζητήματα, των οποίων η ρύθμιση θα μπορούσε να γίνει με ατομική ή συλλογική σύμβαση εργασίας. Συμφέροντα άσχετα με την εργασιακή σχέση, όπως εκείνα που αφορούν στο μισθωτό ως φορολογούμενο, καταναλωτή, αποταμιευτή, βρίσκονται εκτός του συνταγματικά προσδιορισμένου απεργιακού σκοπού. Ωστόσο, η αξίωση ικανοποίησης των παραπάνω συμφερόντων δεν είναι απεριόριστη, καθώς οριοθετείται από τις γενικές ρήτρες της διάταξης ΑΚ 281 και αυτό γίνεται για την προστασία του εργοδότη λόγω του επιχειρηματικού κινδύνου που αυτός φέρει. Η ΑΚ 281 απαγορεύει την κατάχρηση δικαιώματος στο χώρο των ιδιωτικών έννομων σχέσεων και από τον έλεγχό της δεν διαφεύγει κανένα δικαίωμα. Για την εφαρμογή της διάταξης αυτής πρέπει να αγνοηθεί η συνταγματική κατοχύρωση της απεργίας, υπό την έννοια ότι τα κριτήρια του ΑΚ281 πρέπει να εξειδικεύονται βάσει της διάταξης του 25§3 του Συντάγματος²⁰. Το άρθρο αυτό απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση των τελούστων υπό την εγγύηση και προστασία του κράτους ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων για χάρη του γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος, επενεργώντας στις σχέσεις των πολιτών με την αρχή της άμεσης ή έμμεσης τριτενέργειας. Από τις διατάξεις αυτές, και λαμβάνοντας υπόψη και την υποχρέωση πίστης που διέπει τις εργασιακές σχέσεις, απορρέει η αρχή της έντιμης και κοινωνικά πρόσφορης ενάσκησης του απεργιακού δικαιώματος και γενικότερα της έντιμης και κοινωνικά πρόσφορης διεξαγωγής του εργασιακού αγώνα. Συνάμα από την αρχή της αναλογικότητας, που καθιερώνεται ρητά στο αναθεωρημένο Σ25§1, παρέχεται το μέτρο οριοθέτησης του εργασιακού αγώνα. Το συνταγματικά προσδιορισμένο απεργιακό σκοπό δεν παραβιάζει η αναφορά του άρθρου 19§1 ν.1264 στα συνδικαλιστικά συμφέροντα, αφού αυτά ανήκουν στα εργασιακά γενικά συμφέροντα. Το δικαίωμα της απεργίας, ανεξάρτητα από την ανάδειξή του σε αυτοτελές ατομικό δικαίωμα των εργαζομένων, αποτελεί οπωσδήποτε ειδικότερη έκφραση της συλλογικής συνδικαλιστικής ελευθερίας και η άσκηση του συνιστά μια από τις βασικότερες συνδικαλιστικές δραστηριότητες.

²⁰ ΕΑ5799/01 ΔΕΕ 2001.1032, ΕΑ 8571/98 ΕΛΔ 40.1195, ΕΘ 3280/91ΕΛΔ 33.1292

Πρόβλημα, ωστόσο, προκαλεί η προσθήκη με το 19§1 του ν. 1264 της διαφύλαξης και προαγωγής των ασφαλιστικών συμφερόντων. Δεν τίθεται αμφιβολία ότι τα ασφαλιστικά συμφέροντα ανήκουν στον ευρύτερο κύκλο των εργασιακών και οικονομικών συμφερόντων του Σ23§2. Σύμφωνα, όμως, με το 22§5 του Συντάγματος η ρύθμιση της κύριας ή επικουρικής υποχρεωτικής ασφάλισης καθορίζεται κατά αποκλειστικότητα από το κράτος ή από νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Πρόκειται για σχέση δημοσίου δικαίου μεταξύ του κράτους ή του δημοσίου δικαίου ασφαλιστικού φορέα και του ασφαλισμένου. Μια απεργία, επομένως, με αιτήματα που ανάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία και όχι από τον εργοδότη δεν μπορεί παρά να έχει καθαρά πολιτικό χαρακτήρα, να αποτελεί δηλαδή πολιτική απεργία²¹, η οποία δεν νομιμοποιείται από το σύνταγμα και μόνο ως βραχύχρονη απεργία διαμαρτυρίας μπορεί να γίνει ανεκτή. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, στα ασφαλιστικά ζητήματα που μπορούν να ρυθμιστούν με συλλογική σύμβαση ή με διαιτητική απόφαση, δεν περιλαμβάνονται εκείνα της υποχρεωτικής ασφάλισης που ανήκει στο δημόσιο δίκαιο.

Αν, τώρα, το αίτημα των απεργών σχετίζεται με την ιδιωτική ασφάλιση, τότε σύμφωνα με την ορθή ερμηνεία του συντάγματος η απεργία ως προς το αίτημά της αυτό, και εάν άλλοι λόγοι δεν το καθιστούν παράνομο³³, είναι νόμιμη. Τέλος, στο άρθρο 19§1 του ν. 1264 ορίζεται ως απεργιακός σκοπός και η εκδήλωση αλληλεγγύης για οικονομικά, εργασιακά, συνδικαλιστικά και ασφαλιστικά συμφέροντα των εργαζομένων. Η απεργία ως εκδήλωση αλληλεγγύης διακρίνεται σε εξωτερικής και εσωτερικής. Ως εκδήλωση εσωτερικής αλληλεγγύης καλείται η απεργία που γίνεται με σκοπό να υποστηρίξει μια άλλη απεργία που έχει κηρυχθεί από διαφορετική συνδικαλιστική οργάνωση κατά του ίδιου, όμως, εργοδότη. Ως εξωτερικής αλληλεγγύης καλείται η απεργία εκείνη που διοργανώνεται για να υποστηρίξει μια άλλη απεργία που έχει κηρυχθεί από άλλη συνδικαλιστική οργάνωση και εναντίον διαφορετικού εργοδότη.

Απεργία, η οποία γίνεται για να εμποδίσει απολύσεις ή για να διαμαρτυρηθεί για ήδη τελεσμένες απολύσεις που θίγουν το συλλογικό συμφέρον, θεωρείται παράνομη, αν οι απολύσεις έγιναν εξαιτίας επιχειρηματικών, οικονομικοτεχνικών, λόγων και σχετίζονται με τον επιχειρηματικό κίνδυνο που φέρει ο επιχειρηματίας-εργοδότης.

Συγκεκριμένα, απεργία, με σκοπό να αποτρέψει επικείμενες απολύσεις θεωρείται παράνομη, αν οι απολύσεις έγιναν εξαιτίας λόγων επιχειρηματικών²², επειδή μια

²¹ ΜΠΑ 3011/90 ΔΕΝ 46.1027

²² ΜΠΑ 1428/01ΕΕργΔ 60.668

τέτοια απεργία, κατά μια άποψη, έρχεται σε σύγκρουση με τον πυρήνα του εργοδοτικού διευθυντικού δικαιώματος, όπως προκύπτει από το ΑΚ 652. Η αντίθετη άποψη που κρίνει νόμιμη την απεργία για επικείμενες ή τελεσθείσες απολύσεις δεν λαμβάνει υπ' όψη της περιπτώσεις όπου υπάρχουν προβλήματα στην επιχείρηση ή εκμετάλλευση και τα οποία ενδεχομένως να έχουν αρνητικό αντίκτυπο για περισσότερους εργαζόμενους. Τα παραπάνω ισχύουν και για τις απεργίες που αποσκοπούν στην ανάκληση απολύσεων. Εφόσον όμως με τις απεργίες αυτές αμφισβητείται η νομιμότητα των απολύσεων, μιλάμε δηλαδή για επίλυση νομικών διαφορών, οι απεργίες αυτές θεωρούνται παράνομες. Η απεργία, όμως, ως μέσο αντιστάσεως εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να καταλύσει το Σύνταγμα, την εθνική κυριαρχία, την εθνική ανεξαρτησία δεν υπόκειται στους όρους της προστατευόμενης από το Σ23§2 απεργίας, αλλά από το άρθρο 120§4 του Συντάγματος που ορίζει ως δικαίωμα και υποχρέωση των Ελλήνων την αντίσταση με κάθε μέσο εναντίον οποιουδήποτε επιχειρεί να το καταλύσει με τη βία. Γενικότερα, κάθε κινητοποίηση που πραγματοποιείται για την άσκηση πίεσης στην κρατική εξουσία ή στον εργοδότη για εξωεργασιακά θέματα, παρά το κοινωνικό επιβεβλημένο της, είναι ξένη προς το εργατικό δίκαιο και δεν μπορεί να θεωρηθεί εργατικός αγώνας.

Απεργιακό σκοπό δεν μπορούν να αποτελούν η επίλυση διαφορών με βάση το υφιστάμενο δίκαιο. Κάτι τέτοιο είναι αποκλειστική αρμοδιότητα της δικαστικής εξουσίας. Διαφορές σχετικές με την ερμηνεία νόμου ή σύμβασης, με τις τυχόν υποχρεώσεις ή δικαιώματα εργοδότη και εργαζομένων που πηγάζουν από νόμο ή σύμβαση, αν αποτελέσουν απεργιακό σκοπό, θα προσκρούουν σε θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις (Σ26§3, 87§1). Όταν όμως για την σε ευρεία έκταση παράνομη συμπεριφορά του εργοδότη και την παράλειψη από μέρους του ικανοποίησης των νόμιμων αξιώσεων των μισθωτών δεν μπορεί να ασκηθεί αγωγή ή προβλέπονται μόνο διοικητικές ή ποινικές κυρώσεις, τότε η απεργία είναι νόμιμη. Απεργιακό σκοπό δεν μπορεί επίσης να αποτελέσει η ικανοποίηση ληξιπρόθεσμης αξίωσης, καθώς αποτελεί νομική διαφορά επιλύσιμη στα δικαστήρια και επιπλέον προσφορότερη για την ικανοποίησή της είναι η επίσχεση εργασίας επιχείρησης: οργάνωση κεφαλαίου και εργασίας προς επιδίωξη κέρδους την εξυπηρέτηση του οποίου επιδιώκει να επιτύχει με την οργάνωση μιας ή περισσότερων εκμεταλλεύσεων. Φορέας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων είναι η επιχείρηση, η οποία λαμβάνει τις αποφάσεις που αφορούν στην εκμετάλλευση, στη σύσταση, στη λειτουργία και την επέκτασή της. Λειτουργεί στους κόλπους της επιχείρησης χωρίς οικονομική αυτονομία, αλλά με δική της υπόσταση, με την έννοια ότι μπορεί να υποστεί μεταβολές που, όμως, δεν θα επηρεάσουν την επιχείρηση. Άρνηση παροχής εργασίας από τον μισθωτό με ρητή δήλωση προς τον εργοδότη του αιτήματος για ικανοποίηση ληξιπρόθεσμων αξιώσεων. Μέχρις ότου αυτές εκπληρωθούν και καθ' όλη την διάρκεια της επίσχεσης εργασίας, ο εργοδότης οφείλει το μισθό που αντιστοιχεί στο διανυθέν διάστημα, καθώς βρίσκεται σε υπερημερία.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΩΣ ΘΕΜΙΤΗ ΈΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Ωστόσο, αυτή η ευρεία έννοια του δικαιώματος της απεργίας δεν ταυτίζεται με αυτήν που κατοχυρώνεται συνταγματικά και μάλιστα κατά τρόπο αυτοτελή στο άρθρο 23 παραγρ. 2. Σίγουρα αυτή η τελευταία είναι πιο περιορισμένη. Στο πλαίσιο του ισχύοντος Συντάγματος η έννοια της απεργίας λαμβάνει εκείνες στις διαστάσεις που χωρίς να διαταράξουν την ισορροπία των διαπραγματευτικών μερών θα μπορέσουν να ενισχύσουν την διαπραγματευτική θέση των εργαζομένων κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων δια την σύναψη των συλλογικών συμβάσεων εργασίας.

Ο εννοιολογικός προσδιορισμός της απεργίας, δηλαδή ο καθορισμός της έννοιας που αποδίδει ο νομοθέτης στη συγκεκριμένη λέξη, είναι απαραίτητος για τον προσδιορισμό του εύρους του δικαιώματος. Πράγματι, η συνταγματική έννοια των λέξεων ενίοτε συμπίπτει με την κοινή χρήση τους, οπότε συνταγματική και κοινή έννοια συμπίπτουν. Σε άλλες περιπτώσεις όμως οι χρησιμοποιούμενοι όροι διαφοροποιούνται στο συνταγματικό κείμενο από την κοινή τους έννοια και αποκτούν μία ιδιαίτερη ευρύτητα, ώστε να απέχουν από τις αντίστοιχες έννοιες λ.χ. άλλων κλάδων του δικαίου²³.

Ο συντακτικός νομοθέτης χρησιμοποιεί τις λέξεις χωρίς να παρέχει και ορισμό των αντίστοιχων εννοιών. Στις περισσότερες περιπτώσεις μάλιστα δεν εξου-

²³ Βλ. Δημητρόπουλου Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Γ' Έκδοση – Αθήνα 2004, σελ. 60-61

σιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να ορίσει συγκεκριμένη έννοια, οπότε ο κοινός νομοθέτης δεν έχει εξουσία αυθεντικής ερμηνείας του συντάγματος, επομένως ο ορισμός που θα δοθεί στη συγκεκριμένη έννοια θα πρέπει να είναι σύμφωνος με τις συνταγματικές διατάξεις. Ο κοινός νομοθέτης δε μπορεί να αγνοήσει στοιχεία της αναζητούμενης έννοιας που ενυπάρχουν στο συνταγματικό κείμενο²⁴. Αυτό συμβαίνει και στην περίπτωση του άρθρου 23 παρ.2 Σ, στο οποίο δεν υπάρχει κάποιος ορισμός της απεργίας, ούτε παρέχεται ανάλογη εξουσιοδότηση στον κοινό νομοθέτη. Συνεπώς, ο εννοιολογικός προσδιορισμός της απεργίας αποτελεί ζήτημα της θεωρίας και της νομολογίας.

Στην πρακτική, με τον όρο απεργία νοείται όχι μόνο η αγωνιστική αποχή μισθωτών από την εργασία τους, αλλά και οποιαδήποτε με αγωνιστικό σκοπό συλλογική αποχή από επαγγελματικές ή και από άλλες δραστηριότητες, όπως π.χ. η αποχή των δικηγόρων από τα δικαστήρια και των μαθητών από τα σχολεία, η αναστολή των εργασιών των ιδιοκτητών φαρμακείων ή αρτοποιείων ή δημόσιας χρήσης αυτοκινήτων, η οργανωμένη αποχή των καταναλωτών από την αγορά υπερτιμημένων αγαθών, ακόμα και η για αγωνιστικό σκοπό άρνηση λήψης τροφής από μεμονωμένο άτομο. Το εργατικό δίκαιο όμως ενδιαφέρεται για τον εργασιακό αγώνα, ο οποίος συνίσταται στη συλλογική αντιπαράθεση εκμισθωτών και μισθωτών εργασίας, δηλαδή εκείνων που παρέχουν εξαρτημένη εργασία με οποιαδήποτε μορφή και σχέση και από την άλλη πλευρά εργοδοτών²⁵.

Πράγματι, σύμφωνα με τον γενικό ορισμό που δίνεται στην απεργία ως κοινωνικό φαινόμενο, απεργία είναι η ομαδική αποχή από την εργασία που πραγματοποιείται με αγωνιστικό σκοπό, ή αλλιώς η συλλογική αποχή των μισθωτών από την εργασία με σκοπό να ασκήσουν, κατά κανόνα, πίεση στην εργοδοτική πλευρά στην επιδίωξή τους να εξυπηρετήσουν, να διαφυλάξουν και να προάγουν τα συλλογικά τους συμφέροντα. Τρία είναι δηλαδή τα στοιχεία που απαρτίζουν την έννοια της απεργίας: η αποχή από την εργασία, ο ομαδικός χαρακτήρας της αποχής και ο αγωνιστικός σκοπός. Κάθε περιστατικό που συγκεντρώνει τα παραπάνω στοιχεία είναι απεργία. Εφόσον συντρέχουν τα τρία αυτά στοιχεία πραγματοποιείται απεργία, ανεξάρτητα από το αν αυτή είναι νόμιμη ή παράνομη. Οι ειδικότεροι όροι για τη νομιμότητα μίας απεργιακής κινητοποίησης τίθενται με νόμους όπως ο Ν.1264/1982.

Η συνταγματική έννοια της απεργίας εμφανίζεται εξάλλου με αυστηρά οριοθετημένο πλαίσιο. Συνταγματικώς θεμιτή απεργία είναι μόνο εκείνη που ασκεί-

²⁴ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ.

²⁵ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 29

ται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, αποσκοπεί στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων, δεν αφορά τους δικαστικούς λειτουργούς ή τους υπηρετούντες στα σώματα ασφαλείας και δεν αντίκειται στους περιορισμούς που κατ' εξουσιοδότηση του Συντάγματος θεσπίζει εκάστοτε ο νομοθέτης. Η «απεργία» των ανεξάρτητων επαγγελματιών (εμπόρων, ελευθέρων επαγγελματιών κ.λπ.) είναι μέσο άσκησης πίεσης στην κυβέρνηση ή τρόπος διαμαρτυρίας, αλλά δεν αποτελεί «απεργία» κατά την έννοια του άρθρου 23 παρ.2 Σ²⁶. Το δικαίωμα της απεργίας κατοχυρώνεται μόνο υπό τις προϋποθέσεις αυτές της συνταγματικά θεμιτής απεργίας. Στην έννοια της απεργίας κατά το άρθρο 23 παρ.2 Σ περιλαμβάνεται και η στάση εργασίας, η προσωρινή δηλαδή διακοπή της εργασίας χωρίς εγκατάλειψη του χώρου εργασίας. Και η λευκή απεργία όμως, η προγραμματισμένη δηλαδή από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις επιβράδυνση του ρυθμού της εργασίας με συνέπειες μειωτικές της απόδοσής της, περιλαμβάνεται στη συνταγματική έννοια της απεργίας. Για την ορθή οριοθέτηση του δικαιώματος, τόσο οι νομοθετικές ρυθμίσεις, όσο και η νομολογία των δικαστηρίων, επιχειρούν μία ισόρροπη αντιμετώπιση της ανεμπόδιστης άσκησης του δικαιώματος αυτού, σε συνδυασμό με άλλα συνταγματικά δικαιώματα και ελευθερίες καθώς και ορισμένες πάγιες αρχές της έννομης τάξης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το δικαίωμα της απεργίας εντάσσεται στην έννομη τάξη και ασκείται υπό την επιφύλαξη της προστασίας του δημόσιου συμφέροντος και των αναγκών του κοινωνικού συνόλου και ειδικότερα της προστασίας της δημόσιας υγείας και της ασφάλειας, της συνέχισης της λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας, καθώς και της αστικής ευθύνης, σε περίπτωση ζημιογόνων πράξεων. Με την έννοια αυτή, το δικαίωμα της απεργίας αποκτά έναν σχετικό χαρακτήρα, αφού θεωρούνται συνταγματικά ανεκτοί οι αναγκαίοι περιορισμοί άσκησης του δικαιώματος αυτού που όπως κάθε άλλο δικαίωμα είναι ευεπίφορο σε καταχρηστική άσκηση.

²⁶Βλ. Κουκιάδη Ι., Εργατικό Δίκαιο. Συλλογικές εργασιακές σχέσεις. Τόμος 1 (Συνδικαλιστικές ελευθερίες. Δίκαιο συνδικαλιστικών οργανώσεων), Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 60 επ. καθώς και τις: ΣτΕ 2960/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 664 για τους ιδιοκτήτες οδηγούς αυτοκινήτων δημόσιας χρήσης βυτιοφόρων υγρών καυσίμων και ΣτΕ 2512/1997 (Ολομ.) ΕλλΔνη 1997, σελ. 1924 για τους δικηγόρους. Στην πραγματικότητα δεν για απεργία των προσώπων αυτών, αλλά για αποχή από την επαγγελματική δραστηριότητα και όχι για απεργία.

Η ΑΠΕΡΓΙΑ ΩΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ- ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ

Το δικαίωμα της απεργίας ανήκει στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, αποτελεί κοινωνική ελευθερία, διασκευασμένη συνταγματικά σε ατομικό δικαίωμα του συνδικαλιστικού όμως κύκλου²⁷. Κατοχυρώνεται εμμέσως ήδη στο άρθρο 23§1 του Συντάγματος, το οποίο διασφαλίζει την συνδικαλιστική ελευθερία και τον εργασιακό αγώνα, σημαντικότερο μέσο του οποίου αποτελεί η απεργία. Η συνταγματική αυτή διάταξη, που διασφαλίζει τη συνδικαλιστική ελευθερία, κατοχυρώνει τον εργασιακό αγώνα ως το κύριο αντικείμενο της συνδικαλιστικής δράσης²⁸, επομένως και την απεργία ως το σημαντικότερο μέσο του, ανάγει σε δικαιώματα τη χρήση του μέσου²⁹ αυτού, δηλαδή την προσφυγή σε απεργία ή, με άλλα λόγια, την πραγματοποίηση ή τη διεξαγωγή της απεργίας, καθώς και τη συμμετοχή σε απεργία.

Ο συνταγματικός νομοθέτης προχωρά έπειτα στην ρητή κατοχύρωση της απεργίας ως δικαιώματος στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, Σ23. Με τον τρόπο αυτό δεν επιδιώκεται η επανάληψη της εγγύησης του ήδη κατοχυρωμένου στην παράγραφο 1 δικαιώματος της απεργίας, αλλά η εξειδίκευση της έννοιας της συνταγματικά ανεκτής απεργίας³⁰.

²⁷ Στο άρθρο 28 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατοχυρώνει το δικαίωμα για εργαζόμενους και εργοδότες «να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις στα ενδεδειγμένα επίπεδα, καθώς και να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας».

²⁸ Καρακατσάνης, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, έκδ. 1992, αρ. 359επ.

²⁹ Η παραδοσιακή διδασκαλία επιμένει να ταυτίζει την απεργία ως μέσο με την απεργία ως δικαίωμα, καθώς και με το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία και να θεωρεί την απεργία αλλού επιτρεπόμενη και αλλού απαγορευμένη. Όμως, το Σύνταγμα δεν προβλέπει στην απεργία ως συγκεκριμένη ενότητα μέσου και δικαιωμάτων διακεκριμένων φορέων, αλλά την αναγνωρίζει ως μέσο, όπως είναι από τη φύση της, και επί πλέον κατοχυρώνει και εγγυάται τόσο το απεργιακό δικαίωμα όσο και το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, παρέχοντας τα δικαιώματα αυτά σε συγκεκριμένους φορείς.

³⁰ Δ.Ιασ.Παπασταύρου, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, σελ.29

Κατοχυρώνεται για πρώτη φορά σε ελληνικό σύνταγμα το 1975, μετά από μακρόχρονους αγώνες και βαθιές αλλαγές στις νοοτροπίες. Αναφέρεται μόνο σε όσους τελούν σε σχέση εξαρτημένης εργασίας και αποτελεί το ισχυρότερο μέσο άσκησης πίεσης στον εργοδότη. Η «απεργία», επομένως, άλλων κατηγοριών πολιτών, όπως ελεύθερων επαγγελματιών ή φοιτητών δεν προστατεύονται από το Σ23§2.

Το Σύνταγμα αναγνωρίζει την απεργία ως συλλογικό αγωνιστικό μέσο μέσω (corpus) της αποχής μισθωτών από την εργασία τους ή της μερικής μη εκπλήρωσης υποχρεώσεων που απορρέουν από τις συμβάσεις εργασίας με σκοπό (animus) την άσκηση πίεσης για την ικανοποίηση οικονομικών και εργασιακών γενικά διεκδικήσεων και με τη βούληση της επανόδου στην υφιστάμενη εργασιακή σχέση. Ορίζει ως αρμόδιο για την άσκηση του τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις και θεμελιώνει το δικαίωμα των μισθωτών για συμμετοχή στην απεργία. Αυτό σημαίνει ότι το Σύνταγμα, από τη μια μεριά, επιφυλάσσει την άσκηση, την κήρυξη και την διεξαγωγή της απεργίας στις συνδικαλιστικές οργανώσεις και παράλληλα παρέχει σε κάθε εργαζόμενο το ατομικό δικαίωμα να συμμετάσχει στην απεργία, να απόσχει ή να αποχωρήσει από αυτή. Το δικαίωμα αυτό είναι καταρχήν συλλογικό, της συνδικαλιστικής οργάνωσης, αλλά και ατομικό, του κάθε εργαζόμενου³¹. Το Σύνταγμα παρέχει το δικαίωμα αυτό αποκλειστικά και μόνο στις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις μισθωτών συγκεκριμένων κατηγοριών. Μέσα όμως στο πλαίσιο μιας απεργίας που κηρύσσεται και διεξάγεται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, ο κάθε εργαζόμενος έχει το δικαίωμα να προσχωρήσει στην απεργία, να απόσχει ή να αποχωρήσει από αυτήν. Από την έννοια του δικαιώματος της απεργίας προκύπτει ότι ούτε η απόφαση να γίνει απεργία ούτε η εκτέλεσή της μπορούν να παρακωλυθούν ή να οδηγήσουν in abstracto ή in concreto σε δυσμενείς έννομες συνέπειες για τον δικαιούχο. Η συνταγματικώς προστατευόμενη απεργία δεν μπορεί ποτέ να θεωρηθεί ως παράβαση της συμβατικής υποχρέωσης παροχής εργασίας ή ως καταγγελία της συμβάσεως εργασίας, ούτε να θεμελιώσει αστική, ποινική ή πειθαρχική ευθύνη του απεργού. Η άσκηση του δικαιώματος είναι ελεύθερη από οποιαδήποτε κρατική, εργοδοτική ή άλλη πίεση ή άδεια. Δεν αντίκειται όμως προς την ελευθερία απεργίας η επιβολή των δη-

³¹ Σύμφωνα με Γαροφαλλίδη το Σύνταγμα αναγνωρίζει την απεργία ως ατομικό δικαίωμα, ανεξάρτητο του συνδικαλιστικού δικαιώματος. Έτσι δεν χρειάζεται να καταφεύγει κανείς σε συλλογισμούς, όπως έκαναν υπό την ισχύ του Συντάγματος του 1952 που συνέδεαν το δικαίωμα απεργίας με το συνδικαλιστικό δικαίωμα ως αναγκαία συνέπεια του τελευταίου, ή προσπαθούν να το θεμελιώσουν ως απόρροια της οικονομικής ελευθερίας. Πρακτική συνέπεια της αυτοτελούς συνταγματικής αναγνώρισεως του δικαιώματος της απεργίας είναι η αδυναμία του κοινού νομοθέτη να θεσπίσει με νόμο γενική απαγόρευση της απεργίας.

μοκρατικών διαδικασιών, που αντιθέτως διασφαλίζουν την ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος από κάθε εργαζόμενο.

Η απεργία είναι δικαίωμα και όχι υποχρέωση. Ο εργαζόμενος είναι επομένως ελεύθερος όχι μόνο να συμμετάσχει, αλλά και να μη συμμετάσχει σε μια απεργία ή να αποχωρήσει σε αυτήν, χωρίς να υπόκειται για αυτό σε οποιοσδήποτε δυσμενείς συνέπειες, συμπεριλαμβανομένων των πειθαρχικών κυρώσεων ή της αποβολής από τη συνδικαλιστική οργάνωση. Στην περίπτωση της μη συμμετοχής ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα δωρεάν προσβάσεως στον τόπο της εργασίας.

Πρόκειται για δύο διαφορετικά δικαιώματα· το λειτουργικής ή τεχνικής φύσεως δικαίωμα των οργανώσεων και το ουσιαστικό δικαίωμα των ατόμων για συμμετοχή στην απεργία. Και τα δύο υπάρχουν μέσα στον ίδιο χώρο, το καθένα όμως έχει άλλο περιεχόμενο και άλλο φορέα. Το δικαίωμα συμμετοχής του μισθωτού σε απεργία προκύπτει από το Σ23§1, όπου κατοχυρώνεται η συνδικαλιστική ελευθερία και τα συναφή με αυτή δικαιώματα και από το Σ5§1, όπου κατοχυρώνεται η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας. Σε δεύτερο και μόνο επίπεδο συνδέεται με το άρθρο 23§2 του Συντάγματος, καθώς για να συμμετάσχει ο μισθωτός στην απεργία, πρέπει να έχει προηγηθεί η κήρυξή της από την συνδικαλιστική οργάνωση³².

Η συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας συνεπάγεται την αδυναμία, ακόμα και τυπικού νόμου να περιορίσει ή να καταργήσει το δικαίωμα αυτό. Η νόμιμη απεργία δεν μπορεί να θεωρηθεί παράβαση της συμβατικής υποχρέωσης για παροχή εργασίας ή καταγγελία της σύμβασης εργασίας, ούτε να θεμελιώσει αστική ποινική ή πειθαρχική ευθύνη του απεργού.

Το δικαίωμα της απεργίας ασκείται ελεύθερα, χωρίς να επιτρέπεται καμία κρατική, εργοδοτική ή άλλη άδεια ή πίεση. Αποτελεί δικαίωμα, πράγμα που σημαίνει ότι στην απεργία συμμετέχει όποιος μισθωτός το επιθυμεί, χωρίς να εξαναγκάζεται και χωρίς να υπάρχει κίνδυνος επιβολής πειθαρχικών κυρώσεων ή αποβολής από την από την συνδικαλιστική οργάνωση, σε περίπτωση μη συμμετοχής. Η μόνη υποχρέωση του μη συμμετέχοντα στην απεργία είναι κατά την διάρκεια της να προσέλθει κανονικά στην εργασία του.

Το δικαίωμα της απεργίας, όπως και της συνδικαλιστικής ελευθερίας έχουν τόσο οι έλληνες, όσο και οι αλλοδαποί μισθωτοί. Επομένως, και οι αλλοδαποί μπορούν να συμμετάσχουν σε απεργίες, χωρίς να υποστούν δυσμενείς συνέπειες, με σημαντικότερη την απέλαση.

Η επιφύλαξη του νόμου

³² Δ.Ιασ.Παπασταύρου, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, σελ.34επ.

Στην πρώτη παράγραφο του Σ23 ορίζεται ότι το «Κράτος λαμβάνει τα προσηκόντα μέτρα ...μέσα στα όρια του νόμου». Η επιφύλαξη του νόμου που προκύπτει από την παράγραφο αυτή, υποστηρίζεται και για το δικαίωμα της απεργίας. Επίσης, το δεύτερο εδάφιο της 2ης παραγράφου του άρθρου 23 του Συντάγματος, θέτει σαφώς επιφύλαξη νόμου ως προς την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων, των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου. Στην περίπτωση αυτή το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία «υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου που το ρυθμίζει».

Ο νόμος 1264/1982 προβλέπει στα όρια του Συντάγματος το νομοθετικό πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται το δικαίωμα της απεργίας. Επιτρέπει την απεργία αλληλεγγύης, επιβάλλει για την άσκηση του δικαιώματος απεργίας προειδοποίηση του εργοδότη ή της συνδικαλιστικής του οργάνωσης 24 τουλάχιστον ώρες πριν από την πραγματοποίησή της³³, ορίζει ποιο συνδικαλιστικό όργανο κηρύσσει την απεργία, προβλέπει την υποχρέωση της συνδικαλιστικής οργάνωσης να φροντίσει κατά την διάρκεια της απεργίας να υπάρχει προσωπικό ασφαλείας για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων και την πρόληψη καταστροφών, απαγορεύει την πρόσληψη απεργοσπαστών και την ανταπεργία.

Ωστόσο, αμφισβητείται αν η φράση «μέσα στα όρια του νόμου» της πρώτης παραγράφου του άρθρου 23 αποτελεί αληθινή επιφύλαξη υπέρ ενός εκτελεστικού νόμου ή αν, αντίθετα, περιορίζει την αξία της σε μια υπόμνηση του αυτονόητου περιορισμού των ορίων της συνδικαλιστικής ελευθερίας στα πλαίσια της συνταγματικής τάξης.

Γενικότερα οι εκτελεστικοί νόμοι των διατάξεων του συντάγματος όπου κατοχυρώνονται οι θεμελιώδεις ελευθερίες, δεν μπορούν να θίξουν ή να αλλοιώσουν το ουσιαστικό περιεχόμενο των ατομικών δικαιωμάτων, αλλά οφείλουν να περιορίζονται στη ρύθμιση του εν λόγω δικαιώματος με σκοπό το δικαίωμα αυτό να ενταχθεί πληρέστερα στο θετικό δίκαιο³⁴.

Ιδιαιτερότητα νομικής φύσης

Η απεργία λειτουργεί ως όπλο του εργατικού αγώνα και το κυριότερο αντικείμενο της συνδικαλιστικής δράσης.

³³ στον δημόσιο τομέα ή σε επιχειρήσεις ζωτικής σημασίας για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου η προειδοποίηση πρέπει να γίνει 4 ημέρες πριν την πραγματοποίησή της.

³⁴ Βλάχος, Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σελ.179

Όπως προαναφέρθηκε ειδική μνεία της απεργίας γίνεται στο πρώτο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 23 του Συντάγματος, όπου ορίζεται ότι: «Η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για την διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Η διάταξη αυτή έχει ως αντικείμενο, όχι την επανάληψη της εγγύησης δικαιώματος κατοχυρωμένου από την παρ. 1 του ίδιου άρθρου, αλλά την εξειδίκευση της έννοιας της συνταγματικά ανεκτής απεργίας, στην οποία και προβαίνει προσδιορίζοντας περιοριστικά τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικής οργανώσεις των μισθωτών ως υποκείμενο της άσκησης του απεργιακού δικαιώματος αλλά και καθορίζοντας τους απεργιακούς σκοπούς.

Το δεύτερο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 23 Συντ, ορίζει ότι: «Απαγορεύεται η απεργία με οποιανδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας. Το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία των δημοσίων υπαλλήλων και των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, καθώς και του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, υπόκειται στους συγκεκριμένους περιορισμούς του νόμου που το ρυθμίζει. Οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να φθάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του».

Η διάταξη αυτή περιέχει τις ειδικές διατάξεις με τις οποίες πραγματοποιείται ο καθορισμός του γενικού περιεχομένου του δικαιώματος της απεργίας και συγκεκριμένα:

- οριοθετεί τις οργανώσεις, στις οποίες παρέχεται το απεργιακό δικαίωμα, καθώς και τα άτομα που έχουν δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία
- συμπληρώνει την εξουσιοδότηση, που παρέχει η παρ. 1 στον κοινό νομοθέτη, κατευθύνοντάς τον να επιβάλει περιορισμούς στο απεργιακό δικαίωμα, καθώς και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία σε συγκεκριμένους κρίσιμους, κατά την αντίληψη του κοινού νομοθέτη για το κοινωνικό σύνολο τομείς.

Από τους εργατικούς, λοιπόν, αγώνες, ο Έλληνας συντακτικός νομοθέτης κατοχύρωσε ειδικότερα ως ατομικό, αλλά και ως κοινωνικό κατά την παραδοσιακή θεωρία δικαίωμα την απεργία. Ειδικότερα, στο άρθρο 23 παρ. 2 Συντ. κατοχυρώνεται η απεργία ως ατομικό δικαίωμα, ενώ ως κοινωνικό δικαίωμα κατοχυρώνεται στο ίδιο άρθρο σε συνδυασμό με το άρθρο 23 παρ. 1 Συντ., το οποίο περιέχει τη συνταγματική εντολή προς τον κοινό νομοθέτη να διασφαλίζει εναντίον κάθε προσβολής και τα δικαιώματα που είναι συναφή με τη συνδικαλιστική ελευθερία, δικαιώματα στα οποία αναμφίβολα συμπεριλαμβάνεται και το δικαίωμα της απεργίας. Υπό την έννοια αυτή το δικαίωμα της απεργίας αναδεικνύει και την προστατευτική διάσταση του περιεχομένου από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων.

Οπωσδήποτε και χωρίς ουδεμία αμφιβολία όμως το δικαίωμα της απεργίας είναι ένα δικαίωμα που αναπτύσσει πλήρως και απολύτως την αμυντική του διάσταση, εφόσον ο φορέας του δικαιώματος προστατεύεται ενάντια στην κρατική αλλά και στην ιδιωτική εξουσία οποιασδήποτε μορφής πχ. του εργοδότη, των συνδικαλιστικών οργανώσεων κλπ.

Όσον αφορά στο ζήτημα της τριτενέργειας του δικαιώματος της απεργίας χρήσιμο είναι να επισημάνουμε τα εξής: Το πρόβλημα της τριτενέργειας, της εφαρμογής δηλαδή του δικαιώματος στο ιδιωτικό δίκαιο γεννάται μόνο στα πλαίσια της παραδοσιακής αντίληψης περί δυαδιστικής έννομης τάξης. Από την στιγμή όμως που αποδεχόμαστε την μονιστική αντίληψη περί έννομης τάξης, ζήτημα τριτενέργειας του δικαιώματος δεν τίθεται. Η ενότητα της έννομης τάξης εξαφανίζει την προβληματική της εφαρμογής του δικαιώματος της απεργίας στο ιδιωτικό ή στο δημόσιο δίκαιο και άρα αυτό θα εφαρμοστεί, γιατί το σύγχρονο κοινωνικό κράτος υποχρεούται όχι μόνο να σέβεται αλλά και να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα από επιθέσεις τρίτων.

Παρ' όλα αυτά πολλοί νομικοί εξακολουθούν και μελετούν το θέμα της τριτενέργειας. Κατά την άποψή τους για το ζήτημα της «τριτενέργειας», ενδιαφέρον παρουσιάζει μόνο το πρώτο εδάφιο της παρ. 2 του άρθρου 23 του Συντάγματος, γιατί οι ρυθμίσεις που προβλέπονται στο δεύτερο εδάφιο από το αντικείμενο τους ήδη δεν προσφέρονται για εφαρμογή σε σχέσεις ιδιωτών μεταξύ τους. Η απεργία ανήκει στα συνταγματικά δικαιώματα που δεν νοούνται χωρίς «τριτενέργεια» . Φυσικός αντίπαλος των εργαζομένων είναι στην απεργία η εργοδοτική πλευρά και συνεπώς οι προσβολές του δικαιώματος αυτού από τη φύση του προέρχονται συνήθως και μάλιστα πρωταρχικά από άλλους ιδιώτες και όχι από το κράτος. Δεν θα έπρεπε, λοιπόν, να αμφισβητείται κατά την άποψή τους η “τριτενέργεια” της συνταγματικής εγγύησης του δικαιώματος της απεργίας.

Επίσης ένα τμήμα της θεωρίας δέχεται ανεπιφύλακτα την “τριτενέργεια” του δικαιώματος της απεργίας και υποστηρίζει ότι το δικαίωμα απεργίας προστατεύεται και από την εργοδοτική εξουσία. Υποστηρίζεται, όμως, και η άποψη ότι με το άρθρο 23 παρ. 2 ο συντακτικός νομοθέτης δεν απέβλεψε στη ρύθμιση του δικαιώματος απεργίας έναντι του εργοδότη, αλλά στην προστασία έναντι του κράτους και των από αυτό παρεμβάσεων και ότι η επίδραση του δικαιώματος της απεργίας στην ατομική εργασιακή σχέση δεν προδιαγράφεται από το όρθρο 23 παρ. 2 του Συντάγματος .

Σύμφωνα με τη συνταγματική ρύθμιση του άρθρου 23 παρ. 2 το ατομικό αυτό δικαίωμα παρουσιάζει την ιδιοτυπία ότι δεν μπορεί να ασκηθεί ατομικά, αλλά μόνο συλλογικά, από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι οποίες είναι συνεπώς οι φορείς του δικαιώματος άσκησης της απεργίας. Φορέας του δικαιώματος αποχής από τη εργασία λόγω απεργίας είναι ο μισθωτός, φορέας

όμως του δικαιώματος για την άσκηση αυτού του ατομικού δικαιώματος συλλογικά, κατά τη φύση του, είναι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις .

Πρόκειται, επομένως, για δύο διαφορετικά δικαιώματα. Και τα δύο υπάρχουν μέσα στον ίδιο χώρο, το καθένα όμως έχει άλλο περιεχόμενο και άλλο φορέα. Σε κάθε μεμονωμένο μισθωτό ανήκει, όχι το δικαίωμα κήρυξης και διεξαγωγής της απεργίας, αλλά το δικαίωμα συμμετοχής σε νόμιμη απεργία.

Ο ΑΠΕΡΓΙΑΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Η διάταξη του άρθρου 23 παρ.2 Σ ορίζει ότι «απεργία ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Απεργίες με άλλους σκοπούς δεν προστατεύονται ή και απαγορεύονται από το Σύνταγμα. Σε αυτές ανήκουν προπάντων η πολιτική απεργία, καθώς και η απεργία με σκοπό την παρακώλυση της κρατικής λειτουργίας ή άσκηση πίεσης στον τρόπο άσκησης της³⁵. Ωστόσο, κατά μία άποψη, αυτό που συνήθως χαρακτηρίζεται ως σκοπός της απεργίας, και σχεδόν πάντα ταυτίζεται με το περιεχόμενο των προβαλλόμενων από τον απεργιακό αγώνα αιτημάτων, είναι μία έννοια σημασιολογικά πολύ πλουσιότερη, η οποία διαρθρώνεται σε δύο επίπεδα³⁶. Στο πρώτο επίπεδο, η εξουσία επιλογής της χρησιμοποίησης του απεργιακού αγώνα παίρνει το περιεχόμενο της κρίσης πάνω στη σκοπιμότητα μίας απεργίας, μίας κρίσης, που, όπως θα δούμε, αποδίδεται κατά τρόπο ανεπιφύλακτο στους προκρινόμενους από το Σύνταγμα νόμιμα συνεστημένους συνδικαλιστικούς φορείς των εργαζομένων. Η μόνη τυπική προϋπόθεση-όρος που τίθεται είναι, δηλαδή, η κήρυξη της απεργίας από νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Σε αυτό το επίπεδο, η εξουσία ικανοποίησης του συμφέροντος που εμπεριέχεται στη δυνατότητα χρησιμοποίησης του απεργιακού μέσου για την επιδίωξη συμφερόντων, απονέμεται από το Σύνταγμα ανεπιφύλακτα, χωρίς δηλαδή να τίθεται καμία ειδική προϋπόθεση για τη χρησιμοποίηση της ευχέρειας προσφυγής στον απεργιακό αγώνα, καθιστώντας την εξουσία αυτή απόλυτη. Με άλλα λόγια, η σκοπιμότητα δε μπορεί να τεθεί κάτω από καμίας μορφής δικαστικό έλεγχο. Αυτή η απόλυτη εξουσία των εργαζομένων, που αφορά την ικανοποίηση του γενικού εργασιακού συμφέροντος της επιλογής της απεργίας, ως μέσου για την επιδίωξη συμφερόντων, πρέπει να διακριθεί από την καθεαυτή εξουσία επιδίωξης συμφερόντων, που προσδιορίζεται από τη συνταγματική αναφορά στη «διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Με την αναφορά αυτή, σε ένα δεύτερο επίπεδο, το αντικείμενο του απεργιακού σκοπού συγκεκριμενοποιείται στην εξουσία επιδίωξης ορισμένης κατηγορίας συλλογικών συμφερόντων, που το περιεχόμενό τους προσδιορίζεται με σαφή συνταγματική πρόβλεψη. Η άσκηση της εξουσίας αυτής είναι που μπορεί να τεθεί υπό δικαστικό έλεγχο.

Η συνταγματική διάταξη του άρθρου 23 παρ.2 είναι ίσως η μόνη από αυτές που αναφέρονται στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, που ορίζει κατά τρόπο θετικό και σαφή την επιδίωξη προς την οποία πρέπει να κατευθύνεται η άσκηση

³⁵ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 879

³⁶ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 44-54

του δικαιώματος που προσδιορίζει. Στις περισσότερες από τις άλλες συνταγματικές διατάξεις που θεσπίζουν τα ατομικά δικαιώματα, ή δε γίνεται καμία συγκεκριμένη αναφορά στο αντικείμενο της επιδίωξης της άσκησης των δικαιωμάτων ή γίνεται αναφορά κατά τρόπο αρνητικό, με την οριοθέτηση δηλαδή του αντικειμένου του σκοπού, μέσα από γενικές ή ειδικότερες περιοριστικές ρήτρες³⁷.

Αντίθετα, η διάταξη του άρθρου 23 παρ. 2 Σ αναλαμβάνει να προσδιορίσει κατά τρόπο θετικό και συγκεκριμένο ως σκοπό άσκησης του δικαιώματος της απεργίας «τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Με τη συγκεκριμένη αυτή διατύπωση της συνταγματικής διάταξης, ο σκοπός συνδέεται αφενός με την έννοια της άσκησης του δικαιώματος («ασκείται..για..») και έτσι γίνεται σαφές ότι η δικαιοπραγωγική βούληση του συνταγματικού νομοθέτη μετουσιώνεται σαφώς στην απονομή εξουσίας δράσης σε συγκεκριμένα υποκείμενα δικαιούχους («εργαζόμενους»), αφετέρου με την έννοια της εξουσίας επιδίωξης συγκεκριμένων συμφερόντων, έτσι ώστε να μην τίθεται σε αμφισβήτηση το αντικείμενο της χρησιμοποίησης του δικαιώματος της απεργίας («οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα»)³⁸.

Με το άρθρο 19 παρ.1 ο Ν. 1264/1982 προσέθεσε στα αντικείμενα νόμιμης απεργίας τα ασφαλιστικά και συνδικαλιστικά συμφέροντα των μισθωτών και την εκδήλωση αλληλεγγύης προς άλλους μισθωτούς (απεργία αλληλεγγύης). Η απεργία αλληλεγγύης, ωστόσο, προστατεύεται από το Σύνταγμα μόνο υπό την προϋπόθεση ότι η αντίστοιχη απεργία των άμεσα ωφελούμενων από αυτήν είναι συνταγματικά θεμιτή, αλλιώς ο κίνδυνος καταστρατήγησης είναι προφανής. Έτσι δεν επιτρέπεται απεργία αλληλεγγύης για σκοπούς για τους οποίους το Σύνταγμα δεν προστατεύει την απεργία (π.χ. πολιτικούς σκοπούς) ή υπέρ εργαζομένων στους οποίους το Σύνταγμα απαγορεύει την απεργία (π.χ. δικαστικούς)³⁹. Για την απεργία αλληλεγγύης, όμως, ως ιδιαίτερη μορφή απεργίας θα γίνει λόγος παρακάτω.

Ζήτημα δημιουργείται όμως και από τη σωρευτική αναφορά της συνταγματικής διάταξης στα οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα των μισθωτών, σχετικά με το εάν πρόκειται για δύο κατηγορίες ανεξάρτητες και άσχετες μεταξύ τους ή εάν, όταν το Σύνταγμα και οι νόμοι αναφέρονται στα οικονομικά συμφέροντα, εννοούν την οικονομική πλευρά των εργατικών διεκδικήσεων, το μισθολογικό θέμα στις διάφορες μορφές του. Η διατύπωση του άρθρου του Συντάγματος ευνοεί την

³⁷ Βλ. Ληξουριώτη Γ., Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα –Κομοτηνή 1987, σελ. 42 επ.

³⁸ Βλ. Ληξουριώτη, όπ.παρ., ibid

³⁹ Βλ. Δαγτόγλου, όπ.παρ., σελ. 879

ένταξη των οικονομικών συμφερόντων στο πλαίσιο των σχέσεων μισθωτών- εργοδοτών. Ως εργασιακά συμφέροντα ο συντακτικός νομοθέτης εννοεί τα συνδεδεμένα με τη σχέση εξαρτημένης εργασίας και ως οικονομικά δεν εννοεί συμφέροντα άσχετα με τις εργασιακές σχέσεις, αλλά τις οικονομικές διεκδικήσεις των μισθωτών στο πλαίσιο πάντοτε της σχέσης εξαρτημένης εργασίας εργοδότη- μισθωτού. Όταν ο συνταγματικός νομοθέτης ομιλεί περί «οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων» φαίνεται ότι απλώς αποχωρίζει την οικονομική πλευρά των εργασιακών σχέσεων από τα υπόλοιπα εργασιακά θέματα. Συμφέροντα άσχετα με την εργασιακή σχέση, όπως εκείνα που αφορούν το μισθωτό ως φορολογούμενο, καταναλωτή, αποταμιευτή, βρίσκονται έξω από τα πλαίσια του συνταγματικά οριοθετημένου απεργιακού σκοπού. Τέτοια αιτήματα, με στενότερη ή απώτερη σχέση με τα οικονομικά των μισθωτών, τα οποία ανάγονται σε γενικότερα θέματα πολιτικής οδηγούν στο ευρύτερο θέμα της πολιτικής απεργίας, για την οποία θα γίνει λόγος αναλυτικά στη συνέχεια.

Στην έννοια των εργασιακών συμφερόντων, άλλωστε, περιλαμβάνονται, εκτός από τα οικονομικά, όσα μπορεί να σχετίζονται με οποιοδήποτε σημείο των ατομικών και συλλογικών εργασιακών σχέσεων, λ.χ. άδειες, ζητήματα σχετικά με την άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη, ζητήματα συλλογικών σχέσεων στο ενοχικό μέρος των συλλογικών συμβάσεων. Συνδικαλιστικά συμφέροντα είναι όσα έχουν σχέση με τη συνδικαλιστική ελευθερία και δράση. Αυτά ανήκουν στα εργασιακά γενικά συμφέροντα και περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τα δικαιώματα στους τόπους εργασίας (βλ. άρθρο 18 Ν.1264/1982), ρυθμίσεις ευνοϊκότερες για την προστασία των συνδικαλιστικών στελεχών ή για τις διευκολύνσεις τους, όπως οι συνδικαλιστικές άδειες (άρθρα 14 και 17 του ίδιου νόμου), ζητήματα σχέσεων των συνδικαλιστικών οργανώσεων με την άλλη πλευρά κ.α. Προβληματισμό δημιούργησε η διαφορά μεταξύ Συντάγματος και Ν. 1264/1982 αναφορικά με τον προσδιορισμό του απεργιακού σκοπού. Υποστηρίζεται ότι, αφού το Σύνταγμα καθόρισε τη συνταγματικά ανεκτή απεργία, προσδιορίζοντάς την με την οριοθέτηση του σκοπού της, συγκεκριμενοποιώντας έτσι τον ανεκτό και προστατευόμενο πυρήνα της απεργίας και τα όριά του, η οποιαδήποτε διεύρυνση ή συρρίκνωση του πυρήνα αυτού βρίσκεται έξω από την εξουσιοδότηση προς τον κοινό νομοθέτη (άρθρο 23 παρ.1) να ρυθμίζει τη συνδικαλιστική ελευθερία και τα συναφή δικαιώματα στα οποία ανήκει και η απεργία⁴⁰.

Η αναφορά του άρθρου 19 παρ.1 του Ν. 1264/1982 στα συνδικαλιστικά συμφέροντα δεν παραβιάζει τον συνταγματικά προσδιορισμένο απεργιακό σκοπό, αφού τα συνδικαλιστικά συμφέροντα ανήκουν στα εργασιακά γενικά συμφέροντα.

⁴⁰ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 45

Πρόβλημα δημιουργεί όμως η προσθήκη της διαφύλαξης και προαγωγής των ασφαλιστικών συμφερόντων. Βεβαίως και τα ασφαλιστικά συμφέροντα των μισθωτών ανήκουν στο κύκλωμα των κατά το Σύνταγμα οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων. Όμως, σύμφωνα με το άρθρο 22 παρ.4 Σ, η ρύθμιση της υποχρεωτικής ασφάλισης, κύριας και επικουρικής, ανάγεται στην αποκλειστική εξουσία του κράτους ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. Η ασφαλιστική αυτή σχέση είναι δημοσίου δικαίου και αναφέρεται στο νομικό δεσμό μεταξύ του κράτους ή του δημοσίου δικαίου ασφαλιστικού φορέα και του ασφαλισμένου. Αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος που στην παρ.3 του άρθρου 2 του Ν. 1876/1990 διευκρινίζεται ότι στα ασφαλιστικά ζητήματα, που μπορούν να ρυθμιστούν με συλλογική σύμβαση, δεν περιλαμβάνονται εκείνα που αφορούν στην υποχρεωτική ασφάλιση.

Η απεργία είναι εργασιακή όταν γίνεται για ασφαλιστικά συμφέροντα τα οποία μπορούν να αποτελέσουν περιεχόμενο συλλογικής συμβάσεως. Επομένως, η απεργία για τη διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων, που ανάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία και όχι από τον εργοδότη, έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα⁴¹ και βρίσκεται έξω από τα πλαίσια της κατά το Σύνταγμα ανεκτής απεργίας, το οποίο δεν θέλησε να νομιμοποιήσει την πολιτική απεργία. Κατά συνέπεια μόνο ως βραχυχρόνια απεργία μπορεί να γίνει ανεκτή.

Κατ' άλλη άποψη⁴², βέβαια, απεργία για κοινωνικοασφαλιστικά θέματα, τα οποία ανήκουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα της κοινωνικής ασφάλισης της χώρας μας (ασκείται αποκλειστικά από ειδικούς φορείς-νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, που υπάγονται στην κρατική εποπτεία, ακολουθούν την εκάστοτε κυβερνητική ασφαλιστική πολιτική και λειτουργούν με κανόνες δημοσίου δικαίου), φαίνεται να είναι μία ειδική περίπτωση επιτρεπόμενης πολιτικής απεργίας, η οποία θα έχει τα όρια που επιβάλλονται από τη φύση της.

Από την άλλη πλευρά, αν το απεργιακό αίτημα αφορά σε ζητήματα ιδιωτικής ασφάλισης, όπως π.χ. στον εξαναγκασμό του εργοδότη να συνάψει σύμβαση με ιδιωτικό φορέα για την καθιέρωση ιδιωτικής ασφάλισης των μισθωτών ή για την βελτίωση των όρων της, τότε η απεργία από την άποψη του αιτήματος αυτού είναι νόμιμη⁴³.

ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ

⁴¹ Βλ. σχετικά και την ΜΠΑ 3011/1990 ΔΕΝ 1990, σελ. 1027

⁴² Την άποψη αυτή υποστηρίζει ο Καρακατσάνης, σελ.257

⁴³ Βλ. Παπασταύρου,σελ.47

Σχετικά με το ζήτημα σε ποιόν ανήκει το δικαίωμα της απεργίας, ατομικά σε κάθε εργαζόμενο ή στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις.

Κατά μία ευρέως υποστηριζόμενη στη θεωρία άποψη⁴⁴, φορείς του δικαιώματος είναι όσοι παρέχουν εξαρτημένη εργασία, ημεδαποί και αλλοδαποί, ανεξάρτητα από το εάν είναι μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων ή όχι, αλλά η άσκηση του δικαιώματος προϋποθέτει απόφαση των τελευταίων, κατά ρητή πρόβλεψη του άρθρου 23 παρ.2 Σ. Ο κοινός νομοθέτης μπορεί στο πλαίσιο της κατά την παρ.1 του ίδιου άρθρου επιφύλαξης του νόμου, να ορίσει ποια οργάνωση είναι αρμόδια για την κήρυξη της απεργίας σε κάθε επίπεδο (εκμετάλλευσης, επιχείρησης, υπηρεσίας, κλάδου κ.τ.λ.)⁴⁵.

Από την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας αποκλείονται ρητά οι δικαστικοί λειτουργοί και όσοι υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας, ενώ φαίνεται ότι ο συνταγματικός νομοθέτης υπολαμβάνει κατά μείζονα λόγο, ως δεδομένο ότι φορείς του δικαιώματος αυτού δεν είναι οι στρατιωτικοί⁴⁶. Εξάλλου ειδικοί περιορισμοί μπορούν να επιβληθούν, με βάση την ανωτέρω διάταξη, στους υπαλλήλους του Δημοσίου, των Ο.Τ.Α. και άλλων ν.π.δ.δ., καθώς και στο προσωπικό των δημοσίου χαρακτήρα ή κοινωφελών επιχειρήσεων, εφόσον η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, χωρίς πάντως να φτάνουν ως την κατάργηση ή την παρεμπόδιση της άσκησης του δικαιώματος. Η αποχή ελεύθερων επαγγελματιών από την άσκηση του επαγγέλματός τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δεν αποτελεί απεργία κατά την έννοια του άρθρου 23 παρ.2 Σ, ωστόσο και για αυτούς συντρέχει η ανάγκη συλλογικής προάσπισης των επαγγελματικών τους συμφερόντων, συνεπώς θα πρέπει να θεωρηθεί ότι αυτοί είναι φορείς της συνδικαλιστικής ελευθερίας κατά το άρθρο 23 παρ.1 Σ, άρα και του δικαιώματος συνδικαλιστικής αγωνιστικής δράσης.

Επομένως η συλλογική, εκούσια και πρόσκαιρη αποχή τους από την άσκηση του επαγγέλματός τους κατοχυρώνεται στην παρ.1 του άρθρου 23 Σ⁴⁷. Το δικαίωμα της απεργίας μπορεί πάντως να παραχωρηθεί και σε εργαζόμενους, οι οποίοι

⁴⁴ Την άποψη αυτή εκφράζουν οι: Χρυσογόνος, Λεβέντης, Καρακατσάνης, Κουκιάδης

⁴⁵ Βλ. Χρυσογόνου Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα 2002, σελ.498

⁴⁶ Βλ. Χρυσογόνου, όπ.παρ., σελ. 499

⁴⁷ Βλ. Χρυσογόνου, όπ.παρ., ibid

καίτοι δεν απασχολούνται με σχέση εξαρτημένης εργασίας αλλά με άλλου είδους σχέση (π.χ. ανεξάρτητων υπηρεσιών, σύμβαση έργου), παρά ταύτα παρέχουν εργασία υπό συνθήκες εξάρτησης και εμφανίζουν ανάγκη προστασίας αντίστοιχη με αυτήν των εργαζομένων⁴⁸.

Κατ' άλλη άποψη, φορείς του δικαιώματος απεργίας είναι τόσο οι εργαζόμενοι ως άτομα, όσο και οι συνδικαλιστικές τους οργανώσεις: *in concreto* απεργούν τόσο μία συγκεκριμένη συνδικαλιστική οργάνωση που λαμβάνει τη σχετική απόφαση, όσο και συγκεκριμένα άτομα, γιατί εργασία μπορούν να προσφέρουν ή να αρνηθούν μόνο άτομα. Πρόκειται δηλαδή για ένα δικαίωμα συλλογικό, της συνδικαλιστικής οργάνωσης, αλλά και ατομικό, του κάθε εργαζόμενου. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η διάταξη του άρθρου 23 παρ.2 εδ. α', κατά την οποία το δικαίωμα της απεργίας «ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις», δεν αναφέρεται στους φορείς του δικαιώματος, αλλά στο πλαίσιο στο οποίο μπορούν οι εργαζόμενοι να απεργήσουν. Από αυτό το απεργιακό μονοπώλιο των συνδικαλιστικών οργάνωσεων συνάγεται ότι απεργίες που κηρύσσονται από άλλες οργανώσεις, καθώς και αυθόρμητες ή αδέσποτες απεργίες που αποφασίζονται και διεξάγονται χωρίς την σύμπραξη των οικείων συνδικαλιστικών οργάνωσεων, όχι μόνο δεν προστατεύονται, αλλά και απαγορεύονται από το Σύνταγμα.

Μία τρίτη άποψη, τέλος, λαμβάνοντας ως βάση τη διατύπωση της διάταξης του άρθρου 23 παρ.2 Σ, κατά την οποία το απεργιακό δικαίωμα ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις, υποστηρίζει ότι το Σύνταγμα θέλησε τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των μισθωτών ως υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος. Οι υπέρμαχοι της άποψης αυτής επικαλούνται προς επίρρωσή της και την παρ. 6 του άρθρου 4 του Ν. 1876/1990 για τις ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις, στην οποία προβλέπεται ότι κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων και της διαδικασίας μεσολάβησης και διαιτησίας «οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διατηρούν το δικαίωμα της απεργίας...»⁴⁹. Η άποψη αυτή διακρίνει μεταξύ δύο δικαιωμάτων: αφενός του δικαιώματος της απεργίας, το οποίο ανήκει στις συνδικαλιστικές οργανώσεις και του οποίου η άσκηση είναι δυνατή μόνο κατά τρόπο συλλογικό (συλλογικό δικαίωμα), και αφετέρου του δικαιώματος συμμετοχής σε απεργία, που ανήκει σε κάθε έναν μισθωτό χωριστά, ο οποίος μπορεί μέσω της μονομερούς του ενέργειας που συγκροτεί η συμμετοχή του στην απεργία να επιφέρει αναστολή των ενοχικών υποχρεώσεων που απορρέουν από τη σύμβαση

⁴⁸ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 67. Ένα τέτοιο παράδειγμα παραχώρησης του δικαιώματος απεργίας αποτελεί το άρθρο 1 παρ.2 Ν. 1876/1990, με το οποίο η εφαρμογή του νόμου αυτού επεκτείνεται σε πρόσωπα τα οποία παρέχουν εργασία υπό συνθήκες εξάρτησης και εμφανίζουν ανάγκη προστασίας αντίστοιχη με αυτήν των εργαζομένων.

⁴⁹ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 35 επ.

εργασίας (ατομικό δικαίωμα)⁵⁰. Συγκεκριμένα υποστηρίζεται ότι το δικαίωμα των οργανώσεων έχει διαφορετικό περιεχόμενο από το δικαίωμα των μισθωτών και ότι η απεργία ως όπλο αγώνα ανήκει στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, ενώ δικαίωμα κάθε μισθωτού είναι, όταν κηρύσσεται νόμιμα απεργία, να απέχει από την εργασία του, δηλαδή να μετέχει στην απεργία. Πρόκειται δηλαδή για δύο διαφορετικά δικαιώματα που υπάρχουν στον ίδιο χώρο, το καθένα με άλλο περιεχόμενο και άλλο φορέα. Η άποψη αυτή δεν αμφισβητεί ότι το δικαίωμα των συνδικαλιστικών οργανώσεων τείνει στην εξυπηρέτηση όχι δικού τους συμφέροντος, αλλά συμφερόντων των μισθωτών, το γεγονός αυτό και μόνο όμως δεν καθιστά υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος τους μισθωτούς⁵¹.

Αποδέκτες του δικαιώματος απεργίας είναι, όπως και γενικά της συνδικαλιστικής ελευθερίας, τόσο το κράτος όσο και οι εργοδότες και μάλιστα αυτό ισχύει άμεσα στις ιδιωτικές έννομες σχέσεις. Ο ρόλος του κράτους στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων είναι αποφασιστικός. Η δομή και η λειτουργία των εργασιακών σχέσεων στο σύγχρονο επίπεδο οργάνωσης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής και των νομικοθεσμικών όρων αναπαραγωγής του επηρεάζεται άμεσα από την πολιτική εξουσία. Μέσα στο πλέγμα των σύγχρονων οικονομικών αναγκαιοτήτων και της νομικής και πολιτειακής τους οργάνωσης εντάσσεται οργανικά ο αποφασιστικός ρόλος του κράτους στη ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων. Ο ρόλος αυτός του κράτους εκφράζεται και επιβεβαιώνεται συνταγματικά μέσα από σειρά διατάξεων στις οποίες προβλέπεται η υποχρέωση του κράτους να προστατεύει την εργασία, φροντίζοντας για την απασχόληση και την ηθική εξύψωση των εργαζομένων, η δυνατότητά του να ρυθμίσει τους γενικούς όρους εργασίας (άρθρο 22 παρ.1,2 Σ) και γενικότερα να προγραμματίζει και να συντονίζει την οικονομική ζωή, με σκοπό την παγίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικότερου συμφέροντος (άρθρο 106 παρ.1 Σ), οι οποίες ταυτόχρονα συνθέτουν τις βασικές ερμηνευτικές συντεταγμένες για τον προσδιορισμό του πεδίου νόμιμης άσκησης του δικαιώματος απεργίας και από την πλευρά του αποδέκτη⁵².

Σε ό,τι αφορά τον εργοδότη ως αποδέκτη του δικαιώματος απεργίας, η σχέση εξαρτημένης εργασίας εξ ορισμού εμπεριέχει την άσκηση οικονομικής εξουσί-

⁵⁰ Βλ. Κυρίτση Δ., Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νομίμου ή παρανόμου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1987, σελ. 92 επ., 144, 151. Ίδια άποψη εκφράζει και η Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 83

⁵¹ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 36

⁵² Βλ. Τραυλός- Τζανετάτος Δ., Απεργία και ασφαλιστικά μέτρα, Ανάτυπο από την έκδοση της σειράς «Συλλογικές εργασίες Β-1981 της Εταιρίας δικαίου εργασίας και κοινωνικής ασφάλισης», Αθήνα 1981, σελ. 15 επ.

ας από αυτόν. Οι απειλές για τον εργατικό συνδικαλισμό, ο οποίος αποτελεί απαραίτητο αντίβαρο της εξουσίας αυτής, προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από αυτήν ακριβώς την πλευρά, με συνέπεια να υφίσταται επιτακτική ανάγκη προστασίας του. Γι' αυτό άλλωστε η θεωρία περί «τριτενέργειας» των ατομικών δικαιωμάτων έλκει την καταγωγή της από το εργατικό δίκαιο⁵³.

Αναλυτικότερη προσέγγιση των φορέων του δικαιώματος της απεργίας:

- **Απεργία και μισθωτοί**

Στο ερώτημα ποιος είναι ο φορέας του δικαιώματος της απεργίας η απάντηση πρέπει να επιμεριστεί και να εξετάσει κάθε μια ομάδα εργαζομένων στην οποία αυτό αποδίδεται ξεχωριστά. Έτσι, ως προς του μισθωτούς θα μπορούσαμε να πούμε πως φορέας (το υποκείμενο του δικαιώματος) είναι κάθε εργαζόμενος που προσφέρει εξαρτημένη εργασία, επομένως όχι μόνο οι ημεδαποί, αλλά και οι αλλοδαποί. Ακόμα σημαντικό στοιχείο αποτελεί η εκχώρηση του δικαιώματος από τον νομοθέτη και σε όσους μπορεί να εργάζονται βάσει μιας άλλης νομικής μορφής σχέση(π.χ. σύμβαση έργου, παροχή ανεξάρτητων υπηρεσιών), η οποία όμως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί *de facto* ως σχέση εξαρτημένης εργασίας. Παρά το γεγονός ότι κάθε μισθωτός θεωρείται φορέας της άσκησης αυτού του δικαιώματος ατομικά και ξεχωριστά, τέτοιος είναι και ο μη συνδικαλισμένος⁵⁴, ως θεμελιώδης προϋπόθεση άσκησης του αποτελεί η κήρυξη της απεργίας από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση, η οποία και αναλαμβάνει την ευθύνη για την πραγματοποίησή της. Από αυτή την ρύθμιση συνάγεται και ο αντισυνταγματικός και παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης ή μη συνδικαλιστικής απεργίας, αλλά και νόμιμα συνεστημένης συνδικαλιστικής οργάνωσης ως του μόνου νόμιμου φορέα για την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας.⁵⁵ Φυσικά, κατά την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας από τον μισθωτό εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις της νόμιμης κήρυξης της, δεν τίθεται ζήτημα επιβολής δυσμενών συνεπειών στον απεργό στο πλαίσιο των εργασιακών του σχέσεων, αφού η απεργία συνεπάγεται την αναστολή αυτών(κύριες υποχρεώσεις παροχής εργασίας και καταβολής μισθού) και όχι την παραβίαση τους. Τέλος, όπως σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, έτσι και στην απεργία η αμυντική ενέργεια του δικαιώματος είναι απόλυτη. Έτσι, ο φορέας του δικαιώματος προστατεύεται ενάντια όχι μόνον στην κρατική,

⁵³ Χρυσογόνου, *όπ.παρ.*, σελ.483-484, 499

⁵⁴ βλ.α.20 ν.1264/1982

⁵⁵ βλ.Δαγτόγλου, *Ατομικά και Κοινωνικά δικαιώματα*, Σάκκουλας 1991 σελ.879, όπου και λόγος για το απεργιακό μονοπώλιο των συνδικαλιστικών οργανώσεων

αλλά και στην ιδιωτική εξουσία, όποια μορφή και αν λάβει αυτή, όπως για παράδειγμα του εργοδότη, των συνδικαλιστικών οργανώσεων κλπ.

- **Απεργία και δημόσιοι υπάλληλοι**

Το δικαίωμα της απεργίας πέρα από τον ιδιωτικό τομέα και τον εργασιακό χώρο που λειτουργεί με καθαρά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, αναγνωρίζεται και στον Δημόσιο τομέα. Στο πλαίσιο του δημόσιου τομέα φορείς του δικαιώματος απεργίας είναι οι δημόσιοι υπάλληλοι των ΟΤΑ και των ΝΠΔΔ, όσοι δηλαδή εργάζονται στα υπό στενή έννοια όργανα της Διοίκησης⁵⁶. Αυτή η αναγνώριση υπέρ των δημοσίων υπαλλήλων αποτελεί μια έκφραση φιλελευθερισμού, καθώς σε πολλά άλλα Συντάγματα δεν προβλέπεται κάτι τέτοιο. Αυτή η κατοχύρωση αποτελεί προϊόν της διαπίστωσης πως παρά το γεγονός ότι η σχέση του δημόσιου υπαλλήλου προς το κράτος δεν είναι σχέση εξαρτημένης εργασίας ιδιωτικού δικαίου, πάρα αυτά δεν αμφισβητείται ότι και ο δημόσιος υπάλληλος προσφέρει εργασία σε συνθήκες εξάρτησης και έχει, κατά συνέπεια, οικονομικά ή ηθικά που συνδέονται με την παροχή εργασίας του και τα οποία έχουν ανάγκη προστασίας και προαγωγής. Ωστόσο, και από το ίδιο το Σύνταγμα διαφαίνεται μια τάση περιορισμού της απεργίας στον δημόσιο τομέα ήδη από το άρθρο 23 παραγρ.2 εδ. β. Αυτοί οι περιορισμοί δικαιολογούνται από την φύση της σχέσης που συνδέει τον δημόσιο υπάλληλο με το κράτος και την ανάγκη αδιάκοπης λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών. Ορισμένοι από τους περιορισμούς αυτούς είναι η γνωστοποίηση των αιτημάτων της απεργίας κατά 4 ολόκληρες ημέρες πριν την διεξαγωγή της απεργίας μέσω της κοινοποίησης της στα Υπουργεία Προεδρίας της Κυβερνήσεων και Οικονομικών, στο υπουργείο στο οποίο υπάγονται οι υπάλληλοι αυτοί καθώς και στις διοικήσεις των φορέων στους οποίους ανήκουν. Σκοπός αυτής της γνωστοποίησης αποτελεί η παροχή της δυνατότητας στα μέρη να επιλύσουν με ειρηνικά μέσα την συλλογική διαφορά, προκειμένου να αποφευχθούν οι δυσμενείς για το κοινωνικό σύνολο επιπτώσεις της απεργίας, αλλά και να μπορέσουν να ληφθούν εγκαίρως τα απαραίτητα για την πρόληψη της κοινωνικής ανάγκης από την πραγματοποίηση της απεργίας. Ένας ακόμη περιορισμός αποτελεί η ανάγκη κήρυξης της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων μόνο από τις δευτεροβάθμιες ή τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις με απόφαση της γενικής συνέλευσης ή και από πρωτοβάθμιες ευρύτερης ή πανελλαδικής έκτασης⁵⁷. Επομένως για να κηρυχθεί ακόμη και μια ολιγόωρη στάση εργασίας απαιτείται απόφαση της Γενικής Συνέ-

⁵⁶ α 30παραγρ.8 ν.1264/1982

⁵⁷ Μον.Πρθες. 233/1989 ΕΕΔ 49 1990 175

λευσης, η σύγκληση δηλαδή ενός οργάνου εξαιρετικά βραδυκίνητου και δύσκαμπτου. Λαμβάνοντας υπόψιν αυτή την παραπάνω προϋπόθεση θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η διάταξη που την προβλέπει (α.30 παραγρ.8 εδ. β) είναι αντισυνταγματική, καθώς δεσμεύει υπέρμετρα την εσωτερική αυτονομία των δευτεροβάθμιων και τριτοβάθμιων οργανώσεων περιορίζοντας έτσι την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας⁵⁸, αποκλείοντας φυσικά από αυτό τις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις. Εδική πρόβλεψη υπάρχει στον ν.1264/1982 για τις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας οι οποίες και υποχρεούνται κατά την διάρκεια της απεργίας να καλύπτουν τις στοιχειώδεις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου και οι οποίες ορίζονται στο νόμο κατά τρόπο περιοριστικό, χωρίς να επιτρέπεται διεύρυνση τους με την μέθοδο της αναλογίας. Κριτήριο για το χαρακτηρισμό τους αποτελούν οι υπηρεσίες που παρέχουν στο κοινωνικό σύνολο και όχι η νομική τους μορφή. Έτσι, στην ένταξη τους στον σχετικό κατάλογο δεν ενδιαφέρει αν λειτουργούν με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια ή είναι αμιγώς ιδιωτικές.⁵⁹

- **Απεργία και συνδικαλιστικές οργανώσεις**

Το δικαίωμα της απεργίας μπορεί να διακριθεί σε συλλογικό και ατομικό¹⁷. Στην συλλογική του έκφανση έχει ως φορέα την συνδικαλιστική οργάνωση εφόσον φυσικά αυτή είναι νόμιμα συνεστημένη. Για την ακρίβεια αυτή η πρόβλεψη δεν συνιστά έναν προσδιορισμό του φορέα του δικαιώματος, όσο του γενικότερου πλαισίου άσκησης του. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, όπως αυτό διαμορφώθηκε από την απόφαση της οργάνωσης για απεργία θα ληφθεί η απόφαση του κάθε συγκεκριμένου εργαζομένου για το αν θα απεργήσει ή όχι. Βλέπουμε δηλαδή πως αυτή η καθιέρωση του απεργιακού δικαιώματος ως ενός συλλογικού δικαιώματος οδηγεί στην καθιέρωση του απεργιακού μονοπωλίου των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Ακόμη, από αυτή την κατοχύρωση συνάγεται και ότι οι απεργίες που κηρύσσονται από άλλες οργανώσεις αλλά και οι αυθόρμητες και αδέσποτες απεργίες, που αποφασίζονται και διεξάγονται χωρίς την σύμπραξη των οικείων συνδικαλιστικών οργανώσεων, όχι μόνο δεν προστατεύονται, αλλά αντίθετα απαγορεύονται από το Σύνταγμα.

- **Απεργία και μεμονωμένα άτομα-μισθωτοί**

Το δικαίωμα της απεργίας είναι πέρα από συλλογικό και ατομικό, έχοντας ως φορέα άσκησης του το εκάστοτε εργαζόμενο. Όπως ήδη αναφέρθηκε η συλλογική

⁵⁸ βλ. Λεβέντη υπ. σελ.523 αλλά και Γαροφαλλίδη, το δικαίωμα της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων σελ.236

⁵⁹ βλ. Παπασταύρου, υπ. σελ.238 επ.

πλευρά του δικαιώματος προσδιορίζει το πλαίσιο γενικότερης άσκησης της απεργίας. Εντός αυτού του πλαισίου ο κάθε εργαζόμενος έχει το ατομικό δικαίωμα να προσχωρήσει στην απεργία, να απόσχει ή να αποχωρήσει από αυτή. Υπο την ατομική της διάσταση η απεργία γίνεται περισσότερο κατανοητή ως δικαίωμα του φορέα του και όχι ως υποχρέωση. Πράγματι, κάθε εργαζόμενος δικαιούται, είναι ελεύθερος να συμμετάσχει ή όχι σε μια απεργία χωρίς να υφίσταται οποιοσδήποτε δυσμενείς συνέπειες για την μία ή την άλλη επιλογή του, όπως οι πειθαρχικές κυρώσεις ή η αποβολή από την συνδικαλιστική οργάνωση. Εξάλλου, και για την περίπτωση της μη συμμετοχής του ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα ελεύθερης πρόσβασης στο χώρο της εργασίας. Φορείς του δικαιώματος είναι όλοι γενικά οι εργαζόμενοι, επομένως και οι αλλοδαποί έχουν το δικαίωμα της απεργίας χωρίς να μπορούν να υποστούν δυσμενείς συνέπειες άμα το ασκήσουν (όπως απέλαση). Περιορισμοί προβλέπονται από το ίδιο το Σύνταγμα⁶⁰ για τους δικαστικούς λειτουργούς και για τους υπηρετούντες στα σώματα ασφαλείας. Επίσης, το δικαίωμα ασκείται εντός του νόμιμου προαναφερθέντος γενικού πλαισίου όχι μόνο από τους συνδικαλισμένους, αλλά και από τους μη συνδικαλισμένους εργαζόμενους. Συνεπώς, φορείς του δικαιώματος απεργίας είναι τόσο οι εργαζόμενοι ως άτομα όσο και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, οι νόμιμα συνεστημένες. Αυτό γιατί *in concreto* απεργούν τόσο μια συνδικαλιστική οργάνωση που λαμβάνει την σχετική απόφαση όσο και οι συγκεκριμένοι εργαζόμενοι γιατί εργασία μπορούν να προσφέρουν ή να αρνηθούν μόνο άτομα.

Η ΠΑΡΑΙΤΗΣΗ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι κατ' αρχήν «απαράγραπτα και

⁶⁰ Σ 23 παραγρ.2 υποπαραγρ.2 ερδ. α

αναπαλλοτριώτα»⁶¹. Η σύγχρονη θεωρία του Συνταγματικού Δικαίου δε δέχεται τη νομική δυνατότητα παραίτησης από τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η αρχή του ανίσχυρου της παραίτησης από τα θεμελιώδη δικαιώματα δε θίγει βέβαια τη δυνατότητα των φορέων τους να απέχουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις από την άσκησή τους.

Η αρχή του αναπαλλοτριώτου των θεμελιωδών δικαιωμάτων προκύπτει από την προστατευτική λειτουργία των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Εάν κατά το Σύνταγμα θεωρούνταν έγκυρη η παραίτηση, τότε οι φορείς των θεμελιωδών δικαιωμάτων και αντίστοιχα η κρατική εξουσία θα ήταν σε θέση να διαπραγματευτούν την προστασία τους. Το αποτέλεσμα της διαπραγμάτευσης θα απέβαινε προφανώς σε βάρος της ασθενέστερης πλευράς, της πλευράς δηλαδή προς χάριν της οποίας θεσπίστηκε το θεμελιώδες δικαίωμα. Γι' αυτό και το Σύνταγμα δεν άφησε το δικαίωμα της απεργίας στο έλεος των διαπραγματεύσεων μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, αλλά το διασφάλισε στο άρθρο 23 παρ.2 Σ.

Αν το δικαίωμα της απεργίας ήταν απαλλοτριώσιμο, δηλαδή επιδεκτικό παραίτησης, θα σήμαινε πως θα ήταν και διαπραγματεύσιμο, όπως και πολλά άλλα θέματα που ρυθμίζουν οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας⁴². Επομένως, η παραίτηση από το δικαίωμα άσκησης της απεργίας είναι νομικά ανίσχυρη και, άρα, η συμφωνία με τον εργοδότη για μη κήρυξη απεργίας, ασχέτως των ειδικότερων όρων ή της παροχής πλεονεκτημάτων δε δεσμεύει τους εργαζομένους⁶².

ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

⁶¹ Βλ. Δημητρόπουλου Α., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου. Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα- Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 131

⁶² Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 88

Υπό τον γενικό τίτλο απεργία νοούνται οι διάφορες μορφές με τις οποίες αυτή εκδηλώνεται. Οι διάφορες μορφές με τις οποίες αυτή εμφανίζεται είναι πολλές και μπορούν να κωδικοποιηθούν με διάφορους τρόπους, ανάλογα με τα χρησιμοποιούμενα κάθε φορά κριτήρια. Η τυπολογία που παρατίθεται στη συνέχεια χρησιμοποιεί ως κριτήρια το άμεσο αποτέλεσμα που επιδιώκεται με την απεργία, την τακτική που ακολουθείται, το φορές που έχει αναλάβει την ευθύνη της και το είδος και τον αποδέκτη των αιτημάτων της⁶³.

- Ανάλογα με το άμεσο αποτέλεσμα που επιδιώκει

i. Η κλασική μορφή απεργίας- Διεκδικητική απεργία

Η διεκδικητική απεργία αποτελεί την κλασική μορφή απεργίας, κατά την οποία οι απεργοί προβάλλοντας συγκεκριμένα αιτήματα επιδιώκουν να κάμψουν τη θέληση του εργοδότη και να επιτύχουν άμεση ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Η απεργία αυτή είναι πολλές φορές αόριστης διάρκειας και παρατείνεται μέχρι να υποκύψει η εργοδοτική πλευρά ή να εξαντληθούν τα όρια της αντοχής των απεργών⁶⁴.

ii. Προειδοποιητική απεργία

Η προειδοποιητική απεργία, αν και προβάλλει συγκεκριμένα αιτήματα, επιδιώκει απλώς να υπογραμμίσει στην εργοδοτική πλευρά την αγωνιστικότητα και αποφασιστικότητα των απεργών να διεκδικήσουν με δυναμικό τρόπο, δηλαδή και με απεργία διαρκείας αν χρειαστεί, την ικανοποίηση των αιτημάτων τους. Η προειδοποιητική απεργία διαφέρει από την κλασική απεργία κατά το ότι δεν έχει ως άμεσο στόχο την ικανοποίηση των αιτημάτων, αλλά τη διαδήλωση της αποφασιστικότητας των απεργών. Αποτελεί με άλλα λόγια επίδειξη δύναμης από στην εργοδοτική πλευρά. Η προειδοποιητική απεργία είναι από τη φύση της σύντομη διάρκειας και πραγματοποιείται συνήθως κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Και η προειδοποιητική απεργία, όπως κάθε απεργία πρέπει να κηρύσσεται για συγκεκριμένα αιτήματα, έστω και αν προέχει σε αυτήν η διαδήλωση της αποφασιστικότητας των απεργών⁶⁵. Αμφισβήτηση υπάρχει, ωστόσο, για τη νομιμότητα προειδοποιητικής απεργίας που πραγματοποιείται κατά τη

⁶³ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 500

⁶⁴ Βλ. Κυρίτση, όπ.παρ., σελ. 80, Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 501

⁶⁵ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 501 επ.

διάρκεια των διαπραγματεύσεων. Κατά την άποψη που δέχεται την ισχύ της αρχής του έσχατου μέσου στο ελληνικό δίκαιο⁶⁶, η απεργία θα πρέπει να κηρύσσεται αφού προηγουμένως έχουν εξαντληθεί όλα τα ειρηνικά μέσα επίλυσης της διαφοράς και κατά κύριο λόγο οι συλλογικές διαπραγματεύσεις.

Νόμιμη θα είναι πάντως η προειδοποιητική απεργία όταν ο εργοδότης θα αρνείται να προσέλθει σε διαπραγματεύσεις, άλλα και όταν θα έχει το χαρακτήρα απεργίας διαμαρτυρίας.

iii. Απεργία διαμαρτυρίας

Η απεργία διαμαρτυρίας αποτελεί έκφραση δυσαρέσκειας των μισθωτων για συγκεκριμένα οικονομικά και εργασιακά αιτήματά τους και έκφραση γνώμης για τα ζητήματα αυτά. Και η απεργία διαμαρτυρίας προβάλλει συγκεκριμένα αιτήματα, έχει όμως ως άμεσο στόχο τη διαδήλωση της διαμαρτυρίας ή γνώμης των απεργών σχετικά με τα αιτήματα αυτά. Η απεργία διαμαρτυρίας είναι και αυτή από τη φύση της σύντομης διάρκειας⁶⁷. Συχνά η απεργία διαμαρτυρίας μεταβάλλεται κατά την πορεία της σε διεκδικητική απεργία, δηλαδή σε απεργία που παρατείνεται χρονικά και επιχειρεί να κάμψει τη θέληση του εργοδότη. Τα επιχειρήματα που διαδηλώνει η απεργία διαμαρτυρίας πρέπει να αναφέρονται

στους νόμιμους σκοπούς της απεργίας. Νομολογιακά έχει κριθεί ότι η απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη⁶⁸. Τα όρια πάντως της απεργίας διαμαρτυρίας είναι περιορισμένα σε σύγκριση με τα όρια της διεκδικητικής απεργίας. Η πίεση που οι συνδικαλιστικές οργανώσεις ασκούν δεν επιτρέπεται να ξεπερνά συγκεκριμένα όρια. Το Σύνταγμα δεν επιτρέπει την εξάρτηση των πολιτειακών οργάνων που ασκούν τη νομοθετική, εκτελεστική ή δικαστική εξουσία από τα οργανωμένα συμφέροντα. Για το λόγο αυτό, όταν η απεργία διαμαρτυρίας παρατείνεται πέρα από ορισμένα χρονικά όρια, υπερβαίνει το σκοπό της και γίνεται καταχρηστική. Η κατάχρηση όμως της άσκησης του απεργιακού δικαιώματος θα αποτελέσει αντικείμενο λεπτομερούς ανάλυσης παρακάτω.

- Ανάλογα με την τακτική που ακολουθείται

⁶⁶ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 583 επ.

⁶⁷ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 502 επ.

⁶⁸ Βλ. μεταξύ άλλων τις Εφαθ 5817/85 ΔΕΝ 1985, σελ. 899, ΜονΠρωτΛαμ 60/1986 ΔΕΝ 1986, σελ. 680, Μον ΠρωτΒόλ 69/1986 ΕΕΔ 1986, σελ. 709

i. Μερική και περιστροφική (ή εκ περιτροπής) απεργία

Η μερική απεργία χαρακτηρίζεται από την παύση εργασίας ορισμένων μισθωτών ή μονάδων παραγωγής με αποτέλεσμα, λόγω της σπουδαιότητας της εργασίας των πρώτων και της παραγωγικής αλληλεξάρτησης των δεύτερων, να επιτυγχάνεται αποτέλεσμα γενικής απεργίας. Συνήθως θα ακινητοποιείται ολόκληρη η εκμετάλλευση ή η επιχείρηση, γιατί λόγω της αλληλεξάρτησης των διάφορων τμημάτων της, ο εργοδότης δεν είναι δυνατόν να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών που δεν απεργούν⁶⁹. Η μερική απεργία είναι μία πολύ αποτελεσματική μορφή απεργίας, γιατί προκαλεί στον εργοδότη μεγαλύτερη ζημιά από τη συνηθισμένη απεργία. Οι ελάχιστοι μισθωτοί που απεργούν χάνουν βέβαια την αξίωση για το μισθό, το μεγαλύτερο μέρος του προσωπικού που προσφέρει φαινομενικά την εργασία του στον εργοδότη, ενώ γνωρίζει ότι ο εργοδότης δε μπορεί να την αποδεκτεί, διατηρεί την αξίωσή του για το μισθό. Το αποκορύφωμα αυτής της απεργίας είναι η κυκλική ή διαδοχική απεργία, όπου τα διάφορα τμήματα της επιχείρησης απεργούν διαδοχικά, αλλά η επιχείρηση μένει πάντα κλειστή⁷⁰.

ii. Στάσεις εργασίας και διαλείπουσα απεργία

Η διακοπτόμενη (διαλείπουσα) απεργία πραγματοποιείται με στάσεις εργασίας, δηλαδή με μερική διακοπή της εργασίας, μη καλύπτουσα ολόκληρο το συμβατικό ωράριο⁷¹. Η αποχή των απεργών δεν είναι συνεχής, αλλά διακόπτεται κατά χρονικά διαστήματα. Οι στάσεις εργασίας μπορεί να επαναλαμβάνονται μέσα στην ίδια μέρα ή εβδομάδα ή μία φορά ανά εβδομάδα κοκ. Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι στάσεις εργασίας αποτελούν μορφή απεργίας, πράγμα που έχει κριθεί και νομολογιακά⁷². Οι στάσεις εργασίας και η διαλείπουσα απεργία θεωρούνται ως μία ενιαία απεργία, όταν πραγματοποιούνται για τα ίδια αιτήματα και δε μεταβάλλεται η περιοδικότητα (συχνότητα) των αποχών. Η τεχνική των στάσεων εργασίας προσομοιάζει αυτής της μερικής απεργίας. Οι απεργοί πλήττουν καίρια τον εργοδότη ακινητοποιώντας την επιχείρηση σε ώρες αιχμής, όπου η α-

⁶⁹ Π.χ. απεργία πιλότων ή ιπτάμενων μηχανικών αεροπορικής εταιρίας ή χειριστών ηλεκτρονικών υπολογιστών σε τράπεζες

⁷⁰ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 505, Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 81

⁷¹ Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 90

ποδοτικότητα της εργασίας και η παραγωγικότητα της επιχείρησης είναι πολύ υψηλή, χάνοντας μικρό μόνο μέρος του ημερομισθίου τους που αντιστοιχεί στο χρόνο της αποχής.

iii. Λευκή απεργία

Η λευκή ή αφανής απεργία δε συνίσταται στην πλήρη αποχή από την εργασία, αλλά στη μετάβαση και παραμονή στον τόπο αυτής καθ' όλο τον κανονικό χρόνο της εργασίας και στην παροχή της εργασίας, με μείωση όμως του ρυθμού απόδοσης αυτής. Η εργασία δηλαδή που παρέχεται είναι μειωμένης ποσότητας σε σχέση με το συνηθισμένο. Η λευκή ή αφανής απεργία μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορες μορφές⁷². Μεταξύ αυτών είναι η επιβράδυνση του ρυθμού εργασίας και η συνεπεία αυτού μείωση της αποδοτικότητάς της, η επίδειξη υπερβολικού πλην όμως φαινομενικού ζήλου στη σχολαστική τήρηση των διάφορων κανονισμών και τυπικών διατυπώσεων της εργασίας, ώστε να δημιουργούνται δυσχέρειες και μείωση της αποδοτικότητας καθώς και η σύντομη διακοπή της εργασίας, χωρίς εγκατάλειψη του χώρου εργασίας. Στην έννοια της λευκής απεργίας δεν περιλαμβάνεται η μείωση της ποιότητας της εργασίας με την παραγωγή ελαττωματικών προϊόντων, η την καταστροφή εργαλείων ή πρώτων υλών της επιχείρησης. Τα μέσα αυτά πίεσης αποτελούν σαμποτάζ ή μποϋκοτάζ και δεν αποτελούν κατά κυριολεξία απεργία, γιατί δεν περιέχουν το στοιχείο της αποχής ή της ελάττωσης της εργασίας, που είναι το αναγκαίο χαρακτηριστικό γνώρισμα της απεργίας⁷³. Αμφισβήτηση έχει υπάρξει στο παρελθόν για τη νομιμότητα της λευκής απεργίας⁷⁴. Κατά τη μάλλον κρατούσα σήμερα άποψη⁸¹, η λευκή απεργία αποτελεί νόμιμη μορφή απεργίας, με κάποιες ιδιομορφίες σε σχέση με την κλασική μορφή απεργίας. Στη λευκή απεργία οι απεργοί προσέρχονται στην επιχείρηση, προσφέρουν όμως εργασία μειωμένης ποσότητας, δηλαδή εργασία λιγότερη από τη συνηθισμένη. Και

⁷² Βλ. Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 82 επ

⁷³ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ.

⁷⁴ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 507, υποσημ. 1 όπου παρατίθεται αναλυτική αρθρογραφία υποστηρικτών της άποψης ότι η λευκή απεργία ως συλλογική και προσχεδιασμένη μείωση της ποσότητας της εργασίας αποτελεί αθέτηση των ατομικών συμβάσεων εργασίας και ως εκ τούτου πράξη παράνομη.

στην περίπτωση αυτή όμως υπάρχει το στοιχείο της αποχής που αποτελεί το κύριο χαρακτηριστικό της απεργίας.

- Ανάλογα με το φορέα που έχει αναλάβει την ευθύνη της

i. Συνδικαλιστική απεργία

Συνδικαλιστική είναι η απεργία που πραγματοποιείται με την καθοδήγηση και ευθύνη κάποιας συνδικαλιστικής οργάνωσης. Δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία που κηρύσσεται νόμιμα, δηλαδή από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση, έχει και ο μη συνδικαλισμένος μισθωτός⁷⁵.

ii. Μη συνδικαλιστική ή αδέσποτη απεργία

Η για αγωνιστικό σκοπό ομαδική αποχή από την εργασία ή η μη εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές συμβάσεις εργασίας, όταν δεν έχει αποφασισθεί από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση συνηθίζεται να αποκαλείται «αδέσποτη» ή «άγρια» απεργία⁷⁶. Προϋπόθεση για την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας είναι η ανάληψη της ευθύνης για την πραγματοποίησή της από κάποια συνδικαλιστική οργάνωση. Το Σύνταγμα (άρθρο 23 παρ.2) δεν επιτρέπει τη μη συνδικαλιστική ή αδέσποτη απεργία. Και πριν το Σύνταγμα του 1975, όμως, είχε επικρατήσει νομολογιακά η άποψη ότι η αδέσποτη απεργία είναι παράνομη⁷⁷.

Έτσι, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις και μόνο φέρουν την ευθύνη για την απόφασή τους για απεργία, την κήρυξη της απεργίας και τη νομιμότητα της εξαγωγής της. Οι συμμετέχοντες σε απεργία φέρουν ειδικά και μόνο την ευθύνη της άσκησης του δικαιώματός τους για συμμετοχή. Επομένως, για την αποκατάσταση της ζημιάς που προκάλεσε παράνομη απεργία μπορούν να εναχθούν μόνο οι υπαίτιες οργανώσεις και όχι οι μεμονωμένοι μισθωτοί, καθέννας από τους οποίους μπορεί να εναχθεί μόνο για τις δικές του πράξεις ή παραλείψεις και για τις συνέπειες που

⁷⁵ Βλ. και άρθρο 20 παρ.1 in fine του Ν. 1264/1982

⁷⁶ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 63

⁷⁷ Βλ. σχετικά τις ΑΠ 272/1968 ΕΕργΔ 1968, σελ. 729, ΑΠ (Ολομ.) 526/1967 ΕΕργΔ 1967, σελ. 1438, ΑΠ 495/1966 ΕΕργΔ 1966, σελ. 1374

προκάλεσε η ατομική του συμμετοχή σε παράνομη απεργία⁷⁸. Η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία⁷⁹. Με την ανάληψη της ευθύνης από συνδικαλιστική οργάνωση, η αδέσποτη απεργία νομιμοποιείται μόνο για το μέλλον (ex nunc)⁸⁰. Ποιες όμως είναι οι νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις στις οποίες αναφέρεται το άρθρο 23 παρ.2 Σ; Αυτές δεν είναι μόνο οι συνδικαλιστικές οργανώσεις που έχουν σωματειακή μορφή, αλλά κάθε μορφής συνδικαλιστική οργάνωση που προβλέπει η εκάστοτε συνδικαλιστική νομοθεσία.

Κατά συνέπεια, ο κοινός νομοθέτης, δημιουργώντας νέες μορφές συνδικαλιστικών οργανώσεων, μπορεί να επεκτείνει την άσκηση του δικαιώματος απεργίας σε ομάδες εργαζομένων που δεν αποτελούν συνδικαλιστική οργάνωση-σωματείο⁸¹.

- Ανάλογα με τον αποδέκτη των αιτημάτων της

i. Πολιτική απεργία

Πολιτική είναι η απεργία που γίνεται με σκοπούς πολιτικούς και λόγους που σχετίζονται με την πολιτική και τους πολιτικούς ανταγωνισμούς, ή η απεργία, η οποία για την ικανοποίησή των αιτημάτων της στρέφεται κατά του κράτους. Μία τέτοια απεργία μπορεί να αξιώνει ορισμένη πολιτική σε έναν τομέα ή τη μεταβολή

⁷⁸ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 277

⁷⁹ Βλ. Παπασταύρου, *όπ.παρ.*, σελ. 41 αλλά και σειρά σχετικών αποφάσεων: ΑΠ 895/1981 ΕΕργΔ

1981, σελ. 727, ΕφΑθ 2467/1979 ΕΕργΔ 1981, σελ. 513, ΕφΑθ 268/1977 ΕΕργΔ 1977, σελ. 231. Η

αντίθετη άποψη (Καρακατσάνης, *όπ.παρ.*, σελ. 232, προσκρούει στην από το Σύνταγμα μη ανοχή της

αδέσποτης απεργίας, αλλά και στους κανόνες που επιβάλλουν τη γνωστοποίηση των αιτημάτων και

την έγκαιρη προειδοποίηση του εργοδότη)

⁸⁰ Έτσι Λεβέντης, *όπ.παρ.*, σελ. 512, Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 90

⁸¹ Έτσι κατά το άρθρο 1 παρ. 3α, εδαφ. 2 του Ν. 1264/1982, οι ενώσεις προσώπων μπορούν να κηρύσσουν απεργία, αφού για αυτές εφαρμόζονται οι διατάξεις του νόμου αυτού που αφορούν τα σωματεία.

της, την ψήφιση ή τροποποίηση ή κατάργηση νόμου κ.α. Αποδέκτης των αιτημάτων της είναι νοητό να είναι η νομοθετική, η εκτελεστική ακόμα και η δικαστική εξουσία⁸². Τα προβαλλόμενα αιτήματα μπορεί να βρίσκονται δηλαδή εκτός των επαγγελματικών συμφερόντων των απεργούντων ή ακόμη και να είναι ευθέως ή συγκεκαλυμμένως πολιτικά. Επομένως, απεργία που στρέφεται κατά του κράτους-εργοδότη (fiscus) και διεκδικεί τη βελτίωση των όρων εργασίας δεν είναι πολιτική. Αντίθετα, είναι πολιτική η απεργία που απευθύνεται σε ιδιώτη-εργοδότη, διεκδικώντας αιτήματα που ανήκουν στην αποκλειστική ρυθμιστική εξουσία του κράτους και επιδιώκουν να κάμψουν τη νομοθετική εξουσία⁸³. Όπως ήδη αναφέρθηκε, έχει κριθεί νομολογιακά ότι η απεργία που απευθύνεται στο κράτος και αποβλέπει στη μη λήψη ή τη διαμαρτυρία για τη λήψη κάποιου δυσμενούς μέτρου ή οποιασδήποτε σε βάρος των μισθωτών ενέργεια και αφορά εργασιακά αιτήματα αποτελεί κατ' αρχήν νόμιμη απεργία διαμαρτυρίας⁸⁴. Πολιτική είναι η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους υπό τις τρεις παραπάνω λειτουργίες του (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική), ο εργοδότης όμως δε μπορεί να τερματίσει την απεργία με αποδοχή των αιτημάτων των απεργών, διότι η απεργία χρησιμοποιείται ως μέσο άσκησης πίεσης στη βούληση τρίτου, δηλαδή της κυβέρνησης⁸⁵. Οι πολιτικές εξουσίες ασκούνται, όμως, κατά το Σύνταγμα στο όνομα ολόκληρου του ελληνικού λαού και με τις εκλογές νομιμοποιούνται το νομοθετικό σώμα και οι κυβερνήσεις να ασκήσουν τις εξουσίες στο κράτος χωρίς πιέσεις και επιρροές, να ακολουθήσουν το πρόγραμμά τους σύμφωνα με τις πολιτικές τους αρχές και να λαμβάνουν ελεύθερα και με την πολιτική τους ευθύνη τις αποφάσεις που θα εξυπηρετήσουν το γενικότερο συμφέρον και το κοινωνικό σύνολο. Η πίεση που ασκεί η πολιτική απεργία μπορεί να νοθεύσει αυτές τις διαδικασίες που στηρίζονται στη λαϊκή κυριαρχία και στην υπηρεσία του γενικότερου συμφέροντος. Με γνώμονα αυτές τις σκέψεις κρίνεται διεθνώς απαγορευμένη η πολιτική απεργία⁹³. Κατ' εξαίρεση, είναι νόμιμη η πολιτική απεργία που αποβλέπει στην αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας και χρησιμοποιείται ως μορφή αντίστασης κατά οποιουδήποτε επιχειρεί τη βίαιη κατάλυση του Συντάγματος (άρθρο 120 παρ.4 Σ)⁸⁶.

⁸² Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 262

⁸³ Βλ. Λεβέντη, *όπ.παρ.*, σελ. 513

⁸⁴ Βλ. παραπάνω, σελ.14, υποσημ. 51

⁸⁵ Βλ. Κυρίτση, *όπ.παρ.*, σελ. 183

⁸⁶ Βλ. Δαγτόγλου, *όπ.παρ.*, σελ. 876 και Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 263

ii. Εργασιακή-Πολιτική απεργία

Στην περίπτωση που η απεργία υποστηρίζει οικονομικά, εργασιακά γενικά, ασφαλιστικά, κοινωνικά, συνδικαλιστικά αιτήματα, τα οποία μόνο το κράτος είναι σε θέση να ρυθμίσει, όπως αιτήματα σχετικά με τις άδειες, το νόμιμο ωράριο ή την τοποθέτησή του στην μέρα ή την εβδομάδα, την προστασία της θέσης των μισθωτών ή την τροποποίηση των προϋποθέσεων για τη συνταξιοδότηση, τότε αυτή έχει μικτό χαρακτήρα. Είναι και εργασιακή και πολιτική. Η απεργία αυτή έχει γίνει δεκτό νομολογιακά ότι είναι νόμιμη, έστω και αν κατ' ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας⁹⁵. Κατ' άλλη γνώμη πάντως, η απεργία που στρέφεται κατά του κράτους και διεκδικεί αιτήματα που μόνο με τη θέσπιση, ανάκληση ή τροποποίηση κανόνων δικαίου μπορούν να ικανοποιηθούν είναι νόμιμη μόνο εφόσον έχει το χαρακτήρα απεργίας διαμαρτυρίας. Ως απεργία διαμαρτυρίας, η απεργία αυτή είναι περιορισμένης χρονικής διάρκειας παύει να είναι νόμιμη, όταν μεταβάλλεται σε συνηθισμένη διεκδικητική απεργία⁸⁷. Η πολιτική απεργία που στρέφεται κατά της δικαστικής εξουσίας και επιδιώκει να επηρεάσει την κρίση της, έστω και επί εργατικής διαφοράς, είναι παράνομη γιατί προσβάλλει τη δικαστική ανεξαρτησία (άρθρο 87 Σ)⁸⁸.

iii. Η απεργία αλληλεγγύης

Το άρθρο 19 παρ.1 περ. α' του Ν. 1264/1982 ορίζει ότι το απεργιακό δικαίωμα ασκείται και ως «εκδήλωση αλληλεγγύης για τους αυτούς σκοπούς» δηλαδή, σύμφωνα με την ίδια διάταξη, για τη «διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων». Η απεργία αλληλεγγύης δεν περιέχει αυτοτελές αίτημα των απεργών κατά του εργοδότη που προσβάλλει, αλλά γίνεται για να υποστηρίξει τα συλλογικά αιτήματα άλλων μισθωτών και κινείται στο συνολικό πλαίσιο των σχέσεων μισθωτών εργοδοτών⁹⁸. Η απεργία ως εκδήλωση αλληλεγγύης καθιερώθηκε να διακρίνεται σε εσωτερικής και εξωτερικής αλληλεγγύης, ανάλογα με την απεργία που υποστηρίζει. Ως εσωτερικής αλληλεγγύης νοείται η απεργία που επιδιώκει την υποστήριξη άλλης απεργίας, η οποία πραγματοποιείται από άλλη συνδικαλιστική οργάνωση κατά του κοινού εργοδότη. Ως εξωτερικής αλληλεγγύης χαρακτηρίζεται

⁸⁷ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 514

⁸⁸ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 264

εκείνη που αποβλέπει στη συμπαράσταση σε άλλη απεργία, οποία διεξάγεται από άλλη οργάνωση και στρέφεται κατά άλλου εργοδότη. Βασικό χαρακτηριστικό της απεργίας εξωτερικής αλληλεγγύης είναι ότι η δυνατότητα ικανοποίησης των απεργιακών αιτημάτων δεν εξαρτάται από τον πληττόμενο εργοδότη, αλλά από τρίτο. Επομένως, η απεργία αυτή μπορεί να είναι νόμιμη μόνο ως βραχύχρονη απεργία διαμαρτυρίας⁸⁹.

Μόνη της, ωστόσο, η αρχή της αλληλεγγύης δε νομιμοποιεί μία απεργία. Απεργιακός αγώνας αυτής της μορφής για να έχει νόημα και να μην είναι καταχρηστικός θα πρέπει να συνοδεύεται από ορισμένες προϋποθέσεις. Θα πρέπει να πραγματοποιείται ήδη άλλη απεργία (κύρια απεργία) για την υποστήριξη της οποίας γίνεται η απεργία αλληλεγγύης και η οποία να είναι νόμιμη, θα πρέπει να συντρέχουν λόγοι νομιμοποιητικοί της απεργίας αλληλεγγύης, π.χ. η έκβαση της κύριας απεργίας να έχει επιπτώσεις στα συμφέροντα αυτών που κάνουν την απεργία αλληλεγγύης, η απεργία αλληλεγγύης να είναι σε θέση να βοηθήσει την υποστηριζόμενη απεργία και η διάρκειά της να μην υπερβαίνει αυτήν της κύριας απεργίας. Κατά το άρθρο 19 παρ.1, εδάφ. β' του Ν. 1264/1982 το απεργιακό δικαίωμα μπορεί να ασκηθεί και «ως εκδήλωση αλληλεγγύης εργαζομένων επιχειρήσεων ή εκμεταλλεύσεων που εξαρτώνται από πολυεθνικές εταιρίες προς εργαζομένους σε επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις ή στην έδρα της ίδιας πολυεθνικής εταιρίας, και εφόσον η έκβαση της απεργίας των τελευταίων θα έχει άμεσες επιπτώσεις στα οικονομικά και εργασιακά συμφέροντα των πρώτων». Στην περίπτωση αυτή, η νομιμότητα της απεργίας διεθνούς αλληλεγγύης θα κριθεί από το δικαίωμα της χώρας πραγματοποίησής της. Στο βαθμό που προϋπόθεση της νομιμότητας της απεργίας αλληλεγγύης είναι η νομιμότητα της κύριας απεργίας, η τελική κρίση για την απεργία αλληλεγγύης εξαρτάται από τη διευθέτηση του προδικαστικού ζητήματος, της κρίσης δηλαδή νομιμότητας της κύριας απεργίας από το δικαίωμα της χώρας διεξαγωγής της⁹⁰.

ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Τα αιτήματα που μπορεί να λάβει μια απεργία είναι αυτά που προσδιορίζουν τον σκοπό του δικαιώματος αυτού, όπως αυτός προσδιορίζεται και στο ίδιο το Σύ-

⁸⁹ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 47 επ

⁹⁰ Βλ. τραθλού-Τζανετάκου, Η απεργία αλληλεγγύης στις πολυεθνικές επιχειρήσεις. Συμβολή στη μελέτη των απεργιών με διεθνή διάσταση, Συμβολή στη μελέτη των απεργιών με διεθνή διάσταση, Εκδ. Αντ. Ν.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1995, σελ.36επ.

νταγμα στο άρθρο 23 παραγρ. 2 με την γενική διατύπωση «προς διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων». Σε αυτούς τους σκοπούς το α. 19 παραγρ. 1 ν.1264/1982 έρχεται να προσθέσει πέρα από τα εργασιακά και τα οικονομικά, τα συνδικαλιστικά και τα ασφαλιστικά συμφέροντα, διαγράφοντας έτσι το πλαίσιο των επιτρεπόμενων αιτημάτων των απεργών σε τέσσερις μεγάλες κατηγορίες.

α)εργασιακά συμφέροντα

Εργασιακά είναι τα συμφέροντα που συνδέονται με την ρύθμιση των όρων της εξαρτημένης εργασίας, όσα δηλαδή αφορούν την πρόσληψη, την αμοιβή, τις συνθήκες παροχής και την λύση της εργασίας. Βλέπουμε πως η ύπαρξη της εξαρτημένης εργασίας αποτελεί προϋπόθεση όχι μόνο για την εν γένει δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, αλλά και για τον προσδιορισμό των αιτημάτων της ως νόμιμων εργασιακών αιτημάτων. Για να έχουμε δηλαδή εργασιακά αιτήματα μιας απεργίας θα πρέπει η ικανοποίηση τους να έχει άμεσες επιπτώσεις στην εργασία και τους όρους με τους οποίους αυτή παρέχεται. Τα εργασιακά αιτήματα μπορούν να έχουν όποιο περιεχόμενο θέλουν οι απεργοί όπως οικονομικό ή μη, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι η απεργία που διεκδικεί εργασιακά αιτήματα είναι πάντα νόμιμη, καθώς πολλά εργασιακά αιτήματα δεν μπορούν να διεκδικηθούν νόμιμα με απεργία π.χ. η αξίωση ο εργοδότης να προσλαμβάνει μόνο όσους είναι μέλη ενός σωματείου⁹¹.

β)οικονομικά συμφέροντα

Τα οικονομικά συμφέροντα ως νόμιμα αιτήματα της απεργίας μπορούν να λάβουν είτε αυτοτελή μορφή είτε να ταυτιστούν με τα εργασιακά συμφέροντα. Αυτό το τελευταίο συμβαίνει όταν αναφέρονται σε κάθε μορφή αμοιβής, σε χρήμα ή είδος, για την παρεχόμενη εργασία. Ωστόσο, όταν δεν συνδέονται με την σχέση εξαρτημένης εργασίας, αλλά αφορούν τους εργαζόμενους ως κοινωνική ομάδα και την γενικότερη οικονομική τους θέση μέσα στο οικονομικό σύστημα, τότε αποκτούν αυτοτελή μορφή αναφερόμενα περισσότερο στα κοινωνικά συμφέροντα των εργαζομένων. Προβληματισμός έχει υπάρξει ως προς το κατά πόσο τα οικονομικά-κοινωνικά αυτά συμφέροντα μπορούν να αποτελέσουν νόμιμο αίτημα απεργίας. Κατά μία άπο-

⁹¹ ΑΠ 234/79, Ολομ, ΔΕΝ 1979, 243

ψη⁹², έχουμε να κάνουμε με νόμιμα αιτήματα και αυτό γιατί εγγράφονται στους νόμιμους σκοπούς μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης στους οποίους ρητά προβλέπεται⁹³ η

προαγωγή των κοινωνικών συμφερόντων των εργαζομένων. Κατά άλλη άποψη μια τέτοια αποδοχή του νόμιμου χαρακτήρα των αιτημάτων αυτών παραβλέπει ότι οι σκοποί της απεργίας διατυπώνονται από τον ίδιο τον νόμο(α. 19 παραγρ. 1) κατά τρόπο στενότερο από τους σκοπούς των συνδικαλιστικών οργανώσεων(α. 4 παραγρ.1). Έτσι, κατά αυτή την άποψη τα οικονομικά συμφέροντα για να αποτελέσουν νόμιμο αίτημα μιας απεργίας πρέπει να συνδέονται με τους όρους και τις συνθήκες της εργασίας κατά τρόπο τουλάχιστον έμμεσο, αλλά σαφή και ορατό. Συνεπώς, αιτήματα όπως η κυβερνητική πολιτική των τιμών και η φορολογική πολιτική δεν αποτελούν νόμιμα αιτήματα μιας απεργίας.

γ)συνδικαλιστικά συμφέροντα

Συνδικαλιστικά είναι τα συμφέροντα που σχετίζονται με την άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας, με κάθε τι που ενισχύει, διευκολύνει ή προάγει την συνδικαλιστική δράση και αλληλεγγύη μεταξύ των εργαζομένων. Όπως καταλαβαίνουμε τα συμφέροντα αυτά συνδέονται άμεσα με τα εργασιακά συμφέροντα, δηλαδή με την σχέση εξαρτημένης εργασίας. Παραδείγματα τέτοιων αποτελούν η προστασία της συνδικαλιστικής δράσης μέσα στην επιχείρηση, η μη απόλυση μισθωτών για την συνδικαλιστική τους δράση και γενικά κάθε μέτρο του εργοδότη που αποσκοπεί στον περιορισμό της συνδικαλιστικής δράσης του προσωπικού. Παρά το γεγονός ότι η συνδικαλιστική δράση προστατεύεται στο πλαίσιο της συνταγματικά κατοχυρωμένης συνδικαλιστικής ελευθερίας, η ειδική μνεία των συνδικαλιστικών συμφερόντων²⁶ ως νόμιμων αιτημάτων των απεργών μας δείχνει και την ιδιαίτερη σπουδαιότητα αυτών, αλλά και την συχνή διακύβευση τους.

δ)ασφαλιστικά συμφέροντα

Ασφαλιστικά είναι τα συμφέροντα που σχετίζονται με την διαμόρφωση των προϋποθέσεων και των όρων της κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων. Ωστόσο, η ρύθμιση αυτών των θεμάτων σήμερα έχει υπαχθεί στην αρμοδιότητα της πολιτείας

⁹² βλ.Ντάσιος οπ. σελ 775επ.

⁹³ α. 4 παραγρ. 1 ν.1264/1982

με αποτέλεσμα οι απεργίες που έχουν ασφαλιστικά αιτήματα να στρέφονται κατά του κράτους, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα στην νομιμότητα τους, λόγω του καθαρά παράνομου χαρακτήρα των πολιτικών απεργιών.

ΓΕΝΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Το Σύνταγμα εκτός από τις ειδικές οριοθετήσεις που προβλέπει για κάθε συγκεκριμένο θεμελιώδες δικαίωμα περιέχει επίσης και γενικές οριοθετήσεις εφαρμοζόμενες σε όλα τα δικαιώματα. Οι γενικές οριοθετήσεις αποτελούν θεμελιώδεις

κανόνες της συνολικής έννομης τάξης και εφαρμόζονται τόσο στα «ανεπιφύλακτα» δικαιώματα όσο και στα «περιορισμένα», παρά το ότι δεν επαναλαμβάνονται λεκτικά στις ειδικές διατάξεις. Οι γενικές οριοθετήσεις εφαρμόζονται επιπλέον των τυχόν προβλεπόμενων ειδικών οριοθετήσεων. Οι οριοθετήσεις αυτές εντοπίζονται στο Σύνταγμα μας στα άρθρα 5 παρ.1 και 25⁹⁴.

Η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, όπως και κάθε άλλου συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος, υπόκειται σε αυτές τις οριοθετήσεις.

➤ Η γενική οριοθετική ρήτρα του άρθρου 5 παρ.1 Σ

Το άρθρο 5 παρ.1 Σ ορίζει ότι «καθένας έχει το δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων, το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη». Κατά την κρατούσα γνώμη(θεωρία της γενικής εφαρμογής), η οριοθετική αυτή τριάδα εφαρμόζεται σε όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, επομένως και στο δικαίωμα της απεργίας⁹⁵.

Χαρακτήρα γενικής οριοθέτησης αποκτούν «τα δικαιώματα των άλλων» στο άρθρο 5 παρ.1. Η οριοθέτηση αυτή είναι περίπου αυτονόητη και κατά κάποιο τρόπο περιέχεται και στην πρώτη οριοθέτηση του άρθρου 5 παρ.1, δηλαδή στην αρχή της συνταγματικής νομιμότητας. Η άσκηση οποιουδήποτε δικαιώματος δεν επιτρέπεται εφόσον προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων. Σύμφωνα με την αρχή της συνταγματικής νομιμότητας η γενικότερη δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου πρέπει να είναι σύμφωνη και με το Σύνταγμα και τους σύμφωνους προς αυτό νόμους. Κάθε ανθρώπινη δράση οφείλει να εναρμονίζεται με το Σύνταγμα και με όλες τις διατάξεις του κοινού δικαίου που εξειδικεύουν τις συνταγματικές. Η αρχή της συνταγματικής νομιμότητας αποτελεί γενική συνταγματική αρχή εφαρμοζόμενη στη συνολική έννομη τάξη⁹⁶. Η αναγωγή του Συντάγματος σε γενική οριοθέτηση της άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων δεν προκύπτει όμως απλά και μόνο από το άρθρο 5 παρ.1, το οποίο οπωσδήποτε αναγνωρίζει αυτήν την οριοθέτηση. Θα υπήρχε έστω και αν το Σύνταγμα δεν την ανέγραφε ρητά.

⁹⁴ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 61

⁹⁵ Βλ. Δημητρόπουλου Α., Σύστημα Συνταγματικού Δικαίου. Τόμος Γ', Ημίτομος Ι, σελ. 176, υποσημ. 158 και Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 596, υποσημ. 1

⁹⁶ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 177

Η τρίτη οριοθέτηση που εισάγει το άρθρο 5 παρ.1 Σ είναι τα χρηστά ήθη, τα οποία ως γενική ρήτρα εφαρμόζονται σε κάθε περίπτωση και συντρέχουν με τις ειδικές ρυθμίσεις, χωρίς να αποκλείονται από αυτές. Τα χρηστά ήθη αναδεικνύουν τη συμπεριφορά του έντιμου ανθρώπου που ενισχύει την εμπιστοσύνη μεταξύ των κοινωνιών του δικαίου. Η έννοια των χρηστών ηθών, ευρύτατη αξιολογική έννοια, διαχέεται σε ολόκληρη την έννομη τάξη, σε κάθε μερικότερη δικαιοκή περιοχή, στην οποία και προσλαμβάνει ειδικότερη μορφή⁹⁷.

Σε ότι αφορά συγκεκριμένα το δικαίωμα της απεργίας και αυτή εντάσσεται αναπόφευκτα σε ένα σύστημα σχετικότητας, που προσδιορίζεται από τη δυναμική μίας αέναης διαλεκτικής συγκρούσεων και διευθετήσεων, με εναλλαγές κάθε φορά στις θέσεις και τους όρους εκεχειρίας. Έκφραση αυτής της σχετικότητας αποτελεί η γενική περιχαράκωση της άσκησης των συνταγματικών δικαιωμάτων που συμπεκνώνεται στην οριοθέτηση του δικαιώματος για ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας μέσα από τα δικαιώματα των άλλων, του Συντάγματος και των χρηστών ηθών. Ένας τέτοιος περιορισμός του δικαιώματος απεργίας θα μπορούσε να προκύψει π.χ. από την προσβολή του δικαιώματος ιδιοκτησίας του εργοδότη στα μέσα παραγωγής (δικαιώματα των άλλων)⁹⁸.

Η αποδοχή μίας τέτοιας προσβολής προϋποθέτει ότι το εργοδοτικό δικαίωμα στη σύγκρουσή του με το δικαίωμα απεργίας, κρίθηκε ότι έχει ανάγκη μεγαλύτερης προστασίας, ότι δηλαδή προκρίθηκε. Η αξιολογική αυτή επιλογή πρέπει να είναι αποτέλεσμα προσεκτικής και αντικειμενικής στάθμισης των συμφερόντων που συγκρούονται. Επειδή μάλιστα είναι σωστότερο να δεχτεί κανείς ότι όλα τα θεμελιακά συνταγματικά δικαιώματα βρίσκονται μεταξύ τους σε σχέση αξιολογικής ισοτιμίας, σαν προϊόντα της ίδιας κυριαρχικής συντακτικής βούλησης, η προτίμηση του ενός σε βάρος του άλλου αποτελεί ζήτημα πραγματικό που προσδιορίζεται από τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Πάντως κάθε φορά που γεννιέται πρόβλημα προβαδίσματος σε περίπτωση αντίστοιχης σύγκρουσης, δεν πρέπει να ξεχνιέται το εξής σημαντικό: ότι το δικαίωμα απεργίας από την όλη δομή και τελολογία του αποτελεί μία νομικά αναγνωρισμένη μορφή περιορισμού των δικαιωμάτων του εργοδότη πάνω στην επιχείρηση και τα μέσα παραγωγής⁹⁹.

⁹⁷ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 186 επ.

⁹⁸ Βλ. Τραυλλού- Τζανεττάτου, όπ.παρ., σελ. 28 επ.

⁹⁹ Βλ. Τραυλλού- Τζανεττάτου, όπ.παρ., ibid

Από την άλλη πλευρά, τα χρηστά ήθη επιβάλλουν φειδώ στις ζημιές που θα προξενηθούν στην άλλη πλευρά. Δε θα πρέπει να προσβάλλει άλλα συμφέροντα της επιχείρησης όπου εκδηλώνεται εκτός από αυτά που συνδέονται με τις εργασιακές σχέσεις. Επίσης, στα πλαίσια των χρηστών ηθών, η απεργία η οποία έχει επιπτώσεις και πέραν του πεδίου των εργοδοτών- μισθωτών, επιβάλλει να συνεκτιμηθούν τα συμφέροντα τρίτων, προπαντός του κοινωνικού συνόλου, και το γενικότερο συμφέρον¹⁰⁰. Ο προσδιορισμός της έννοιας «χρηστά ήθη» υπόκειται σε έλεγχο¹⁰¹.

➤ Καταχρηστική άσκηση δικαιώματος

Το άρθρο 25 παρ.3 Σ ορίζει ότι «καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται». Η διάταξη αυτή θεσπίζει ένα γενικό περιορισμό του δικαιώματος της απεργίας. Κατάχρηση δικαιώματος είναι η νομότυπη πλην όμως υπερβολική και για τούτο μη ανεκτή από την έννομη τάξη άσκηση δικαιώματος. Η έννοια αυτή είναι η ίδια τόσο στην περιοχή του ιδιωτικού όσο και του δημόσιου δικαίου.

Πριν από το Σύνταγμα του 1975 δεν είχε προβληθεί αμφισβήτηση ως προς τον έλεγχο της άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, όπως και κάθε άλλου είδους δικαιώματος, με τα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ. Το δικαίωμα της απεργίας δεν είχε ρυθμιστεί τότε από κάποια νομοθετική διάταξη και η τεχνική της χρησιμοποίησης της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ. ήταν η περισσότερο πρόσφορη για το νομολογιακό προσδιορισμό του περιεχομένου και των ορίων άσκησης του απεργιακού δικαιώματος.

Μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, το οποίο αναγνώρισε το δικαίωμα της απεργίας και συγχρόνως καθιέρωσε με το άρθρο 25 παρ.3 μία ιδιόμορφη γενική ρήτρα απαγόρευσης της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων, τα πράγματα περιπλέχθηκαν. Σύντομα μετά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975 θεσπίστηκε ο Ν. 330/1976, ο οποίος στο άρθρο 33 απαγόρευσε την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, ενώ ο Ν. 1264/1982 που τον αντικατέστησε δεν περιέλαβε διάταξη που να απαγορεύει ευθέως την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, ωστόσο όμως την αναγνώρισε έμμεσα στο άρθρο 14 παρ. 10, κατά το οποίο επιτρέπεται η καταγγελία της σχέσης εργασίας προστατευόμενου συνδικαλιστικού στελέχους και

¹⁰⁰ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 250, 252

¹⁰¹ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 596

σε περίπτωση συμμετοχής του σε απεργία που κρίθηκε με δικαστική απόφαση μη νόμιμη ή καταχρηστική.

✓ **Γενικά για την καταχρηστική άσκηση δικαιώματος κατά Σ 25
παραγρ. 3 και ΑΚ 281**

Σύμφωνα με το Σ 25παραγρ.3 «δεν επιτρέπεται η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος». Βλέπουμε πως ο συντακτικός νομοθέτης δεν ορίζει την έννοια της κατάχρησης δικαιώματος, καθώς την θεωρεί δεδομένη. Έτσι, «κατάχρηση δικαιώματος» κατά Σ 25 παραγρ. 3 είναι η νομότυπη πλην όμως υπερβολική άσκηση και για τούτο μη ανεκτή από την έννομη τάξη άσκηση δικαιώματος. Έννοια κοινή και για το ιδιωτικό και για το δημόσιο δίκαιο. Εννοιολογικά στοιχεία της αποτελούν¹⁰²:

α) Η νομότυπη άσκηση του δικαιώματος. Άσκηση που δεν παραβιάζει κάποιο κανόνα δικαίου, δηλαδή συμπεριφορά καταρχήν νόμιμη που ωστόσο χαρακτηρίζεται μη ανεκτή από την έννομη τάξη.

β) Το στοιχείο της υπερβολής στην άσκηση της συμπεριφοράς. Ο χαρακτήρας της κατάχρησης ως υπερβολικής την μετατρέπει από καταρχήν νόμιμη σε τελικά παράνομη συμπεριφορά.

γ) Η κατάχρηση να είναι σε τέτοιο βαθμό υπερβολική συμπεριφορά που, ώστε πλέον να μην είναι ανεκτή από την έννομη τάξη.

Από την άλλη η ΑΚ 281 του κοινού δικαίου συνιστά εξειδίκευση της ιεραρχικά ανώτερης συνταγματικής διάταξης Σ 25 παραγρ. 3. Ωστόσο. Ενόψει της ενότητας της έννομης τάξης, όχι μόνο επιτρέπεται αλλά και επιβάλλεται η ταυτόχρονη χρήση των κριτηρίων που θέτει. Κατά την ΑΚ 281 καταχρηστική χρήση έχουμε όταν η άσκηση του δικαιώματος υπερβαίνει τα όρια που επιβάλλει α)η καλή πίστη και β)χρηστά ήθη.

Συνεπώς, κάθε κακόπιστη ή ανήθικη άσκηση του δικαιώματος είναι ταυτόχρονα και καταχρηστική. Τέλος, ως τρίτος παράγοντας προσδιορισμού του δικαιώματος αποτελεί ο κοινωνικός ή οικονομικός του σκοπός. Έτσι, τα δικαιώματα δεν μπορούν να ασκούνται αντίθετα προς τον σκοπό για τον οποίο έχουν αναγνωρισθεί. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να ισχυρισθούμε πως ο τελικός εννοιολογικός

¹⁰² Βλ.Ανδρέας Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, 2004 σελ.65

προσδιορισμός της κατάχρησης δικαιώματος καθορίζεται σε συνάρτηση με δύο σκοπούς. Αφενός τον σκοπό του δικαιώματος καθεαυτού, δηλαδή τον σκοπό για τον οποίο παρέχεται το δικαίωμα από τον νόμο-τον σκοπό του νόμου και αφετέρου τον σκοπό για τον οποίο ασκείται το δικαίωμα από τον φορέα του. Όταν ο σκοπός του νόμου και ο σκοπός του φορέα συμπίπτουν τότε η άσκηση του δικαιώματος είναι ομαλή. Αντίθετα, κατάχρηση παρουσιάζεται όταν οι δύο σκοποί δίστανται.

✓ **καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος απεργίας**

Μέσα σε αυτό το ευρύτερο θεωρητικό-εννοιολογικό πλαίσιο της απαγόρευσης κατάχρησης δικαιώματος τίθεται το ζήτημα της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, γεγονός που όπως αποτυπώνεται στην σχετική νομολογία δεν μπορεί παρά να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως συχνότατης εμφάνισης στην πραγματικότητα των ελληνικών εργατικών αγώνων. Όπως αναφέρθηκε αμέσως παραπάνω καταχρηστική άσκηση δικαιώματος έχουμε όταν αυτό ασκείται εκτός του συνταγματικά καθορισμένου και επιτρεπτού χώρου άσκησης του-κατά τρόπο υπερβολικό και για σκοπό άλλο από τον νομοθετικά καθορισμένο. Πιο συγκεκριμένα παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν στην κατά Σ 25 παραγρ.3 καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας είναι :

- α) Η άσκηση του δικαιώματος κατά τρόπο που υπερβαίνει τα όρια του, όπως αυτά καθορίζονται από την ίδια την φύση του δικαιώματος
- β) Όταν ναι μεν το δικαίωμα ασκείται εντός των προβλεπόμενων ορίων του, ωστόσο κατά τρόπο που αντίκειται στα χρηστά ήθη¹⁰³.
- γ) Κατάχρηση και όχι χρήση έχουμε όταν προσβάλλονται τα δικαιώματα των άλλων.

Ο περιορισμός αυτός τίθεται από το Σ 5 παραγρ. 1, ωστόσο πρέπει να γίνει δεκτό ότι ισχύει και για τα άλλα συνταγματικά δικαιώματα άρα και εν προκειμένω και για το δικαίωμα της απεργίας. Έτσι, καταχρηστικά ασκείται το δικαίωμα της απεργίας εφόσον προσβάλλει τα δικαιώματα άλλων μισθωτών που δεν συμμετέχουν στην απεργία καθώς και τα δικαιώματα τρίτων που δεν μετέχουν στην απεργία. Συνεπώς, το δικαίωμα της απεργίας εύκολα μπορεί να εκτραπεί από την συνταγματική και θεμιτή άσκηση του σε μια καταχρηστική παραφθορά του, προσβλητική των δικαιωμάτων τρίτων, αλλά και αυτοαναιρετική της ίδιας του της υπόστασης. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακόμα και μια απεργία που αρχίζει εντός ενός θεμιτού και νόμιμου πλαισίου, ενδέχεται στην συνέχεια να λάβει καταχρηστικό

¹⁰³ «Χρηστά ήθη» είναι οι κανόνες της κοινωνικής ηθικής και το περιεχόμενο τους προσδιορίζεται in concreto με βάση τα διδάγματα της κοινής πείρας.

χαρακτήρα αν εμφανισθούν περιστάσεις που μπορούν να της προσδώσουν αυτόν τον χαρακτήρισμό¹⁰⁴

✓ Περιπτωσιολογία της καταχρηστικής απεργίας

Περιπτωσιολογικά μια απεργία μπορεί να οδηγηθεί σε καταχρηστική άσκηση και συνακόλουθη δικαστική κήρυξη για πολλούς λόγους. Ωστόσο, οι βασικές κατηγορίες θα μπορούσαν να σχηματισθούν στις εξής τρεις :

α) Λόγω του τρόπου άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, των μέσων των απεργών ή την συμπεριφορά τους κατά την απεργία

β) Λόγω των αιτημάτων που διεκδικεί

γ) Λόγω των συνεπειών της για το κοινωνικό σύνολο

Παρακάτω γίνεται μόνο επιγραμματική αναφορά των ειδικότερων περιπτώσεων που μπορούν περιπτωσιολογικά να ενταχθούν στις παραπάνω επιμέρους κατηγορίες.

Στην πρώτη(α) κατηγορία εντάσσεται η χρήση ψευδών πληροφοριών ή γενικά κακόπιστης συμπεριφοράς για να προκύψει η απεργιακή κινητοποίηση, η κατάληψη των χώρων εργασίας που κατά πάγια νομολογία οδηγεί την άσκηση της απεργίας σε καταχρηστικότητα¹⁰⁵. Ακόμα η ανεπαρκής προειδοποίηση του εργοδότη, αλλά και η μερική-περιστροφική απεργία που αν και καθεαυτή δεν είναι καταχρηστική δεν αποκλείεται *in concreto* να λάβει καταχρηστικό χαρακτήρα.

Στην δεύτερη(β) κατηγορία εντάσσεται η απεργία διαμαρτυρίας που παρατείνεται πέρα από ορισμένα χρονικά όρια, καθώς και εκείνη η απεργία που διεκδικεί αιτήματα που προσκρούουν σε κανόνες της δημόσιας τάξης, κυρίως σε όσους προβλέπουν την προστασία του γενικού συμφέροντος. Ωστόσο, μια απεργία δεν μπορεί να κριθεί ως καταχρηστική μόνο με το επιχείρημα ότι προβάλλει αιτήματα μη δικαιολογημένα ή απλώς υπερβολικά.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Βλ.Καρακατσάνης οπ.π. σελ.249

¹⁰⁵ ΑΠ 528/90, ΔΕΝ 1991, 455
ΑΠ 1370/86, ΔΕΝ 1987, 657
Εφ.Αθ. 1702/85, ΔΕΝ 1985, 383(ενδεικτική αναφορά)

¹⁰⁶ Εφ.Θεσ. 647/79, ΕΕΔ 39,1980,70

Τέλος, στην τρίτη(γ) κατηγορία θα μπορεί να ενταχθεί η απεργία που επιδιώκει ή προκαλεί την οικονομική καταστροφή της επιχείρησης. Επίσης, κατά πάγια νομολογία, καταχρηστική θεωρείται η απεργία αν υπάρχει προφανής δυσαναλογία μεταξύ ζημίας του εργοδότη(ή του κοινωνικού συνόλου) και της ωφέλειας των απεργών ή αν τα αιτήματα της απεργίας είναι ασήμαντα σε σχέση με την ζημία του εργοδότη.¹⁰⁷ Έτσι, η πρόκληση αόριστα δυσανάλογης ζημίας στον εργοδότη για ασήμαντα αιτήματα αποτελεί γεγονός αντίθετο προς την καλή πίστη, τα χρηστά ήθη αλλά και το σκοπό του δικαιώματος της απεργίας¹⁰⁸.

➤ Σχέση απεργίας και συνδικαλιστικής δράσης

Η απεργία κατοχυρώνεται από το Σύνταγμα ως ειδική μορφή συνδικαλιστικής δράσης¹⁰⁹. Αυτό γίνεται αντιληπτό και από την συστηματική θέση που κατέχει η διάταξη που την κατοχυρώνει, αμέσως μετά την εγγυητική της συνδικαλιστικής ελευθερίας διάταξη. Έτσι, λόγω της ιδιαίτερης σπουδαιότητας του δικαιώματος της απεργίας ο νομοθέτης επέλεξε να την κατοχυρώσει και ως αυτοτελές δικαίωμα στο άρθρο 23 παραγρ. 2 εδ.α. Η απεργία αποτελεί μια ειδικότερη έκφανση σε σχέση με

την ευρύτερη έννοια της συνδικαλιστικής δράσης που την εξειδικεύει, αλλά και την ουσιώνει. Με άλλα λόγια αποτελεί το βασικότερο και ουσιαστικότερο μέσο της συνδικαλιστικής οργάνωσης στον αγώνα της για διαφύλαξη και προαγωγή των συμφερόντων των εργαζομένων. Έτσι, η κατοχύρωση της εξασφαλίζει σε μεγάλο βαθμό ότι η προβλεπόμενη συνδικαλιστική δράση δεν θα παραμείνει κενό γράμμα, αλλά θα διαθέτει εκείνα τα απαραίτητα μέσα για την επίτευξη των στόχων της και την διασφάλιση της ουσιαστικής υπόστασης της.

➤ Σύμφυτα όρια της απεργίας

Ήδη στο άρθρο 23 παραγρ.2 παράλληλα με την κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας ως αυτοτελούς δικαιώματος, ο συντακτικός νομοθέτης προέβηκε στην πρόβλεψη ορισμένων περιορισμών, αλλά και ρητών απαγορεύσεων άσκησης

¹⁰⁷ ΑΠ 528/90, ΔΕΝ 1991, 455
ΕφΑθ. 10461/90, Ελλ.Δνη. 1993, 91(ενδεικτική νομολογία)

¹⁰⁸ Βλ.Κυρίτσης, Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νόμιμης ή παράνομης σελ.263/264, Καρακατσάνης οπ.π. σελ 252επ.

¹⁰⁹ βλ. Δημητρόπουλος Ανδρέας, Συνταγματικά δικαιώματα, Αθήνα 2004,σελ 385

του με βάση το σκοπό και την φύση του δικαιώματος. Πάντως ο συντακτικός νομοθέτης έθεσε και έναν περιορισμό στους περιορισμούς αυτούς ορίζοντας πως «οι περιορισμοί αυτοί δεν μπορούν να φθάνουν ως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησης του».

Ένας πρώτος περιορισμός της απεργίας που προσδιορίζει και τα σύμφυτα όρια της διατυπώνεται στο άρθρο 23 παραγρ.2 εδ.α, ορίζοντας πως η απεργία ασκείται «για την διαφύλαξη και την προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Απεργίες με άλλους σκοπούς δεν προστατεύονται ή και απαγορεύονται από το Σύνταγμα π.χ. πολιτική απεργία. Βλέπουμε δηλαδή πως ο σκοπός του δικαιώματος αυτού προσδιορίζει-περιορίζει το πεδίο της άσκησης του. Εδώ ακριβώς έχουμε να κάνουμε με τα λεγόμενα «σύμφυτα» όρια του δικαιώματος¹¹⁰, δηλαδή τα όρια του δικαιώματος που προκύπτουν από την φύση και τον σκοπό του δικαιώματος. Συνεπώς ο συντακτικός νομοθέτης ανέλαβε ο ίδιος να προσδιορίσει τους βασικούς περιορισμούς της απεργίας, όπως αυτοί σχετίζονται με τον σκοπό και την ίδια την φύση της. Οποιαδήποτε άλλη νομοθετική παρέμβαση επί του δικαιώματος της απεργίας μπορεί να γίνει ανεκτή μόνο εφόσον με αυτή δεν θίγονται και δεν αλλοιώνονται οι βασικές συνταγματικές επιλογές του άρθρου 23 παραγρ,2 του Συντάγματος, εφόσον δηλαδή αποτελεί μια αυστηρά ρυθμιστική παρέμβαση του νομοθέτη¹¹¹.

➤ **Απεργία και δημόσιοι υπάλληλοι**

Αντιθέτως, περίπτωση ρητής και άμεσης συνταγματικής απαγόρευσης άσκησης του δικαιώματος της απεργίας έχουμε ως προς ορισμένες κατηγορίες εργαζομένων που τελούν κυρίως σε ειδική κυριαρχική σχέση με το κράτος. Έτσι, ρητά απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σε όσους υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας, Στο πλαίσιο αυτής της απαγόρευσης, αν και δεν αναφέρεται ρητώς, περιλαμβάνεται και η απεργία των υπηρέτων στις ένοπλες δυνάμεις, αφού η απεργία του στρατού θεωρείται στάση. Η απαγόρευση της απεργίας στα σώματα ασφαλείας ισχύει χωρίς διάκριση μεταξύ πολιτικού και στρατιωτικού προσωπικού¹¹². Τέλος κατά το Σύνταγμα ως σώματα ασφαλείας θε-

¹¹⁰ βλ.Λεβέντης,Συλλογικό Εργατικό,1996,σελ 67

¹¹¹ βλ.Ληξουριώτης,Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας,,Σάκουλας 1987 σελ.117επ.

¹¹² ΑΠ 1097/1988,ΕΕδ 1989,831

ωρούνται όλα τα ένοπλα τμήματα που διαθέτουν στρατιωτική οργάνωση και πειθαρχία και έχουν αποστολή την τήρηση της δημόσιας τάξης και της εθνικής ασφάλειας, όπως για παράδειγμα η Ελληνική Αστυνομία, το Λιμενικό και το Πυροσβεστικό σώμα. Στο άρθρο 23 παραγρ.2 παρέχεται εκ του Συντάγματος εξουσιοδότηση προς τον κοινό νομοθέτη να ρυθμίζει την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων, των υπαλλήλων των ΟΤΑ, των Ν.Π.Δ.Δ. και των εργαζομένων σε επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα και κοινής ωφέλειας, η λειτουργία των οποίων έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου.

Έχουμε δηλαδή να κάνουμε με μία επιφύλαξη υπέρ του νόμου, ως προς την επιβολή περιορισμών. Έτσι, η αντίληψη που αποκρυσταλλώνεται στην συγκεκριμένη διάταξη είναι πως παρά την σχέση δημοσίου δικαίου που συνδέει τους υπαλλήλους αυτούς με το κράτος, έχουν οικονομικά και επαγγελματικά συμφέροντα, τα οποία απαιτούν προστασία μέσω των παραδοσιακών μηχανισμών συνδικαλιστικής δράσης, όπως φυσικά αυτοί περιορίζονται από τον κοινό νομοθέτη. Οι νόμιμες ρυθμίσεις που επιβάλλουν αυτούς τους περιορισμούς βρίσκονται στο άρθρο 30 παραγρ.8 εδ.α του ν 1264/1982 καθώς και στα άρθρα 19 παραγρ.2 , 20 παραγρ.2 και 21 του ίδιου νόμου. Ειδικότερα στο άρθρο 19 παραγρ.2 αναφέρονται κατά τρόπο περιοριστικό ποιες επιχειρήσεις είναι δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας και η λειτουργία του έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου. Ratio αυτών των δυνητικών περιορισμών εκ μέρους του κοινού πια νομοθέτη αποτελεί η ανάγκη αδιάκοπης λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών και της αναγκαίας προσφοράς των επιχειρήσεων προς το κοινωνικό σύνολο, αλλά και της ιδιαίτερης φύσης της σχέσης αυτών των υπηρεσιών προς το ίδιο το κράτος. Μέχρι τώρα, ο νομοθέτης έκανε ελάχιστη χρήση της συνταγματικής αυτής εξουσιοδότησης για όλες τις αναφερόμενες κατηγορίες των υπηρεσιών και υπαλλήλων.

Καταλήγοντας, θα λέγαμε πως οι ευρύτεροι περιορισμοί στους οποίους υπόκειται το δικαίωμα της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων αναγνωρίζονται ως απολύτως απαραίτητοι προκειμένου να αποφευχθεί, η μέσω της ανεξέλεγκτης απεργίας τους, αποδιοργάνωση των δημοσίων υπηρεσιών και του κράτους, αλλά και η συνακόλουθη διαφύλαξη του κοινωνικού συνόλου από τις σχετικές, ιδιαίτερα επιβαρυντικές συνέπειες τους στα πλέον σημαντικά και αναγκαία συστατικά της κοινωνικής συμβίωσης.

➤ Η αρχή του εσχάτου μέσου

Ως επίδραση της αρχής της αναλογικότητας στο πεδίο της απεργίας θεωρείται η αρχή του εσχάτου μέσου, αρχή που περιορίζει και προσδιορίζει το δικαίωμα

της απεργίας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή η απεργία αποτελεί το έσχατο μέσο(ultima ratio) που έχουν στα χέρια τους οι εργαζόμενοι για την προαγωγή και την διαφύλαξη των οικονομικών και εργασιακών τους συμφερόντων¹¹³. Αυτό σημαίνει πως η προσφυγή των εργαζομένων σε αυτό πρέπει να γίνεται εφόσον έχουν προηγουμένως εξαντληθεί όλα τα περιθώρια επίλυσης των σχετικών διαφορών με ειρηνικά μέσα, δηλαδή με συλλογικές διαπραγματεύσεις μεταξύ των κοινωνικών ανταγωνιστών. Σε διαφορετική περίπτωση, δηλαδή στη περίπτωση της απευθείας προσφυγής στην απεργία προτού εξαντληθούν τα υπόλοιπα πρόσφορα μέσα που διατίθενται η απεργία θεωρείται παράνομη. Η αρχή του εσχάτου μέσου έχει επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό το ελληνικό δίκαιο, στο οποίο γίνεται και δεκτή τόσο από την θεωρία όσο και από την νομολογία¹¹⁴, ενώ ως αποτελέσματα της στο πεδίο της απεργιακής πρακτικής θεωρείται το γεγονός ότι η συνδικαλιστική οργάνωση πρέπει πριν από την απεργία να προβεί σε γνωστοποίηση προς τον εργοδότη των αιτημάτων που διεκδικεί, σε προσφορά για την διεξαγωγή διαπραγματεύσεων και φυσικά να αφήνει εύλογα χρονικά περιθώρια για τις διαπραγματεύσεις αυτές. Ωστόσο, η αρχή του έσχατου μέσου δεν λειτουργεί απαγορευτικά για την συνδικαλιστική οργάνωση στο να προετοιμάζεται για την διεξαγωγή απεργιακού εργατικού αγώνα πριν ή κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων αυτών, ούτε και στο να προβαίνει σε σύντομη προειδοποιητική απεργία κατά τις διαπραγματεύσεις, εφόσον η εργοδοτική πλευρά δεν δείχνει σοβαρή πρόθεση να διαπραγματευθεί. Προβληματισμός έχει δημιουργηθεί σχετικά με την ισχύ ή όχι της αρχής του εσχάτου μέσου στην ελληνική έννομη τάξη μετά την θέσπιση του ν.1876/1990 περί συλλογικών διαπραγματεύσεων. Ειδικότερα, εστία του προβληματισμού αποτέλεσε το άρθρο 4 παραγρ.6 του εν λόγω νόμου κατά το οποίο «κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων και την διαδικασία μεσολάβησης και διαιτησίας οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων διατηρούν το δικαίωμα της απεργίας, εκτός αν αυτό έχει αποκλεισθεί από προηγούμενη ΣΣΕ». Επιχειρήματα της πλευράς που υποστηρίζει την μη ισχύ της αρχής της ultima ratio αποτελούν οι αρκετοί περιορισμοί που έχουν επιβληθεί στο δικαίωμα της απεργίας, αλλά και ότι ο θεσμός των συλλογικών διαπραγματεύσεων δεν έχει ακόμα αναπτυχθεί¹¹⁵. Αντίθετα η πλευρά

¹¹³ βλ.Λεβέντη οπ.π σελ 582

¹¹⁴ Μον.Πρωτ.Αθ.2182/94, ΕΕΔ 1994,1124

Μον.Πρωτ.Αθ.1861/90, ΕΕΔ 1990,836

Μον.Πρωτ.Χαλκ.128/85, ΔΕΝ 1985,393

Βλ.Λεβέντη,ΝΟΒ 1984, σελ.242

Βλ.Καλομοίρη,Βασικά έννοια του ελληνικού εργατικού δικαίου,σελ 388

¹¹⁵ Βλ.Κουκιάδη,Συλλογικές εργασιακές σχέσεις και επίλυση διαφορών εργασίας,τομ.Α,Σάκουλας1991,σελ 37επ.

που τάσσεται υπέρ της ισχύος της αρχής του έσχατου μέσου θεωρεί πως ακόμα και μετά την θέση σε ισχύ του ν 1876/90 η απεργία παραμένει η ultima ratio στα πλαίσια του εργατικού αγώνα. Αυτό γιατί ο ν.1876/90 υπογραμμίζει σαφέστερα την σημασία και τον ρόλο των διαπραγματεύσεων, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κήρυξη της απεργίας πρέπει να έπεται αυτών¹¹⁶. Έτσι, ο σκοπός του νόμου είναι η ενίσχυση των συλλογικών διαπραγματεύσεων και η επίλυση των διαφορών με καλόπιστη διαπραγμάτευση και εν τέλει με σύναψη ΣΣΕ και η προσφυγή στην απεργία μόνο ως έσχατο μέσο για την επίλυση αυτών των διαφορών (γεγονός που εκπληρώνει και την κατά άρθρο 4 παραγρ.3 του ν.1876/90 υποχρέωση προς καλόπιστη διαπραγμάτευση, η οποία μεταξύ άλλων σημαίνει την αναμονή της έκβασης των διαπραγματεύσεων προτού γίνει η προσφυγή στην απεργία).

Συνεπώς, με όποια από τις δύο παραπάνω αντικρουόμενες απόψεις και αν συνταχθούμε δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε την σπουδαιότητα και την επιρροή που έχει η αρχή του έσχατου μέσου στο δίκαιο της απεργίας.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

➤ Οι άμεσοι συνταγματικοί περιορισμοί

Άμεσοι συνταγματικοί περιορισμοί είναι εκείνοι οι περιορισμοί των θεμελιωδών δικαιωμάτων που επιβάλλει απευθείας το ίδιο το Σύνταγμα. Σε αντίθεση

Ντάσιος, Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο, Β/III, σελ. 153, 236

Παπαστάυρου, Απεργία, Σάκουλας 1995, σελ. 106 επ.

¹¹⁶ Βλ. Λεβέντη, Η απεργία ως έσχατο μέσο και ο ν.1876/90, ΔΕΝ, 1992, σελ. 785 επ.

με τις περιπτώσεις που αναθέτει στον κοινό νομοθέτη τη ρύθμιση του περιορισμού, το Σύνταγμα θεσπίζει εδώ τον περιορισμό ως αναγκαίο συμπλήρωμα της δικής του ρύθμισης¹¹⁷.

✓ Ανάλογα με την ιδιότητα του φορέα του διακιώματος

Τέτοιος είναι και ο περιορισμός που θεσπίζεται αναφορικά με το δικαίωμα της απεργίας στο άρθρο 23 παρ.2 εδάφ. β' Σ, το οποίο ορίζει ότι «απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας». Είναι αυτονόητο ότι η διάταξη αυτή απαγορεύει κατά μείζονα λόγο την απεργία των υπηρετούντων στις ένοπλες δυνάμεις, τους οποίους δεν αναφέρει. Η απαγόρευση περιλαμβάνει επίσης τους υπηρετούντες στο λιμενικό σώμα, καθώς και τους πολιτικούς δημόσιους υπαλλήλους των σωμάτων ασφαλείας¹¹⁸. Η απαγόρευση άσκησης του δικαιώματος της απεργίας σε αυτήν την κατηγορία προσώπων δικαιολογείται προφανώς από την ειδική σχέση εξουσιάζσεως στην οποία βρίσκονται αυτά τα πρόσωπα. Ειδικότερα, η απαγόρευση της απεργίας των δικαστικών λειτουργών και των υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας και τις ένοπλες δυνάμεις αποβλέπει στην κατοχύρωση της εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας του Κράτους¹¹⁹.

Το δικαίωμα απεργίας μπορεί να περιορίζεται από ειδικό νόμο για τους δημόσιους υπαλλήλους, τους υπαλλήλους της τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και το προσωπικό των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που με τη λειτουργία τους εξυπηρετούν βασικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου. Τους περιορισμούς για τις τρεις πρώτες κατηγορίες περιέχει τα άρθρο 30§8 εδ.α του ν.1264/1982, ενώ τα άρθρα 19§2, 20§2 και 21 του ίδιου νόμου περιέχουν περιορισμός για το προσωπικό με σχέση ιδιωτικού δικαίου του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας. Οι περιορισμοί αυτοί αναλύονται εκτενέστερα στη συνέχεια.

¹¹⁷ Βλ. Τσάτσο, όπ.παρ., σελ. 238

¹¹⁸ Βλ. Γνωμ. ΝΣΚ (Ολομ.) 263/1978 ΕΕΔ 1978, σελ. 771

¹¹⁹ Βλ. Ράικου Α., Σύνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα, 2ος Τόμος, 2η Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σελ. 179 επ.

**✓ Θεσμοποιημένη αναστολή του απεργιακού δικαιώματος–
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ Σ48**

Η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας σύμφωνα με το άρθρο 48 παρ. 1, 2 Σ αποτελεί γενικής σημασίας περιορισμό των ατομικών δικαιωμάτων. Με τη διάταξη αυτή επιτρέπεται σε συγκεκριμένες εξαιρετικές περιπτώσεις (πολέμου, επιστράτευσης εξ αιτίας εξωτερικών κινδύνων ή άμεσης απειλής της εθνικής ασφάλειας, καθώς και ένοπλου κινήματος για την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος) η αναστολή της ισχύος μίας σειράς συνταγματικών διατάξεων, ενώ συγχρόνως εφαρμόζεται σε ολόκληρη τη χώρα ή τμήμα της ο νόμος για την κατάσταση πολιορκίας και συνιστώνται εξαιρετικά δικαστήρια. Η διάταξη αυτή μπορεί να θεωρηθεί ότι αποσκοπεί στην προστασία της συνταγματικής νομιμότητας, άρα και των συνταγματικών δικαιωμάτων, σε καταστάσεις εκτάκτου ανάγκης. Ωστόσο, η ιστορική εμπειρία δείχνει ότι η κήρυξη κατάστασης πολιορκίας χρησιμοποιήθηκε πολλάκις για την πανηγυρική εξαγγελία εκτροπών από τη δημοκρατική ομαλότητα και την περιβολή των εγχειρημάτων αυτών με μία επίφαση νομιμότητας¹²⁰.

Ανάμεσα στα δικαιώματα τα οποία μπορούν να ανασταλούν σύμφωνα με το άρθρο 48 Σ περιλαμβάνεται και το δικαίωμα της απεργίας, το οποίο αίρεται ή περιορίζεται για ορισμένο χρόνο. Αυτό γίνεται με απόφαση της Βουλής που λαμβάνεται σε μία μόνο συνεδρίαση με πλειοψηφία των τριών πέμπτων του συνολικού αριθμού των βουλευτών και η οποία δημοσιεύεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Σε περίπτωση που η Βουλή δεν είναι παρούσα κατά τη στιγμή που παρουσιάζεται η ανάγκη για την λήψη των έκτακτων αυτών μέτρων, είτε επειδή δεν είναι σε σύνοδο, είτε επειδή υπάρχει αντικειμενική αδυναμία έγκαιρης σύγκλησής της, είτε επειδή έχει διαλυθεί, τα μέτρα αυτά λαμβάνονται με Προεδρικό διάταγμα που εκδίδεται μετά από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου. Το διάταγμα αυτό υποβάλλεται από την κυβέρνηση για έγκριση στη Βουλή μόλις γίνει δυνατή η σύγκλησή της, ακόμα κι αν έχει λήξει η περίοδος της ή έχει διαλυθεί, και οπωσδήποτε μέσα σε δεκαπέντε το πολύ μέρες. Η αναστολή της ισχύος των συνταγματικών διατάξεων θεμελιώνεται στο λεγόμενο «δίκαιο της ανάγκης», για τον λόγο δε αυτό επιτρέπεται μόνο για την αντιμετώπιση των εξαιρετικών περιπτώσεων που απαριθμούνται περιοριστικά στο άρθρο 48 παρ.1 Σ¹²¹.

¹²⁰ Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 65

¹²¹ Βλ. Γεωργόπουλου Κ., Επίτομο Συνταγματικό Δίκαιο, 12η έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2001, σελ. 621

Θα πρέπει να σημειωθεί πάντως ότι η κατά το άρθρο 48 παρ. 1 αναστολή της ισχύος των αναφερόμενων ατομικών δικαιωμάτων, άρα και της απεργίας, δεν αφορά τις διατάξεις αυτές στο σύνολό τους, αλλά μόνο την ανάγκη ή τον κίνδυνο εξαιτίας του οποίου κηρύχθηκε η κατάσταση πολιορκίας¹²².

✓ Πολιτική επιστράτευση απεργών

Το δικαίωμα της απεργίας μπορεί να περιοριστεί και από την επίταξη των προσωπικών υπηρεσιών στις εξαιρετικές περιπτώσεις που αναφέρει το άρθρο 22 παρ. 3 Σ. Το Σύνταγμα γενικά απαγορεύει την αναγκαστική εργασία. Κατά το άρθρο 22 παρ.3 Σ «οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας απαγορεύεται». Η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.3 Σ αναφέρεται τόσο στην εξαρτημένη όσο και στη μη εξαρτημένη εργασία, σε αυτή δηλαδή που προσφέρεται με σύμβαση ανεξάρτητων υπηρεσιών, στην εργασία των ελεύθερων επαγγελματιών κ.τ.λ. Η αναγκαστική εργασία απαγορεύεται και από τη Σύμβαση της Ρώμης (1950) αλλά και από τις ΔΣΕ 29/1930 και 105/1957 που έχουν επικυρωθεί από τη χώρα μας με το Ν. 2079/1952 και το Ν.Δ. 4221/1961 αντίστοιχα. Ο κανόνας αυτός, όμως, είναι απαραίτητο να κάμπτεται σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις. Γι' αυτό και, κατ' εξαίρεση, το Σύνταγμα επιτρέπει την αναγκαστική εργασία υπό τη μορφή της επίταξης προσωπικών υπηρεσιών. Κατά το άρθρο 22 παρ.3 Σ «ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα σχετικά με την επίταξη προσωπικών υπηρεσιών σε περίπτωση πολέμου ή επιστράτευσης ή για την αντιμετώπιση αναγκών της άμυνας της Χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης από θεομηνία ή ανάγκης που μπορεί να θέσει σε κίνδυνο τη δημόσια υγεία, καθώς και τα σχετικά με την προσφορά προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών». Με τη διάταξη αυτή επιβάλλονται επομένως όρια στην άσκηση του δικαιώματος απεργίας. Κατά τη διάρκεια της επίταξης των προσωπικών υπηρεσιών δεν επιτρέπεται η έναρξη ή η συνέχιση απεργίας¹²³.

Τα άρθρα 23 παρ.2 Σ και 22 παρ.3 διέπονται από διαφορετική ratio και διεκδικούν διαφορετικά πεδία εφαρμογής, μπορούν ωστόσο να διασταυρωθούν όταν το απεργιακό δικαίωμα ασκείται ενώ υφίστανται λόγοι εφαρμογής του άρ-

¹²²Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 67

¹²³ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 589

θρου 22 παρ.3 Σ ή όταν μία απεργιακή κινητοποίηση ως factum συνιστά λόγο ή συνδέεται με λόγο εφαρμογής του άρθρου 22 παρ.3 Σ. Φυσικά δε μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, ενώ διεξάγεται νόμιμη απεργία, να προκύψουν οι λόγοι εφαρμογής του άρθρου 22 παρ.3 Σ από αιτίες παντελώς άσχετες. Αντίστοιχα, είναι δυνατό μία απεργιακή κινητοποίηση να συγκροτεί την αντικειμενική υπόσταση των λόγων για τους οποίους είναι κατά το Σύνταγμα δυνατή η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών. Μπορεί δηλαδή μία απεργιακή κινητοποίηση να δημιουργήσει πρόβλημα σχετικά με τις αμυντικές ανάγκες της χώρας ή τη δημόσια υγεία (π.χ. απεργία γιατρών, νοσηλευτικού προσωπικού, οδηγών απορριμματοφόρων οχημάτων, έλεγχος εναέριας κυκλοφορίας). Και στις δύο αυτές περιπτώσεις βασικός και στοιχειώδης κανόνας που απορρέει από την αρχή της αναλογικότητας είναι να μη μπορεί να καλυφθεί η οποιαδήποτε ανάγκη από άλλες κατηγορίες εργαζομένων που δεν απεργούν ή με το προσωπικό ασφαλείας¹²⁴.

Η επίταξη των προσωπικών υπηρεσιών ρυθμίζεται από το Ν.Δ. 17/1974

«περί πολιτικής σχεδίασης εκτάκτου ανάγκης». Σε αυτό επιτρέπεται η πολιτική επιστράτευση των εργαζομένων, που εκτελείται στα πλαίσια της γενικής ή μερικής πολιτικής κινητοποίησης, προς αντιμετώπιση κατάστασης εκτάκτου ανάγκης. Στην πράξη η πολιτική επιστράτευση των απεργών έχει εξελιχθεί σε μέσο περιορισμού του απεργιακού δικαιώματος, αφού, κατά διαστροφή του κατά το Σύνταγμα περιορισμού της (που πάντως δε συνίσταται στη χρήση της ως μέσου καταλυτικού του απεργιακού δικαιώματος), η κρατική εξουσία συνηθίζει να τη χρησιμοποιεί για τον τερματισμό απεργιών και τον εξαναγκασμό των απεργών σε αναγκαστική εργασία¹²⁵.

Κατά το άρθρο 2 παρ.5 του Ν.Δ. 17/1974 «πάσα αιφνίδια κατάστασις προκαλούμενη είτε εκ φυσικών ή άλλων γεγονότων πολεμικών ή μη, είτε εξ ανωμαλιών πάσης φύσεως και έχουσα ως αποτέλεσμα την δημιουργίαν ή την απειλήν δημιουργίας εκτεταμένων απωλειών, ζημιών και καταστροφών εις έμψυχον και άψυχον δυναμικόν της χώρας ή την παρακώλυσιν και διατάραξιν της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας». Το ερώτημα που τίθεται είναι αν οι ρυθμίσεις του Ν.Δ. 17/1974 συμβιβάζονται με τις διατάξεις του άρθρου 22 παρ. 3 Σ, αλλά και των διεθνών συμβάσεων που απαγορεύουν την αναγκαστική εργασία. Η διατύπωση του άρθρου 2 παρ. 5 του Ν.Δ. 17/1974 είναι χωρίς αμφιβολία ευρύτερη από τη διατύπωση του άρθρου 22 παρ. 3 Σ. Κατά το Ν.Δ. 17/1974, κατάσταση ανάγκης που επιτρέπει την πολιτική επιστράτευση είναι κάθε αιφνίδια κατάσταση,

¹²⁴ Βλ. Βενιζέλου Ε., Πολιτική επιστράτευση και απεργία, ΕΕΔ 1986, σελ. 726

¹²⁵ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 85

είτε προκύπτει από φυσικά είτε από άλλα γεγονότα, είτε από ανωμαλίες κάθε φύσεως. Η διάταξη αυτή υπερακοντίζει την περιοριστική διατύπωση του άρθρου 22 παρ. 3 Σ και κατά το μέτρο αυτό είναι αντισυνταγματική¹²⁶. Κατά συνέπεια, πολιτική επιστράτευση των εργαζομένων επιτρέπεται μόνο στις περιπτώσεις που κατά τη διάταξη του άρθρου 22 παρ.3 Σ επιτρέπεται η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών. Η κοινωνική ανάγκη που δικαιολογεί την πολιτική επιστράτευση δε μπορεί κατ' αρχήν να προέρχεται από απεργία. Αν λοιπόν μία απεργία έχει το χαρακτήρα επαναστατικής εξέγερσης κατά του κράτους, τότε η πολιτική επιστράτευση των απεργών είναι δυνατή, μόνο εφόσον κηρυχθεί η χώρα σε κατάσταση πολιορκίας ή κηρυχθεί επιστράτευση¹²⁷.

Η πολιτική επιστράτευση δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιείται ως μέσο για την καταστολή απεργιών¹²⁸. Η ΔΣΕ 105/57, η οποία έχει επικυρωθεί από τη χώρα μας με το Ν.Δ. 4221/1961 και έχει αυξημένη ισχύ σε σχέση με το νόμο (άρθρο 28 παρ. 1 Σ) ορίζει ότι η υποχρεωτική εργασία δε θα πρέπει να χρησιμοποιείται για οικονομικούς σκοπούς, ως μέτρο πειθαρχίας ή ως κολασμός για τη συμμετοχή σε απεργία. Τα τελευταία χρόνια έγινε επανειλημμένα πολιτική επιστράτευση απεργών σε σοβαρές περιπτώσεις με επίκληση του γενικού συμφέροντος, του κινδύνου για την εθνική οικονομία ή την κοινωνική ζωή της χώρας ή τη δημόσια υγεία ή την αποδιοργάνωση των εναέριων συγκοινωνιών¹²⁹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση επιστράτευσης το 1986 των χειριστών και ιπτάμενων μηχανικών της Ολυμπιακής Αεροπορίας¹³⁰.

➤ Οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί

¹²⁶ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 590

¹²⁷ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., ibid

¹²⁸ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 591

¹²⁹ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 230

¹³⁰ Στην περίπτωση αυτή το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι νόμιμα έγινε η επιστράτευση (βλ.ΣτΕ 687/1987 ΕΕργΔ 1987, σελ. 461). Η θεωρία, ωστόσο, διατύπωσε σχεδόν σύσσωμη την αντίθεσή

✓ Επιφύλαξη κοινού νομοθέτη

Εκτός από τους άμεσους συνταγματικούς περιορισμούς υπάρχουν και οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί, δηλαδή οι περιορισμοί εκείνοι που το Σύνταγμα τους επιτρέπει, εισάγονται όμως με την κοινή νομοθεσία. Είναι προφανές ότι και οι έμμεσοι ή νομοθετικοί περιορισμοί έχουν συνταγματική θεμελίωση, δε μπορούν δηλαδή να επιβληθούν αν το ίδιο το Σύνταγμα δεν επιτρέπει την επιβολή τους¹³¹. Οι περιορισμοί αυτοί επιβάλλονται με τη λεγόμενη «επιφύλαξη νόμου». Η επιφύλαξη του νόμου δεν έχει βέβαια την έννοια της εν λευκώ εξουσιοδότηση, αλλά τελεί υπό βασικούς περιορισμούς που εξασφαλίζουν τον πυρήνα του θεμελιώδους δικαιώματος και τον περιορισμό της νομοθετικής παρέμβασης στα πλαίσια του συνταγματικά θεμελιωμένου σκοπού τον οποίο καλείται να υπηρετήσει¹³². Μία τέτοια επιφύλαξη νόμου συναντάμε στο άρθρο 23 παρ.2 Σ. Συγκεκριμένα, στη διάταξη αυτή προβλέπεται ότι το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία των δημοσίων υπαλλήλων, των υπαλλήλων οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των υπαλλήλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και του προσωπικού κάθε μορφής επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου. Ο δικαιολογητικός λόγος της διάταξης αυτής συνίσταται προφανώς στο γεγονός ότι η εργασία εκείνων που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες έχει ιδιαίτερη σημασία για το κοινωνικό σύνολο. Και επειδή βασικές ανάγκες του κοινωνικού συνόλου δεν εξυπηρετούν μόνο οι κατά το άρθρο 1 παρ.2 του υπαλληλικού κώδικα υπάλληλοι, άλλα και οι συνδεδεμένοι με το δημόσιο με σύμβαση εργασίας ιδιωτικού δικαίου, είναι φανερό ότι η συγκεκριμένη συνταγματική διάταξη συμπεριλαμβάνει στην έννοια των δημοσίων υπαλλήλων και τους εργαζόμενους με σχέση ιδιωτικού δικαίου υπαλλήλους του δημοσίου¹³³.

Ενώ στις τρεις πρώτες περιπτώσεις το Σύνταγμα αναφέρεται μόνο σε υπαλλήλους, στην τέταρτη περίπτωση αναφέρεται γενικότερα στο προσωπικό. Όμως, ο ίδιος δικαιολογητικός λόγος οδηγεί στο συμπέρασμα ότι, κατά την έννοια της διά-

¹³¹ Βλ. Δημητρόπουλου Α., Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, σελ. 72

¹³² Βλ. Τσάτσο, όπ.παρ., σελ. 240

¹³³ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., σελ. 71

ταξης αυτής, ως υπάλληλοι νοούνται στο σύνολό τους όλοι όσοι συνδέονται με οποιοδήποτε είδους σχέση εργασίας με το δημόσιο, με οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης και με νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, αδιάφορα αν έχουν την ιδιότητα του υπαλλήλου ή του εργάτη. Άλλωστε, οι έχοντες εργατική ιδιότητα είναι δυνατόν να εξυπηρετούν ανάγκες του κοινωνικού συνόλου σημαντικότερες από τις εξυπηρετούμενες από τους έχοντες υπαλληλική ιδιότητα, όπως π.χ. οι επιφορτισμένοι με την καθαριότητα εργάτες Ο.Τ.Α., οι οποίοι καλύπτουν ανάγκες σπουδαιότερες από διάφορους υπαλλήλους γραφείων¹³⁴.

Τις νόμιμες ρυθμίσεις που επιβάλλουν τους περιορισμούς αυτούς τις περιέχουν τα άρθρα 19 παρ.2, 20 παρ.2 και 21 του Ν. 1264/1982 σε ότι αφορά το προσωπικό με σχέση ιδιωτικού δικαίου του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, το άρθρο 30 παρ.8 εδάφ. α' του ίδιου νόμου για τους δημοσίους υπαλλήλους, τους υπαλλήλους οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των υπαλλήλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και το άρθρο 3 του Ν.2224/1994 για τις επιχειρήσεις δημόσιου χαρακτήρα και κοινής ωφέλειας¹³⁵.

Η πρώτη από τις διατάξεις αυτές ορίζει τις επιχειρήσεις των οποίων η λειτουργία έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου. Αυτές είναι: οι επιχειρήσεις παροχής υγειονομικών υπηρεσιών Από νοσηλευτικά ιδρύματα, διύλισης και ύδατος, παραγωγής και διανομής ηλεκτρικού ρεύματος ή καύσιμου αερίου, παραγωγής ή διύλισης ακάθαρτου πετρελαίου, μεταφοράς προσώπων και αγαθών από την ξηρά, τη θάλασσα και τον αέρα, τηλεπικοινωνιών και ταχυδρομείων, ραδιοφωνίας και τηλεόρασης, αποχέτευσης και απαγωγής ακάθαρτων υδάτων και λυμάτων, αποκομιδής και απόθεσης απορριμμάτων, φορτοεκφόρτωσης και αποθήκευσης εμπορευμάτων στα λιμάνια και Τραπέζης της Ελλάδος, Πολιτικής Αεροπορίας και κάθε είδους υπηρεσίες ή τμήματα υπηρεσιών που ασχολούνται με την εκκαθάριση και πληρωμή των μισθών του προσωπικού του κατά το άρθρο 51 του Ν.1892/1990 δημοσίου τομέα. Στις επιχειρήσεις αυτές η κήρυξη της απεργίας δε μπορεί να πραγματοποιηθεί πριν περάσουν τέσσερις πλήρεις μέρες από τη γνωστοποίηση των αιτημάτων και των λόγων που τα θεμελιώνουν στον εργοδότη, το Υπουργείο που ασκεί την εποπτεία και το Υπουργείο Εργασίας. Η γνωστοποίηση των αιτημάτων και της αιτιολογίας τους γίνεται με έγγραφο που κοινοποιείται με δικαστικό επιμελητή¹³⁶. Άλλωστε στις ε-

¹³⁴ Βλ. Παπασταύρου, όπ.παρ., ibid

¹³⁵ Βλ. αναλυτικά Γαροφαλλίδη Θ., Το δικαίωμα απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων. Συγκριτική μελέτη, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1983, σελ. 222 επ.

¹³⁶ Βλ. άρθρο 20 παρ.2 του Ν. 1264/1982

πιχειρήσεις αυτές, η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει την απεργία έχει υποχρέωση να διαθέτει εκτός από το προσωπικό ασφαλείας για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων της επιχείρησης και την πρόληψη καταστροφών ή ατυχημάτων (το οποίο είναι απαραίτητο σε κάθε περίπτωση κήρυξης απεργίας) και προσωπικό για την αντιμετώπιση των στοιχειωδών αναγκών του κοινωνικού συνόλου κατά τη διάρκεια της απεργίας¹³⁷.

Σε ότι αφορά τους δημόσιους υπαλλήλους και για αυτούς ο νόμος προβλέπει γνωστοποίηση των αιτημάτων της και των λόγων που τη θεμελιώνουν τέσσερις πλήρεις ημέρες από την κήρυξή της, με έγγραφο που κοινοποιείται με δικαστικό επιμελητή στο Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως, στο Υπουργείο Οικονομικών, στο Υπουργείο που υπάγονται οι υπάλληλοι αυτοί καθώς επίσης και στις διοικήσεις των φορέων που εποπτεύονται από αυτό, όταν πρόκειται για απεργία υπαλλήλων τους¹³⁸.

Τέλος, οι συνδικαλιστικές οργανώσεις των δημόσιων επιχειρήσεων και των επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας υποχρεούνται, πριν ασκήσουν το δικαίωμα απεργίας, να καλέσουν τον εργοδότη με έγγραφο, κοινοποιούμενο με δικαστικό επιμελητή, σε δημόσιο διάλογο για τα αιτήματα της απεργίας. Ο δημόσιος διάλογος διεξάγεται μέσα σε σαράντα οκτώ ώρες από την κοινοποίηση της σχετικής πρόσκλησης, τις δε συζητήσεις διευθύνει ένας μεσολαβητής που εκλέγεται με κοινή συμφωνία από το σχετικό κατάλογο του Οργανισμού Μεσολάβησης και Διαιτησίας (ΟΜΕΔ), αλλιώς ο μεσολαβητής ορίζεται με τη διαδικασία της κλήρωσης¹³⁹.

Οι δύο βασικές αρχές που διέπουν το δημόσιο διάλογο είναι οι εξής: αφενός ο εργοδότης δεν έχει από ρητή διάταξη του νόμου υποχρέωση συμμετοχής στο δημόσιο διάλογο που εξελίσσεται και πραγματοποιείται χωρίς την παρουσία του και, αφετέρου, η διεξαγωγή του δημόσιου διαλόγου δεν αναστέλλει το δικαίωμα της απεργίας, εκτός αν τα μέρη συμφωνήσουν την αναστολή στα πλαίσια ιδιαίτερης συμφωνίας για τα θέματα δημόσιου διαλόγου¹⁴⁰.

Το Σύνταγμα, όμως, εκτός από τον έμμεσο ή νομοθετικό περιορισμό που εισάγει με την επιφύλαξη νόμου που μόλις αναπτύχθηκε, εισάγει στην ίδια διάταξη και περιορισμό του περιορισμού αυτού. Ως όρια ή περιορισμοί των περιορισμών νοούνται οι περιορισμοί που δεσμεύουν τον κοινό νομοθέτη κατά την εισαγωγή

¹³⁷ Βλ. άρθρο 21 παρ.2 του Ν. 1264/1982

¹³⁸ Βλ. άρθρο 30 παρ.8 εδάφ. α του Ν. 1264/1982

¹³⁹ Βλ. το άρθρο 3 του Ν.2224/1994

¹⁴⁰ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 96

περιορισμών των θεμελιωδών δικαιωμάτων¹⁴¹. Ο συντακτικός μας νομοθέτης έναν τέτοιο περιορισμό εισάγει ορίζοντας στο άρθρο 23 παρ. 2 ότι: «οι περιορισμοί αυτοί δε μπορούν να φτάσουν ως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησής του».

➤ ΛΟΙΠΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

✓ Υποχρέωση εργασιακής ειρήνης

Ως υποχρέωση εργασιακής ειρήνης καλείται η παράλειψη της απειλής ή της έναρξης αγωνιστικής δράσης και η διενέργεια των κατάλληλων πράξεων για τον τερματισμό της υφιστάμενης ή την ματαίωση της έναρξης επικείμενης κινητοποίησης, καθώς και η άσκηση επιρροής για την πρόληψη κινητοποιήσεων. Απεργία κατά παράβαση της υποχρέωσης ειρήνης από ισχύουσα συλλογική σύμβαση δεν επιτρέπεται. Τα αιτήματα της απεργίας δεν μπορεί να αναφέρονται σε θέματα ρυθμισμένα από συλλογική σύμβαση η οποία ισχύει στο χώρο του εργατικού αγώνα ή σε θέματα τα οποία σύμφωνα με συλλογική σύμβαση θα υπάγονται στην υποχρέωση ειρήνης.

Επίσης δεν επιτρέπεται να υπερφαλαγγισθεί συλλογική σύμβαση με απεργία για θέματα ,που καλύπτονται από την υποχρέωση ειρήνης ,για να επαναρυθμιστούν με ατομικές συμβάσεις. Ο παράνομος χαρακτήρας της απεργίας που προσβάλλει την υποχρέωση ειρήνης προκύπτει και από τη φύση της συλλογικής σύμβασης ,η οποία είναι μέσο για την επίλυση συλλογικών διαφορών. Η υποχρέωση ειρήνης δεν είναι απαραίτητο να συμφωνείται αποκλειστικά και μόνο με συλλογική σύμβαση, αλλά μπορεί να συνομολογηθεί και με απλή συμφωνία μεταξύ συνδικαλιστικής οργάνωσης και εργοδότη, ακόμα και αν αυτός, επειδή απασχολεί λιγότερους από 50 υπαλλήλους δεν μπορεί κατά το άρθρο 6§1περ.β του ν.1876/90 να συμβάλλει συλλογικά. Η ρήτρα ειρήνης,για την οποία ο ν.1876/1990 δεν προβλέπει πανηγυρικό τύπο ούτε προϋποθέσεις, μπορεί ν συμφωνηθεί και σιωπηρός ή να συνάγεται ερμηνευτικός. Η συμφωνίες ειρήνης ,που συνάπτουν οι συνδικαλιστικές οργανώσεις έχουν ενοχικό χαρακτήρα και επομένως δεσμεύουν μόνο τις συμβαλλόμενες οργανώσεις και όχι τα μέλη τους .Ομοίως και οι ρήτρες ειρήνης των συλλογικών συμβάσεων εργασίας δεσμεύουν μόνο τις οργανώσεις που συμβάλλονται και όχι τα μέλη τους .Όμως η

¹⁴¹ Βλ. Δημητρόπουλου, όπ.παρ., σελ. 77

συμμετοχή μισθωτού σε απεργία ,που πραγματοποιείται από συνδικαλιστική οργάνωση κατά παράβαση της υποχρέωσης για ειρήνη έχει τις συνέπειες της συμμετοχής σε παράνομη απεργία .Και αν ο μισθωτός μετάσχει σε απεργία κατά παραβίαση της ατομικής του συμφωνίας φέρει την ευθύνη της αντισυμβατικής συμπεριφοράς του ,αδιάφορα αν πρόκειται για νόμιμη παράνομη απεργία.

✓ Συμφωνίες ή κίνητρα που περιορίζουν το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία

Υποστηρίζεται ότι απαγορεύεται και είναι άκυρη κάθε συμφωνία με μεμονωμένο μισθωτό, με αντικείμενο τον περιορισμό του δικαιώματός του για συμμετοχή σε απεργία .Όμως εφόσον ,κατά την κρατούσα σχεδόν ομόφωνη γνώμη ,οι συνδικαλιστικές οργανώσεις νομίμως αναλαμβάνουν υποχρέωση ειρήνης ,έτσι και οι περιοριστικές του δικαιώματος συμμετοχής σε απεργία συμφωνίες δεν απαγορεύονται ,όταν αφορούν σε εύλογο χρονικό διάστημα. Κατά μία άποψη οι συμφωνίες αυτές είναι άκυρες επειδή αντίκεινται στα χρηστά ήθη ,δεσμεύοντας υπέρμετρα την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας ,την προσωπική ελευθερία και την αξιοπρέπεια του ανθρώπου .Όμως η αντίθεση προς τα χρηστά ήθη δεν είναι πάντοτε προκαταβολικά δεδομένη ,αλλά εξαρτάται από τις ιδιαίτερες συνθήκες. Οι ατομικές αυτές συμφωνίες εμφανίζονται χρήσιμες ,ειδικά επειδή δεν είναι πρακτικά δυνατό να αναπληρωθούν με συνομολόγηση εργασιακής ειρήνης μεταξύ εργοδότη και συνδικαλιστικής οργάνωσης .Η ύπαρξη τέτοιας συμφωνίας δεν παρέχει τη δυνατότητα εξαναγκασμού του μισθωτή σε παροχή της οφειλόμενης εργασίας,αφού κάθε αναγκαστική εργασία αποκλείεται .

✓ Δικαστική απόφαση που περιορίζει το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία

Περιορισμός του δικαιώματος αυτού αποτελεί η πριν την άσκηση του οριοθέτησή του με δικαστική απόφαση. Η αναγνωριστική αγωγή θα έχει ως αίτημα τη διάγνωση της οριοθέτησης του απεργιακού δικαιώματος εν όψει των αντίστοιχων υποχρεώσεων της οργάνωσης που πρόκειται να το ασκήσει ,ακόμη και αν δεν έχει κηρυχθεί απεργία κατά την άσκηση ή την συζήτηση της σχετικής αγωγής ,καθώς όπως ορίζει το άρθρο 69ΚΠολΔ επιτρέπεται να ζητηθεί δικαστική προστασία και για μελλοντική έννομη σχέση εφόσον υπάρχει κίνδυνος από την αναβολή. Επομένως ,το δικαστήριο μπορεί, υπό την απειλή των ποινών της διάταξης 947παρ.1ΚΠολΔ να υποχρεώσει σε παράληψη παράνομης απεργίας στο μέλλον. Οι διαφωνούντες αναφέρονται κυρίως στην καταχρηστικότητα και επικαλούνται ότι αυτή κρίνεται μόνο εκ των υστέρων εν όψει των ειδικών περιστάσεων.

ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑ ΑΠΕΡΓΙΑΚΗΣ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ

Όπως προκύπτει από τη δομή του άρθρου 23 του Συντάγματος, η συνδικαλιστική ελευθερία και η απεργία ως δικαίωμα ασκούνται σύμφωνα με τους ορισμούς του νόμου. Το Σύνταγμα περιέχει γενική διακήρυξη για τα δικαιώματα αυτά, αναγνωρίζοντας στο νομοθέτη την εξουσία διαρρύθμισης με συγκεκριμένες διατάξεις, ώστε ο τρόπος άσκησης τους να καλύπτεται από τη νομοθετική εγγύηση¹⁴². Αν η απεργία είναι νόμιμη ή παράνομη εξαρτάται από τις προϋποθέσεις, τις οποίες κάθε έννομη τάξη απαιτεί για να την υιοθετήσει ως θεμιτό μέσο στην επίδιωξη των εργατικών συμφερόντων¹⁴³. Οι σχετικοί όροι και προϋποθέσεις της ά-

¹⁴² Βλ. Γιαλιτάκη, *όπ.παρ.*, σελ. 91

¹⁴³ Βλ. Καρακατσάνη, *όπ.παρ.*, σελ. 219-220

σκησης του δικαιώματος της απεργίας δε συνιστούν δυσχεροποίηση μίας ελεύθερης επιλογής των μισθωτών, αλλά αποβλέπουν στη λήψη της σχετικής απόφασης με περίσκεψη, αφού η επιδίωξη της προαγωγής των εργασιακών συμφερόντων με συλλογική δραστηριότητα πρέπει να λαμβάνει υπόψη παράλληλα και την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συμφέροντος. Η νομοθετική επιβολή περιορισμών είναι αναγκαία, δεν είναι όμως επιτρεπτό οι περιορισμοί αυτοί να οδηγούν στην ουσιαστική κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή να καθιστούν δυσχερώς πραγματοποιήσιμη την άσκησή του.

Ο Ν. 1264/1982 ρυθμίζει τις ειδικότερες προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να συντρέχουν για να θεωρηθεί νόμιμη μία απεργία. Σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου αυτού θα πρέπει να υπάρχει κήρυξη της απεργίας από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις και μάλιστα η απόφαση για την απεργία θα πρέπει να λαμβάνεται από το αρμόδιο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης και σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπει ο νόμος και το καταστατικό, έγκαιρη γνωστοποίηση των αιτημάτων και προειδοποίηση του εργοδότη πριν από την έναρξη της απεργίας καθώς και διάθεση του προσωπικού ασφαλείας. Εξάλλου, η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας δε θα πρέπει να ασκείται κατάχρηστικά, ενώ και τα αιτήματα των απεργών θα πρέπει να είναι νόμιμα.

Πιο αναλυτικά, στις πρωτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις, η απεργία κηρύσσεται με απόφαση της γενικής συνέλευσης. Η ανάθεση της αρμοδιότητας αυτής από το καταστατικό σε άλλο όργανο (π.χ. το διοικητικό συμβούλιο) δεν είναι επιτρεπτή, διότι ο νόμος επιβάλλει τη λήψη της σχετικής απόφασης από το ανώτατο όργανο της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Σύμφωνα με τις γενικές διατάξεις περί λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων, η γενική συνέλευση λαμβάνει την απόφαση περί απεργίας με μυστική ψηφοφορία, αν μάλιστα το καταστατικό δεν ορίζει διαφορετικά, η απόφαση αυτή λαμβάνεται με σχετική πλειοψηφία των παρόντων (άρθρο 8 παρ.3). Αποφασιστική αρμοδιότητα για την κήρυξη απεργίας έχει το διοικητικό συμβούλιο πρωτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων ευρύτερης περιφέρειας ή πανελλαδικής έκτασης, όπως επίσης των δευτεροβάθμιων και τριτοβάθμιων συνδικαλιστικών οργανώσεων, υπό την προϋπόθεση, σε όλες τις περιπτώσεις, ότι το καταστατικό δεν αναθέτει τη λήψη της σχετικής απόφασης σε άλλο όργανο, (τη γενική συνέλευση) (άρθρο 20 παρ.1). Στην περίπτωση της ένωσης προσώπων, η απόφαση για την απεργία λαμβάνεται από την πλειοψηφία των εργαζομένων στην επιχείρηση (με σχετική πλειοψηφία) και με μυστική ψηφοφορία (άρθρο 20 παρ.1 εδάφ. γ'). Η διάταξη του άρθρου 19 παρ.1 εδάφ. γ' επιβάλλει στη συνδικαλιστική οργάνωση την υποχρέωση της προειδοποίησης του εργοδότη εικοσιτέσσερις τουλάχιστον ώρες πριν από την πραγματοποίηση της απεργίας, με γνωστοποίηση και των αιτημάτων που αυτή αφορά. Το έγγραφο της γνωστοποίησης των αιτημάτων δεν απαιτείται να περιέχει και προειδοποίηση για τη χρονική στιγμή της κήρυ-

ξης της απεργίας, γιατί η τελευταία αποτελεί άλλη ενέργεια. Ο τύπος τηρείται αν η προειδοποίηση για την απεργία προς τον εργοδότη γίνεται με την ευκαιρία της γνωστοποίησης των αιτημάτων από κοινού, ή μεταγενέστερα με όριο το εικοσιτετράωρο¹⁴⁴.

Κατά το άρθρο 21 του Ν. 1264/1982 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του Ν. 2224/1994, η συνδικαλιστική οργάνωση που κηρύσσει την απεργία αναλαμβάνει τη φροντίδα να διαθέσει κατά τη διάρκεια της αποχής το αναγκαίο προσωπικό για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων της επιχείρησης και την πρόληψη καταστροφών και ατυχημάτων. Τα καθήκοντα του προσωπικού ασφαλείας είναι γενικά η διαφύλαξη των τεχνικών μέσων λειτουργίας της επιχείρησης και η αποτροπή της επέλευσης ζημιών από διάφορους κινδύνους. Το προσωπικό ασφαλείας παρέχει τις υπηρεσίες του προς εκπλήρωση των σκοπών για τους οποίους διατίθεται, σύμφωνα με τις οδηγίες του εργοδότη (διευθυντικό δικαίωμα¹⁴⁵)

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

Η πραγματοποίηση μίας απεργιακής κινητοποίησης δεν είναι χωρίς συνέπειες για την έννομη θέση των απεργών. Για τον προσδιορισμό των συνεπειών της απεργίας βασική προϋπόθεση αποτελεί η διάκριση της νόμιμης από την παράνομη απεργία. Κατά τρόπο γενικό θα μπορούσε κανείς να πει ότι τα αποτελέσματα από τη νόμιμη απεργία αποτιμώνται ως κινούμενα στα πλαίσια «φιλεργατικού πνεύματος», γεγονός που δικαιολογεί την έλλειψη φιλεργατικού πνεύματος ως προς αυτά. Η συμμετοχή όμως του μισθωτού σε παράνομη απεργία καταργεί σε μεγάλο βαθμό τα δικαιώματα που έχει από τη σύμβαση εργασίας¹⁴⁶.

α) η νόμιμη απεργία

¹⁴⁴ Βλ. Γιαλιτάκη, ο.π. σελ.93.

¹⁴⁵ Βλ. Καρακατσάνη, ο.π. σελ.245, υποσημ.3

¹⁴⁶ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 102

Η νόμιμη απεργία δε λύνει τις εργασιακές ατομικές σχέσεις, αναστέλλει μόνο για όσο διάστημα διαρκεί τις σχέσεις εργασίας των απεργών, και δεν παρέχει στον εργοδότη το δικαίωμα να καταγγείλει τις σχέσεις εργασίας των απεργών. Η αναστολή της σχέσης εργασίας εξαιτίας απεργίας δεν αφορά σε όλα τα σημεία της, αλλά μόνο όσα σχετίζονται λειτουργικά με την παροχή της εργασίας η οποία δεν εκπληρώνεται. Στη δυναμική αυτή ανήκει αντίστοιχα η αναστολή του διευθυντικού δικαιώματος και της υποχρέωσης υπακοής αντίστοιχα, καθώς η δράση τους συνδέεται άρρηκτα με την πλήρη λειτουργία της σχέσης εργασίας¹⁴⁷.

Η αναστολή της σύμβασης εργασίας εξαιτίας της απεργίας αφήνει άθικτο στον πυρήνα του τόσο τον ενοχικό δεσμό του εργαζόμενου όσο και τον οργανικό δεσμό του με την επιχείρηση στην οποία ανήκει. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ότι ο χρόνος της απεργίας δεν είναι χαμένος χρόνος, καθώς ορθά εξομοιώνεται με χρόνο πραγματικής υπηρεσίας σε όλες τις περιπτώσεις που είτε η θεμελίωση μίας αξίωσης (π.χ. δικαίωμα προαγωγής) είτε ο καθορισμός του ύψους μίας παροχής ή αποζημίωσης (π.χ. επίδομα εορτών, επίδομα αρχαιότητας) συνάπτονται με τη διάρκεια του χρόνου εργασίας. Εφόσον η εργασιακή σχέση βρίσκεται ήδη πριν από την κήρυξη σε απεργία σε αναστολή από άλλο νόμιμο λόγο, όπως είναι π.χ. η ασθένεια ή η άδεια αναψυχής δεν αίρονται οι συνέπειες της αναστολής (καταβολή μισθού, συνέχιση άδειας). Ζήτημα γεννιέται, ωστόσο, στην περίπτωση που ο λόγος αναστολής εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της απεργίας. Κατά μία άποψη, αν το κώλυμα αυτό εμφανιστεί σε απεργό, αυτός θεωρείται ότι συνεχίζει να απεργεί¹⁴⁸, κατά μία άλλη ο εργοδότης οφείλει την καταβολή των οφειλόμενων παροχών ή τη χορήγηση της άδειας¹⁴⁹.

Κατά το χρόνο της απεργίας δε συναναστέλλεται η λειτουργία των συμβουλίων εργαζομένων και η συναφής άσκηση των συμμετοχικών δικαιωμάτων του Ν. 1767/1990. Αυτό αποτελεί φυσική απόρροια της οργανωτικής λειτουργικής αυτοτέλειας των συμβουλίων των εργαζομένων έναντι των επιχειρησιακών συνδικάτων¹⁵⁰.

Στο χώρο του κοινωνικοασφαλιστικού δικαίου γίνεται ευρύτερα δεκτό ότι η αναστολή της σχέσεως εργασίας συμπαρασύρει σε αναστολή και την κοινωνικοα-

¹⁴⁷ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 267 επ.

¹⁴⁸ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 274

¹⁴⁹ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 418

¹⁵⁰ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 101

σφαλιστική σχέση. Εντούτοις η αναστολή αυτή δε θίγει την ασφαλιστική ιδιότητα του εργαζομένου, του οποίου η ασφαλιστική κάλυψη και η υγειονομική περίθαλψη λόγω ασθένειας, για την οποία έχει θεμελιωθεί σχετικό δικαίωμα, δεν αναστέλλεται¹⁵¹.

Στο πλαίσιο της προβληματικής αυτής, ενδιαφέρον παρουσιάζει το ερώτημα αν και κατά πόσο το ατύχημα ενός εργαζομένου κατά τη διάρκεια απεργίας μπορεί να χαρακτηριστεί ως εργατικό. Η επιστήμη φαίνεται διχασμένη πάνω στο ζήτημα αυτό, η νομολογία πάντως δείχνει να διαμορφώνεται προς θετική φιλεργατική κατεύθυνση¹⁵².

β) η παράνομη απεργία

Η συμμετοχή του μισθωτού σε παράνομη απεργία δεν αναστέλλει τη λειτουργία της σύμβασης εργασίας, αλλά συνιστά αυθαίρετη ή αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία, δηλαδή παράβαση της σύμβασης εργασίας. Η απουσία του είναι νομικά αυθαίρετη και έχει όλες τις συνέπειες της αυθαίρετης απουσίας. Αξίωση στο μισθό για το διάστημα που απουσιάζει δε θα έχει (όπως άλλωστε δε θα είχε αν συμμετείχε σε νόμιμη απεργία), αφού ο ίδιος θα βρίσκεται σε υπερημερία. Ο χρόνος της συμμετοχής του μισθωτού σε παράνομη απεργία δεν προσμετράται στο χρόνο υπηρεσίας, όπως αυτός έχει σημασία κατά τις διατάξεις νόμων, συλλογικών συμβάσεων, κανονισμών εργασίας κ.α., ούτε θα ληφθεί υπόψη για τον υπολογισμό της άδειάς του¹⁵³.

Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία ως αδικαιολόγητη αποχή από την εργασία παρέχει στον εργοδότη το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου ή συνιστά σπουδαίο λόγο καταγγελίας της σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου. Δεν αποκλείεται, πάντως, οι συγκεκριμένες συνθήκες να καθιστούν την καταγγελία καταχρηστική. Κρίσιμα περιστατικά τα οποία θα πρέπει να ληφθούν υπόψη για την εκτίμηση του καταχρηστικού ή μη χαρακτήρα της απεργίας είναι η διάρκεια και οι άλλες συνθήκες της απεργίας, η συμπεριφορά του μισθωτού κατά τη διάρκεια της απεργίας, το συγγνωστό ή μη της πλάνης του

¹⁵¹ Τραυλού-Τζανετάτου Δ., Προβληματισμοί για τις συνέπειες της απεργίας στην έννομη θέση των απεργών, ΕΕΔ 1994, σελ. 132

¹⁵² Τραυλού-Τζανετάτου, όπ.παρ., σελ. 138, υποσημ. 48

¹⁵³ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 623 επ.

μισθωτού σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα της απεργίας, τα κίνητρα της καταγγελίας και οι ανάγκες της επιχείρησης, όπως διαμορφώθηκαν μετά την απεργία¹⁵⁴.

Ο εργοδότης μπορεί να μην ασκήσει το δικαίωμα του για καταγγελία της σύμβασης εργασίας, παραιτούμενος ρητά ή σιωπηρά από αυτό. Η συμμετοχή σε παράνομη απεργία συνιστά πειθαρχικό αδίκημα, αν αυτό προβλέπεται από τον κανονισμό εργασίας της επιχείρησης και διαπιστώνεται υπαιτιότητα του μισθωτού με αποτέλεσμα την δυνατότητα επιβολής πειθαρχικής ποινής, όπως παρατήρησης, επίπληξης, πρόστιμο, υποχρεωτικής αποχής από την εργασία (επί δέκα μέρες)¹⁵⁵.

Στην παράνομη απεργία την ευθύνη για αποζημίωση λόγω αδικοπραξίας έχει η συνδικαλιστική οργάνωση και όχι οι συμμετέχοντες στην απεργία. Οι τελευταίοι ευθύνονται ατομικώς για την καταβολή αποζημίωσης με την ίδια νομική βάση (λόγω αδικοπραξίας) αν προβούν σε ενέργειες στρεφόμενες κατά του εργοδότη και της επιχείρησης¹⁵⁶.

ΑΝΤΑΠΕΡΓΙΑ

α)ορισμός και έννοια

Ανταπεργία (lock out) είναι η άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών, άρνηση που εκφράζεται συλλογικά και με αγωνιστικό σκοπό. Βλέπουμε πως τα δύο εννοιολογικά στοιχεία της ανταπεργίας είναι αφενός η συλλογική μορφή της εργοδοτικής άρνησης υπό την έννοια πως δεν μπορεί να υπάρξει άρνηση της εργασίας συγκεκριμένων μισθωτών, παρά μόνον του συνόλου των εργαζομένων ή συγκεκριμένης κατηγορίας τους. Αφετέρου, η άρνηση πρέπει να γίνεται με αγωνιστικό σκοπό, δηλαδή να αποσκοπεί στην άσκηση πίεσης στην εργασιακή πλευρά¹⁵⁷ επιδιώκοντας την μεταβολή ή την διατήρηση των εργασιακών όρων προς όφελος πάντα του εργοδότη. Έτσι, η ανταπεργία διαγράφεται ως το εργοδοτικό ισοδύναμο της απεργίας, οδηγώντας τις εργασιακές σχέσεις όπως ακριβώς και

¹⁵⁴ Βλ. Λεβέντη, όπ.παρ., σελ. 625

¹⁵⁵ Βλ. Γιαλιτάκη, όπ.παρ., σελ. 104

¹⁵⁶ Βλ. Καρακατσάνη, όπ.παρ., σελ. 277

¹⁵⁷ βλ.Καρακατσάνης οπ.π. σελ.280επ.

η απεργία όχι στην καταγγελία, αλλά στην αναστολή αυτών και των σχετικών υποχρεώσεων τους. Κατά αυτόν τον τρόπο σε περίπτωση άσκησης νόμιμης ανταπεργίας, ο εργοδότης που δεν αποδέχεται την παρεχόμενη εκ μέρους των εργαζομένων εργασία δεν καθίσταται υπερήμερος¹⁵⁸, αποδεχόμενος τις σχετικές με την υπερημερία του αυτήν συνέπειες, κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που οι απεργοί δεν οδηγούνται σε επιβολή σε επιβολή των, σχετικών με την καταγγελία της εργασιακής τους σχέσης, συνεπειών.

Σε αδρές γραμμές η ανταπεργία μπορεί να προσλάβει οποιαδήποτε μορφή μπορεί να προσλάβει και η απεργία, όπως μερική, προειδοποιητική, ανταπεργία για ορισμένες ώρες του ωραρίου κ.ο.κ. Ωστόσο, θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε σχηματικά δύο βασικές μορφές της ανταπεργίας, την αμυντική και την επιθετική. Η αμυντική ανταπεργία χρησιμοποιείται από τον εργοδότη για να αποκρούσει την μορφή του εργατικού αγώνα των μισθωτών, από την οποία και πλήττεται.

Κατά την άσκηση της ο εργοδότης βάζει, όχι μόνο κατά των απεργών, αλλά και των μη απεργών τους οποίους και αποκλείει από την εργασία κατά την διάρκεια της αντίστοιχης απεργίας. Η αμυντική ανταπεργία παρά το γεγονός ότι σήμερα απαγορεύεται ρητά από τον νόμο όπως και η επιθετική¹⁵⁹ υπό το προηγούμενο νομικό καθεστώς γινόταν δεκτή¹⁶⁰.

β) ανταπεργία και Σύνταγμα

Λαμβάνοντας υπόψιν ότι το Σύνταγμα 1975/1986/2001 στο Σ 23 παραγρ.2 όπου ρητά καθιερώνει το δικαίωμα στην απεργία δεν κάνει καμία αναφορά στην ανταπεργία, εύλογα γεννώνται σχετικά με την συνταγματική ή μη αποδοχή και κατοχύρωση της ανταπεργίας. Μία απάντηση στο σχετικό ζήτημα δεν θα μπορούσε να μην λάβει υπόψιν της την νομοθετική επιφύλαξη προς την ανταπεργία, αλλά και την ενδεχόμενη κατοχύρωση της σε διεθνή κείμενα κυρωμένα και άρα δεσμευτικά για την χώρα μας. Έτσι, ο ν.1264/1982 στο άρθρο 22 παραγρ. 2 προβαίνει σε ρητή απαγόρευση της ανταπεργίας σε οποιαδήποτε μορφή της. Αντίθετα, η ανταπεργία κατοχυρώνεται από τις ΔΣΕ 87/1948 και 98/1949 που διασφαλίζουν στην εργοδοτική πλευρά δυνατότητες αγωνιστικής αντιπαράθεσης απέναντι στην εργασιακή. Η απάντηση στο ερώτημα δεν είναι απλή και δεδομένου των σχετικών νο-

¹⁵⁸ ΑΠ 55/1969 ΕΕΔ 28, 1961 517
Εφ.Αθ. 1320/1978 ΕΕΔ 37 1978 787

¹⁵⁹ α. 2 ν.1264/1982

¹⁶⁰ βλ.Καρακατσάνης οπ.π. σελ 279

μοθετικών προβλέψεων διαγράφονται δύο βασικές θέσεις-απαντήσεις, όπως αυτές κινούνται γύρω από τον περιορισμό σε ένα νομικό-δογματικό επίπεδο ή το άνοιγμα σε ένα κοινωνιολογικό-πραγματικό επίπεδο. Οι απόψεις που ακολουθούν την πρώτη τυπικολογική προσέγγιση οδηγούνται στην αντισυνταγματικότητα της σχετικής απαγόρευσης της ανταπεργίας, έχοντας λάβει υπόψιν τους την αυξημένη τυπική ισχύ των ΔΣΕ¹⁶¹ που επιτρέπουν την ανταπεργία, αλλά και την ένταξη τους στο εσωτερικό της ελληνικής έννομης τάξης μέσω του Σ 28 παραγρ. 1.¹⁶² Αντίθετα, οι απόψεις που ανοίγουν την κρίση τους σε ένα πεδίο ισότητας των πραγματικών καταστάσεων και βιοτικών μορφωμάτων και δομών οδηγούνται στην κατάφαση της συνταγματικότητας της σχετικής νομοθετικής απαγόρευσης της ανταπεργίας¹⁶³.

Βασικά επιχειρήματα των θέσεων αυτών αποτελούν η επί της ουσίας θέαση των σχέσεων εργοδότη-μισθωτού από την οποί συνάγεται η ανομοιογένεια και η ανισότητα των σχέσεων τους, καθώς η διαπραγματευτική θέση του καθενός εταιρου προσδιορίζεται και από δυνατότητες βάσει της ευρύτερης κοινωνικής-οικονομικής του θέσης. Έτσι, η οικονομική υπεροχή του εργοδότη, η ενδεχόμενη δυνατότητα του να αναπληρώνει την εργασία των απεργών με μεταθέσεις άλλων μισθωτών ή με υπερεργασία, η δυνατότητα να διαμορφώνει τις τιμές στις συναλλαγές του, του δίνουν την ευχέρεια να περιορίσει την ζημιά του από την απεργία. Επίσης, δεν αποκλείεται ο εργοδότης να απαλλαγεί από την υποχρέωση καταβολής μισθών κατ'επίκληση της ΑΚ 656 εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής της. Συνεπώς, η άποψη αυτή οδηγείται στην αποδοχή της συνταγματικότητας της απαγόρευσης της ανταπεργίας, έχοντας λάβει υπόψιν της τις ευχέρειες της εργοδοτικής πλευράς να περιορίζει τις ζημίες από την ανταπεργία, λόγω και της σε πραγματικό επίπεδο ευνοϊκότερης θέσης της στα πλαίσια του ζεύγματος εργοδότης-μισθωτός, αλλά και θεωρώντας αυτή την απαγόρευση ως νόμιμο περιορισμό των ορίων αγωνιστικής διεκδίκησης των εργοδοτικών συμφερόντων, κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που και το δικαίωμα της απεργίας περιορίζεται και οριοθετείται τόσο νομοθετικά όσο και

¹⁶¹ βλ. ΔΣΕ 87/1948 α.3 όπου αναφέρεται στο δικαίωμα των οργανώσεων μισθωτών και εργοδοτών «να οργανώνουν την δραστηριότητα τους και να καταστρώνουν το πρόγραμμα δράσης τους», στο οποίο περιλαμβάνεται το δικαίωμα των συλλογικών εργατικών αγώνων και για τις δύο πλευρές.

¹⁶² βλ. Καρακατσάνης οπ.π. σελ.279-280
Δαγτόγλου οπ.π. σελ.885

¹⁶³ Βλ. Λεβέντη οπ.π.570

Τραυλός, Απεργία και κίνδυνος λειτουργίας της εκμετάλλευσης σελ.269

νομολογιακά. Συνεπώς, το οξύ ζήτημα της συνταγματικότητας ή μη της απαγόρευσης της ανταπεργίας δεν επιδέχεται εύκολη απάντηση, όπως αποδεικνύεται και από τις προεκτεθείσες αντικρουόμενες απόψεις, αλλά τελεί σε συνάρτηση με την ευρύτερη ή μη προσέγγιση που θα γίνει από τον εκάστοτε μελετητή.

γ) αρχή της ισότητας των όπλων και ανταπεργία

Η αρχή της ισότητας των όπλων, όπως αυτή απορρέει από την συνταγματική αρχή της ισότητας (Σ 4 παραγρ.1) έχει θεωρηθεί από την κρατούσα γνώμη ως νομιμοποιητική βάση της ίσης μεταχείρισης απεργίας και ανταπεργίας αποτελώντας και βασικό επιχείρημα υπέρ της αντισυνταγματικότητας της απαγόρευσης της ανταπεργίας¹⁶⁴. Ωστόσο μια τέτοια θεώρηση της αρχής της ισότητας των όπλων στα πλαίσια του συγκεκριμένου δίπολου εργοδότης-μισθωτός θα μπορούσε να χαρακτηριστεί περιοριστική ή και μυωπική καθώς παραγνωρίζει κατά πόσο η πραγματικότητα των σχέσεων κεφαλαίου-εργασίας μπορεί να συνηγορήσει υπέρ μιας τόσο ασφυκτικής νοηματοδότησης της. Πιο συγκεκριμένα, η εξομοίωση απεργίας και ανταπεργίας με επίκληση της ισότητας των όπλων δεν θα μπορούσε να γίνει δεκτή στο βαθμό που η απεργία έχει αναγνωρισθεί ως το αναγκαίο εκείνο λειτουργικό αντιστάθμισμα διαπραγμάτευσης, διαμόρφωσης και σύναψης όρων εργασίας, ως ένα αντίβαρο που λειτουργεί διορθωτικά της πρωτογενούς ανισότητας κεφαλαίου-εργασίας και αποκαταστατικά για την ορθότητα και την δικαιοσύνη του συμβασιακού μηχανισμού¹⁶⁵. Επίσης, ένα ακόμα στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της θεμελιακής ασυμμετρίας απεργίας και ανταπεργίας, αποκρούοντας την σχετική επιχειρηματολογία επί την βάση της ισότητας των όπλων αποτελεί και το εξής πραγματικό στους εργασιακούς αγώνες γεγονός: Όταν η ανταπεργία ασκείται κατά μη απεργών, αφενός επιβάλλει σε αυτούς τους μισθωτούς έναν κίνδυνο που αυτοί αρνούνται να αναλάβουν, αφετέρου με την διεύρυνση του αγωνιστικού πεδίου και την κλιμάκωση της συλλογικής σύγκρουσης επεκτείνονται οι δυσμενείς για τους μισθωτούς επιπτώσεις. Ακόμα περισσότερο όμως παρεμποδίζεται ή ματαιώνεται ο σκοπός της απεργίας¹⁶⁶. Υπό αυτή την έννοια δεν είναι το ίδιο αν η απώλεια του μισθού οφείλεται σε απεργία η ανταπεργία.

¹⁶⁴ Βλ. Δαγτόγλου ο.π. σελ. 885

¹⁶⁵ βλ. Τραυλός-Τζανετάτος ο.π. σελ. 267

¹⁶⁶ Τραυλός-Τζανετάκος, ο.π. σελ. 268

Συμπερασματικά, η διαρθρωτική ανομοιογένεια και λειτουργική ανισοδυναμία απεργίας και ανταπεργίας αποκλείουν εννοιολογικά την ύπαρξη μιας «ταυτότητας όπλων», ως ευρύτερο επιχειρηματολογικό πλαίσιο για την τελική κατάφαση της θεμιτότητας και εν τέλει συνταγματικότητας της δεύτερης στα πλαίσια του εργατικού αγώνα.

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΑΠΕΡΓΙΑΣ

- ✓ Ως προς την έννοια- περιεχόμενο τα βασικά χαρακτηριστικά της νομολογίας, όπως προκύπτουν από την εξέταση σχετικών αποφάσεων, είναι τα εξής :

_ υιοθετείται μια μάλλον **διασταλτική ερμηνεία** της έννοιας της απεργίας

Π.χ.

- Αποφ.486/1995 ΔιοικΕφΠειραιώς : Ως λευκή απεργία εκλαμβάνεται και η καθυστέρηση κατάθεσης γαρπτών δοκιμίων από τους καθηγητές στους μαθητές

«..... Στο άρθρο 23 παρ. 2 του Συντάγματος ορίζεται ότι : «Η απεργία αποτελεί δικαίωμα, ασκείται δε υπό των νομίμως συνεστημένων συνδικαλιστικών οργανώσεων προς διαφύλαξιν και προαγωγήν των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων», ενώ στο άρθρο 30 παρ. 7 του ν. 1264/ 1982 (Α' 79) ορίζεται ότι : «Ο χρόνος της απεργίας των δημοσίων υπαλλήλων θεωρείται ως χρόνος πραγματικής δημόσιας υπηρεσίας, χωρίς όμως να καταβάλλονται οι αποδοχές του χρόνου απεργίας». Εξάλλου, ως απεργία νοείται, καταρχήν, η σχεδιασμένη συλλογική αποχή από την εργασία, για την επιδίωξη των ως άνω σκοπών, περαιτέρω δε η απεργία μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, όπως της ολικής ή μερικής (όταν απεργεί μέρος μόνο του προσωπικού μιας επιχειρήσεως ικανό να παρακωλύσει ολοσχερώς ή σε σημαντικό βαθμό την λειτουργία της) ή και της «λευκής», όταν οι εργαζόμενοι, παραμένοντας στους τόπους εργασίας, περιορίζουν την απόδοσή τους ή τηρούν με σχολαστικότητα τους κανονισμούς εργασίας, ώστε να παρακωλύεται η λειτουργία της επιχειρήσεως κλπ....»

- Αποφ.486/1995 ΔιοικΕφΠειραιώς : Ως λευκή απεργία εκλαμβάνεται και η μείωση αποδοτικότητας της εργασίας

«.....Κατά τη διάταξη του άρθρου 23 παρ. 2 του Συντάγματος σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 19 παρ. 1 εδάφιο α' του ν. 1264/1982, απεργία είναι η συλλογική αποχή των μισθωτών από την εργασία, η οποία αποφασίζεται και κηρύσσεται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις τους με σκοπό τη διαφύλαξη και την προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων και ως εκδήλωση αλληλεγγύης για τους ίδιους σκοπούς. Ενόψει τούτων, κάθε συλλογική αγωνιστική αποχή εργαζομένων από την εργασία τους, η οποία συγκεντρώνει τα παραπάνω στοιχεία, αποτελεί απεργία. Περαιτέρω μομφή απεργίας αποτελεί και εκείνη κατά την οποία οι εργαζόμενοι από κοινού συμφωνούν να μειώσουν την αποδοτικότητα της εργασίας προς διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων (λευκή απεργία).....»

- Αποφ.1428/2001 ΜονΠρΑθηνών : Η απεργία αλληλεγγύης εντάσσεται στη συνταγματική έννοια της απεργίας

«.....Από τις διατάξεις των άρθρων 23 παρ. 2 του Συντάγματος και 19 παρ. 1 του ν. 1264/1982 προκύπτει ότι η απεργία, δηλαδή η συμφωνημένη συλλογική διακοπή της εργασίας των μισθωτών είτε ορισμένου επαγγελματικού κλάδου, είτε ορισμένης επιχειρήσεως ή τμήματος αυτής, είναι δικαίωμα, όταν αποσκοπεί στην προστασία των επαγγελματικών των μισθωτών συμφερόντων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνεται όχι μόνο η διατήρηση του επιπέδου των αποδοχών ή η βελτίωση αυτών και γενικώς των όρων παροχής της εργασίας, αλλά και η προστασία των μισθωτών και ειδικότερα η μη απόλυση ή η επαναπρόσληψη απολυθέντων ή απολυθέντος μισθωτού, για λόγο που θίγει την επαγγελματική του θέση και συνακόλουθα το συλλογικό συμφέρον, πράγμα που έγκειται στη φύση του συνδικαλισμού και στην εργατική αλληλεγγύη. Απεργία που κηρύχθηκε με αίτημα τη μη απόλυση ή επαναπρόσληψη μισθωτού για λόγο που αφορά το συλλογικό συμφέρον δεν μπορεί να θεωρηθεί μη νόμιμη εκ του λόγου ότι ο αμέσως ενδιαφερόμενος έχει τη δυνατότητα προς δικαίωσή του να προσφύγει στα δικαστήρια. Αντίθετα απεργία που κηρύχθηκε με αίτημα τη μη απόλυση ή επαναπρόσληψη μισθωτού που απολύθηκε λόγω ακαταλληλότητας ή παραβάσεως των εκ της συμβάσεως εργασίας υποχρεώσεων του ή οικονομοτεχνικών με ορθά κριτήρια λόγων δεν είναι νόμιμη...».

- Εξαίρεση αποτελεί η ανταπεργία του εργοδότη που δεν περιλαμβάνεται στην έννοια της απεργίας : Αποφ.1197/2001 Ειρηνοδικείο Θεσ/κης

«....Επειδή, κατά το άρθρον 23 παρ. 2 Συντ/75/86, η απεργία αποτελεί δικαίωμα, ασκείται δε υπό των νομίμως συνεστημένων συνδικαλιστικών οργανώσεων προς διαφύλαξιν και προαγωγήν των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων. Εξάλλου, κατά τα άρθρα 19 παρ. 1 και 20 παρ. 1 του ν. 1264/82, η απεργία αποτελεί δικαίωμα των εργαζομένων, ασκούμενον από τας συνδικαλιστικές οργανώσεις ως μέσον προς διαφύλαξιν και προαγωγήν των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων και ως εκδήλωσις αλληλεγγύης δια τους σκοπούς αυτούς, κηρύσσεται δε εις τας πρωτοβαθμίας συνδικαλιστικές οργανώσεις δι' αποφάσεως της γενικής συνελεύσεως των μελών των, κατ' εξαίρεσιν δε δι' ολιγοώρους στάσεις εργασίας μη πραγματοποιουμένας την ίδιον ημέραν ή εντός της ίδιας εβδομάδος, αρκεί απόφασις του Δ.Σ., εκτός εάν το καταστατικόν ορίζει άλλως. Ετέρωθεν, υπό της διατάξεως άρθρ. 22 παρ. 2 του διαληφθέντος ν. 1264/82 υπό τον σχετικόν παράτιτλον (Απαγόρευση ανταπεργίας), ορίζονται τα εξής: «Απαγορεύεται η ανταπεργία (λοκ-αουτ)....»

_το δικαίωμα της απεργίας εξετάζεται τόσο από την **ατομική όσο και από την κοινωνική του διάσταση**. Η κοινωνική του οριοθέτηση μάλιστα δε συνιστά περιορισμό, αλλά πραγματική οριοθέτηση που σε καμιά περίπτωση δεν ελλεττώνει το γενικό αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος της απεργίας

Π.χ.

- Αποφ. 687/1997 ΜονΠρωτΑθηνών :

«.....Περαιτέρω, από το άρθρο 23 παρ. 2 του ισχύοντος Συντάγματος 1975, που ορίζει ότι «η απεργία αποτελεί δικαίωμα, ασκείται δε από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις που έχουν νόμιμα συσταθεί για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων», σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 19 παρ. 1 και 30 παρ. του ν. 1264/1982, που ορίζουν η μεν πρώτη μεταξύ των άλλων ότι η απεργία αποτελεί δικαίωμα των εργαζομένων που ασκείται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις ως μέσο για τη διαφύλαξη και προαγωγή των εργασιακών, οικονομικών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων, η δε δεύτερη ότι ο νόμος αυτός (1264/1982) εφαρμόζεται και στους δημοσίους υπαλλήλους, σαφώς προκύπτει ότι η απεργία ανήκει στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και ειδικότερα εντάσσεται στα συναφή με τη συνδικαλιστική ελευθερία δικαιώματα που οφείλει να προστατεύει το κράτος.....»

- Αποφ.5799/2001 Εφετείο Αθηνών :

«..... Από τις διατάξεις του άρθρου 23 παρ. 2 του Συντάγματος, με τις οποίες ορίζεται ότι «η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων», προκύπτει ότι η απεργία περιλαμβάνεται στα ατομικά δικαιώματα που προβλέπονται από το Σύνταγμα και ειδικότερα εντάσσεται στα συναφή με τη συνδικαλιστική ελευθερία δικαιώματα που οφείλει να προστατεύει το Κράτος.....».

- Αποφ. 1495/1998 : η Ιονική τράπεζα είναι επιχείρηση κοινής ωφέλειας με λειτουργία ζωτικής σημασίας για την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου

«... Η ενάγουσα, ανώνυμη τραπεζική εταιρία, η οποία λειτουργεί στην Ελλάδα..... αποτελεί επιχείρηση δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, η λειτουργία της οποίας έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου, αφού, μεταξύ άλλων, οι υπηρεσίες της απασχολούνται με την πληρωμή των μισθών προσωπικού του κατά το άρθρο 51 Ν. 1892/1990 δημοσίου τομέα (δημόσιων υπαλλήλων και υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ.). Ως εκ του χαρακτήρα της αυτού, υπάγεται στις επιχειρήσεις του άρθρου 19 παρ. 2 περίπτ. θ' του Ν. 1264/1982, όπως η περίπτ. θ' προστέθηκε με το άρθρο 3 Ν. 1915/1990 και, επομένως, η απεργία του προσωπικού της, η οποία αποτελεί συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα των εργαζομένων, που υπόκειται όμως σε συγκεκριμένους νόμιμους περιορισμούς (άρθρ. 23 παρ. 2 του Συντάγματος) εκτός από τις διατυπώσεις του άρθρου 19 παρ. 1 Ν 1264/1982, μεταξύ των οποίων η προειδοποίηση του εργοδότη ή της συνδικαλιστικής του οργανώσεως 24 τουλάχιστον ώρες πριν από την πραγματοποίησή της, επιτρέπεται μόνο μετά την τήρηση της διαδικασίας που ορίζουν τα άρθρ. 20 παρ. 2 και 21 του ίδιου πιο πάνω νόμου...».

_το δικαίωμα της απεργίας ως αμυντικό **στρέφεται κατά παντός** που κωλύει την άσκησή του είτε είναι φορέας άσκησης κρατικής εξουσίας είτε όχι και γίνεται σαφής αναφορά στην **τριτενέργειά** του

Π.χ.

- Αποφ. 687/1997 ΜονΠρωτ Αθηνών : Επίκληση της αρχής της άμεσης ή της έμμεσης τριτενέργειας

«.....Περαιτέρω, από το άρθρο 23 παρ. 2 του ισχύοντος Συντάγματος 1975, που ορίζει ότι «η απεργία αποτελεί δικαίωμα, ασκείται δε από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις που έχουν νόμιμα συσταθεί για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών εν γένει συμφερόντων των εργαζομένων», σε συνδυασμό με τις διατάξεις των άρθρων 19 παρ. 1 και 30 του ν. 1264/ 1982, που ορίζουν η μεν πρώτη μεταξύ των άλλων ότι η απεργία αποτελεί δικαίωμα των εργαζομένων που ασκείται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις ως μέσο για τη διαφύλαξη και προαγωγή των εργασιακών, οικονομικών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών συμφερόντων των εργαζομένων, η δε δεύτερη ότι ο νόμος αυτός (1264/ 1982) εφαρμόζεται και στους δημοσίους υπαλλήλους, σαφώς προκύπτει ότι η απεργία ανήκει στα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα και ειδικότερα εντάσσεται στα συναφή με την συνδικαλιστική ελευθερία δικαιώματα που οφείλει να προστατεύει το κράτος. Από το άρθρο 25 παρ. 3 του Συντάγματος, που ορίζει ότι η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται, προκύπτει ότι η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος

στον χώρο του συνταγματικού δικαίου απαγορεύεται για να προστατευθεί η κρατική εξουσία από την κατάχρηση των ατομικών δικαιωμάτων. Το δικαίωμα της απεργίας έχει όμως, από τη φύση του, και διάσταση ιδιωτικού δικαίου, αφού η άσκησή του είναι τοποθετημένη στο πλαίσιο εννόμων σχέσεων ιδιωτικού δικαίου (εργασιακή σχέση) σ' αυτή δε τη διάσταση στηρίζεται και η προσφυγή στο άρθρο 281 Α.Κ., προκειμένου να οριοθετηθεί η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας ως ενός συνταγματικά κατοχυρωμένου αγωνιστικού διεκδικητικού μέσου, και με την έννοια αυτή πρέπει να εξειδικεύονται τα κριτήρια του άρθρου 281 Α.Κ. με γενική κατευθυντήρια οδηγία τη διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος, που με αυτό τον τρόπο επενεργεί και στις σχέσεις μεταξύ των πολιτών σύμφωνα με την αρχή της άμεσης ή έμμεσης τριτενέργειας. Επομένως, πλέον συγκεκριμένα, στην άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, που έχει σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, και διάσταση ιδιωτικού δικαίου, εφαρμόζεται, εκτός από την παραπάνω συνταγματική διάταξη (25 παρ.3), η οποία απαγορεύει την καταχρηστική άσκηση των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων μόνο χάριν του γενικότερου κοινωνικού ή δημοσίου συμφέροντος, και εκείνη του άρθρου 281 Α.Κ., κατά την οποία δεν επιτρέπεται η άσκηση του δικαιώματος, εάν αυτή υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλονται από την καλή πίστη, τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος...».

- ✓ Ως προς την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας στη νομολογία σημειώθηκαν δύο τάσεις αναφορικά με το ζήτημα του εντοπισμού του κανόνα που μπορεί να θεμελιώσει το νομικό ισχυρισμό της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας. Η πρώτη τάση αποδέχεται ανεπιφύλακτα ως νομική βάση τη γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ., αναγνωρίζοντας στα κριτήρια που αυτή θέτει το προνόμιο της εφαρμογής τους για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Ενδεικτικές της πρώτης αυτής φάσης είναι οι: ΑΠ 1292/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024, ΕφΑθ 9477/1983 ΕΕργΔ 1984, σελ. 330, ΠρωτΑθ 1290/1984 ΕΕργΔ 1984, σελ. 570, ΠρωτΑθ 2887/1985 ΕΕργΔ 1986, σελ. 216, ΕφΑθ 1702/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ.468, ΠρωτΑθ 1067/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ. 476, ΠρωτΑθ 1048/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ. 488 κ.α.

Στα πλαίσια της τάσης αυτής, άλλες αποφάσεις θέτουν στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού τους απ' ευθείας και αποκλειστικά τη γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ, άλλες αναφέρονται στη διάταξη του Ν. 1264/1982 (και πριν την ισχύ του στο άρθρο 33 του Ν. 330/1976), ανατρέχοντας όμως πάλι για την πλήρωσή τους στα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ., ενώ άλλες, μολονότι αναφέρονται στη συνταγματική διάταξη του άρθρου 25 παρ.3, τελικά για την πλήρωση του περιεχομένου της καταφεύγουν στη χρησιμοποίηση των κριτηρίων του άρθρου 281 Α.Κ. Η χρήση της διάταξης του άρθρου 25 παρ.3 Σ παίρνει με αυτόν τον τρόπο τη μορφή μίας παρατακτικής αναφοράς και σύνδεσης με το άρθρο 281 Α.Κ., το οποίο απαγορεύει την άσκηση του δικαιώματος, εάν υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή τον κοινωνικό και οικονομικό σκοπό του δικαιώματος όρια¹⁶⁸. Σύμφωνα με τη νομολογιακή αυτή αντίληψη, το δικαίωμα της απεργίας δεν είναι απόλυτο, ή κατ' άλλη έκφραση είναι «προδήλως σχετικό», ενώ οι σχετικές δικαστικές αποφάσεις φαίνεται να χρησιμοποιούν τη συνταγματική ρήτρα της διάταξης 25 παρ. 3 σαν επιχείρημα για την ισχυροποίηση της ήδη προ πολλού εγκαθιδρυμένης από τη διάταξη του άρθρου 281 Α.Κ. γενικής αρχής για την απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος, η οποία κατά την αντίληψη αυτή θα εφαρμοζόταν ακόμα και αν δεν υφίστατο η παραπάνω συνταγματική διάταξη¹⁶⁹. Οι σχετικοί δικανικοί συλλογισμοί επιχειρούν δηλαδή έναν περίεργο συνδυασμό του άρθρου 25 παρ.3 Σ με το άρθρο 281 Α.Κ., όπου η ιεραρχικά υποδεέστερη διάταξη χρησιμοποιείται, κατ' αντιστροφή της ιεραρχίας των πηγών του δικαίου, ως κριτήριο ερμηνείας της συνταγματικής διάταξης. Γίνεται έτσι σταθερά δεκτό ότι η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας είναι καταχρηστική όταν υπερβαίνει προφανώς τα επιβαλλόμενα από την καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη (ή τον κοινωνικό ή οικονομικό σκοπό του δικαιώματος) όρια. Έτσι όμως οι αόριστες έννοιες της καλής πίστης και των χρηστών ηθών αναγορεύονται σε γενικό περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων, αναιρώντας ουσιαστικά τον θεμελιώδη κανόνα πως ότι δεν απαγορεύεται επιτρέπεται. Πρακτικά, αυτός ο περίεργος συνδυασμός μπορεί να οδηγήσει στην κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας, όπως θα μπορούσε να οδηγήσει και στην κατάργηση κάθε άλλου συνταγματικού δικαιώματος, αν εφαρμοζόταν και εκεί, αφού πάνω σε αυτή τη βάση, της χρησιμοποίησης των

¹⁶⁸ Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 71

¹⁶⁹ Βλ. Ληξουριώτη, *όπ.παρ.*, σελ. 233 επ

αόριστων εννοιών της καλής πίστης και των χρηστών ηθών, η άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος της απεργίας καταλήγει να θεωρηθεί στις περισσότερες περιπτώσεις που άγονται σε δικαιοδοτική κρίση, καταχρηστική και άρα απαγορευμένη¹⁷⁰. Υποστηρίζεται επίσης πως η «αναλογική εφαρμογή» της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ. δεν είναι ούτε πρόσφορη ούτε επιτρεπτή στα θεμελιώδη συνταγματικά δικαιώματα, αφού το άρθρο 281 παρεμβαίνοντας στη σύγκρουση μεταξύ αντίθετων ιδιωτικών δικαιωμάτων και έννομων συμφερόντων επιδιώκει την «κοινωνικοποίηση» της υπέρ του ασθενέστερου μέρους, ενώ το άρθρο 25 παρ.3 Σ επιχειρεί να προστατεύσει το ισχυρότερο μέρος, δηλαδή το κράτος, από τυχόν καταχρηστική άσκηση των δικαιωμάτων των εξουσιαζομένων από αυτό. Από τα παραπάνω γίνεται ολοφάνερη η αξιολογική ανομοιότητα και τελολογική αναντιστοιχία ανάμεσα στις διατάξεις των άρθρων 281 Α.Κ. ΚΑΙ 25 παρ.3 Σ¹⁷¹. Η δεύτερη τάση που έχει αναπτυχθεί στη νομολογία, χωρίς να αποκόβει το δικαστικό έλεγχο της καταχρηστικότητας του απεργιακού δικαιώματος από τα κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ., δεν επιτρέπει αναλογική εφαρμογή σε όλη την έκταση της διάταξης του άρθρου 281 Α.Κ.114, δεδομένου ότι η διάταξη αυτή αποσκοπεί να προστατεύσει ιδιωτικά συμφέροντα (ιδίως περιουσιακά και οικογενειακά) από την καταχρηστική άσκηση άλλων, επίσης ιδιωτικών δικαιωμάτων, ώστε να προστατεύεται κάθε φορά το κατά τεκμήριο πιο αδύνατο μέρος από την εκμετάλλευση του άλλου, ενώ το άρθρο 25 παρ.3 Σ αποσκοπεί στην προστασία του εξ ορισμού και καταφανώς ισχυρότερου μέρους, δηλαδή της κρατικής εξουσίας, από την άσκηση δικαιωμάτων, επίσης εξ ορισμού, στην προστασία των εξουσιαζομένων απέναντί της. Έτσι, αφού το άρθρο 25 παρ.3 Σ δεν προσδιορίζει το ίδιο τα κριτήρια ελέγχου της καταχρηστικότητας, το κενό πρέπει να πληρωθεί με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει¹⁷².

Συγχρόνως, όμως, η τάση αυτή υιοθετεί μία ερμηνεία και εφαρμογή της γενικής ρήτρας του Α.Κ. προσαρμοσμένη στα συνταγματικά κριτήρια. Επιχειρεί δηλαδή μία σύμφωνη με το Σύνταγμα (άρθρο 25 παρ.3 Σ) ερμηνεία του νόμου(άρθρο 281 Α.Κ.). Κατά την τάση αυτή, η προσφυγή στην αρχή της

¹⁷⁰ Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 495

¹⁷¹ Βλ. Τραυλού- Τζανετάτου, όπ.παρ., σελ. 25 επ.

¹⁷² Βλ. την Πρωτ Θεσ/νίκης 3729/1979 ΕΕργΔ 1979, σελ. 820, η οποία προχωρεί στην πλήρωση του άρθρου 25 παρ.3 Σ (ή του άρθρου 281 Α.Κ., στο μέτρο που δέχεται περιορισμένη αναλογική εφαρμογή αυτού) με τα κριτήρια του άρθρου 5 παρ.1 Σ

κατάχρησης δικαιώματος έχει έναν εξαιρετικό χαρακτήρα (εν όψει και της άποψης ότι υφίσταται τεκμήριο νομιμότητας και όχι καταχρηστικότητας του απεργιακού δικαιώματος του απεργιακού δικαιώματος), ωστόσο γίνεται αποδεκτή τόσο η χρησιμοποίηση της αρχής της αναλογικότητας, όσο και η αντίληψη που αντιμετωπίζει την απεργία ως έσχατο μέσο. Σε τελική ανάλυση, η νομολογία εμφανίζεται διστακτική ως προς την πλήρη απόρριψη κάθε δυνατότητας προσφυγής και χρησιμοποίησης της γενικής ρήτηρας του Α.Κ116.

Κατά την μάλλον κρατούσα στη θεωρία άποψη¹⁷³, η έννοια της κατάχρησης κατά το άρθρο 25 παρ.3 Σ πρέπει να θεωρηθεί ότι περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου το δικαίωμα ασκείται για σκοπό πρόδηλα διαφορετικό από εκείνον για τον οποίο έχει θεσπιστεί. Το πρόδηλο της κατάχρησης σημαίνει ότι ο αλλότριος σκοπός πρέπει να καθίσταται εμφανής από γεγονότα εξωτερικά, υπαρκτά και αδιαμφισβήτητα και όχι να τεκμηριώνεται με βάση ψυχολογικές κρίσεις και διαγνώσεις. Τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν καταρχήν και κατά κανόνα αυτοσκοπούς, εκτός αν ρητά η συνταγματική διάταξη η οποία τα κατοχυρώνει τα συνδέει με ορισμένους σκοπούς, όπως στην περίπτωση του άρθρου 23 παρ.2 Σ. Μόνο σε αυτά τα πλαίσια και μόνο για τα δικαιώματα αυτά μπορεί επομένως να τύχει εφαρμογής το άρθρο 25 παρ.3 Σ. Έτσι, π.χ. η εκτίμηση κατά πόσο μία απεργία είναι καταχρηστική εξαρτάται από το εάν αυτή αποσκοπεί στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων ή σε άλλους στόχους, όπως η ανατροπή κυβερνήσεως που συγκροτήθηκε και λειτουργεί σύμφωνα με το Σύνταγμα. Αντίθετα, η τυχόν δυσαναλογία των αιτημάτων με την απειλούμενη ζημιά του εργοδότη ή η μείωση της ανταγωνιστικότητας της επιχείρησης δε συνεπάγονται καθεαυτές καταχρηστικότητα της. Το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 25 παρ.3 Σ συνίσταται επομένως στην περίπτωση του δικαιώματος της απεργίας στην περιβολή με την κύρωση της απαγόρευσης της συμπεριφοράς η οποία ελαύνεται από σκοπούς εξωσυνταγματικούς¹⁷⁴.

Κινούμενη στο πνεύμα των τάσεων που αναπτύχθηκαν παραπάνω, η νομολογία έχει διαμορφώσει μία σειρά περιπτώσεων στις οποίες γίνεται δεκτό ότι η απεργία είναι καταχρηστική¹⁷⁴. Αυτό συμβαίνει όταν τα αιτήματα είναι προδήλως παράνομα ή παράλογα, ιδίως όταν είναι αντίθετα προς τους κανόνες δημόσιας τάξης (όχι όμως όταν είναι αδικαιολόγητα ή απλώς υπερβολικά), όταν από την ι-

¹⁷³ Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 72 επ.

¹⁷⁴ Βλ. Χρυσογόνο, *όπ.παρ.*, σελ. 496

κανοποίηση των αιτημάτων αυτών είναι δυνατό να επέλθει πλήρης καταστροφή ή ανεπανόρθωτη βλάβη ή πολύ μεγάλη ζημιά στην επιχείρηση του εργοδότη¹⁷⁵, όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη και του κοινωνικού συνόλου¹⁷⁶, όταν καθεαυτή η απεργία προκαλεί την οικονομική καταστροφή της επιχείρησης και αυτό όχι μόνο στην περίπτωση που η καταστροφή αυτή αποτελεί σκοπό της απεργίας, αλλά και όταν οι απεργοί είναι σε θέση να γνωρίζουν ότι η εξακολούθησή της επιφέρει ανεπανόρθωτη ζημιά¹⁷⁷, όταν υφίσταται ατομική αξίωση των μισθωτών, όταν πρόκειται δηλαδή για νομική διαφορά, για την επίλυση της οποίας οι μισθωτοί μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια¹⁷⁸ και όταν η απεργία συνοδεύεται από την κατάληψη των χώρων εργασίας και την παρακώλυση των μισθωτών που δε μετέχουν στην απεργία, αν οι πράξεις αυτές έχουν ως αφετηρία τη συνδικαλιστική οργάνωση που κήρυξε την απεργία¹⁷⁹.

Η νομολογιακή αυτή παραγωγή έχει δεχτεί πάντως επικρίσεις από τη θεωρία. Από τις παραπάνω περιπτώσεις, μόνο σε αυτές της πλήρους καταστροφής ή ανεπανόρθωτης βλάβης ή πολύ μεγάλης ζημιάς στην επιχείρηση του εργοδότη και στην πρόκληση οικονομικής καταστροφής της επιχείρησης μπορεί να γίνει λόγος για απεργία η οποία δεν εξυπηρετεί τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών συμφερόντων των εργαζομένων, αφού δε μπορεί να αποτελεί τέτοιο συμφέρον η καταστροφή της επιχείρησης και συνακόλουθα η απώλεια των θέσεων εργασίας. Συνεπώς τέτοιες απεργίες δεν καλύπτονται από τη στοχοθεσία του άρθρου 23 παρ.2 Σ, και άρα μπορούν να θεωρηθούν καταχρηστικές και απαγορευμένες κατά την έννοια του άρθρου 25 παρ.3 Σ. Επίσης, απεργίες που αποσκοπούν στη μεταβολή της νομοθεσίας προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της προστασίας των εργαζομένων ή με αιτήματα των οποίων δεν αποκλείεται η δυνατότητα δικαστικής επιδίωξης δεν είναι καθαυτές καταχρηστικές, εκτός αν υποκρύπτουν κατάδηλα σκοπούς διαφορετικούς από τα διακηρυγμένα αιτήματά τους. Και η προφανής δυσαναλογία μεταξύ των αιτημάτων και της ζημιάς του ερ-

¹⁷⁵ Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 496

¹⁷⁶ Βλ. ΑΠ 1242/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024, ΕφΑθ 10048/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 87, ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195

¹⁷⁷ Βλ. ΕφΑθ 10461/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 90

¹⁷⁸ Βλ. ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195

¹⁷⁹ Βλ. ΕφΑθ 7807/1991 ΕλλΔνη 1993, σελ. 110

γοδότη ή του κοινωνικού συνόλου εκφεύγει όμως της δικαστικής κρίσης, επειδή η απεργία αυτή δεν παύει να εξυπηρετεί τα συμφέροντα των εργαζομένων¹⁸⁰.

- Αποφ. 75/1998 : Μια απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματά της είναι προδήλως παράλογα ή παράνομα , όχι όμως αδικαιολόγητη και απλώς υπερβολικά, και όταν η ικανοποίησή τους συνεπάγεται πλήρη καταστροφή ή ανεπανόρθωτη ζημία στην επιχείρηση του εργοδότη

«...Επειδή κατά τ άρθρο 23 παρ. 2 εδ. α' του Συντάγματος η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων. Υπόκειται όμως στον περιορισμό του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντάγματος, σύμφωνα προς τον οποίο η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται. Είναι δε καταχρηστική η άσκησή του, όταν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος, όπως ορίζεται από το άρθρο 281 Α.Κ. που εφαρμόζεται και επί απεργίας, η οποία τοποθετείται αναγκαστικά στο πλαίσιο των εργασιακών σχέσεων (ιδιωτικών εννόμων σχέσεων) εξελισσομένων μεταξύ μισθωτών και εργοδοτών. Η απεργία μπορεί να χαρακτηριστεί ως καταχρηστική, εκτός των άλλων, και από το είδος των αιτημάτων της, όταν αυτά είναι προδήλως παράλογα ή παράνομα, όχι όμως διότι είναι αδικαιολόγητα ή απλώς υπερβολικά...».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το ισχύον Σύνταγμα έχει μεριμνήσει για την πλήρη κατοχύρωση του δικαιώματος της απεργίας, μέσα από δύο μάλιστα διατάξεις (παρ. 1 και 2 του άρθρου 23 Σ). Η απεργία κατοχυρώνεται τόσο ως αυτοτελές δικαίωμα, όσο και ως μία από τις κύριες μορφές συνδικαλιστικής δράσης, στα πλαίσια της συνδικαλιστικής ελευθερίας.

Η πλήρης αυτή συνταγματική κατοχύρωση δεν έχει αποτρέψει, ωστόσο, παρεκκλίσεις κατά την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας και τη νομολογιακή

¹⁸⁰ Βλ. Χρυσογόνο, όπ.παρ., σελ. 497

εφαρμογή. Ενδεικτικό είναι το ότι κατά το δικαστικό έλεγχο της καταχρηστικότητας της άσκησης του δικαιώματος της απεργίας, τα δικαστήρια στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων διαπιστώνουν με μία χαρακτηριστική ευκολία την καταχρηστικότητα αυτή, αναγορεύοντας τις αόριστες έννοιες των χρηστών ηθών και της καλής πίστης (που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό του άρθρου 281 Α.Κ., δηλαδή μίας υποδεέστερης ιεραρχικά διάταξης, ως κριτήριο ερμηνείας της συνταγματικής διάταξης του άρθρου 25 παρ.3 Σ)σε γενικό περιορισμό των συνταγματικών δικαιωμάτων. Η κήρυξη της κατάστασης πολιορκίας και η πολιτική επιστράτευση απεργών έχουν χρησιμοποιηθεί κατά τρόπο καταχρηστικό και είναι πιθανό να οδηγήσουν ακόμα και σε καταπάτηση της σφαίρας ιδιωτικής αυτονομίας που εγγυάται το Σύνταγμα.

Από την άλλη πλευρά, η σύγχρονη τάση στο εργατικό δίκαιο, στις ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες, προτείνει την επανεξέταση του όλου συστήματος του, ώστε οι εργασιακές σχέσεις να ρυθμίζονται με μεγαλύτερη ευκαμψία. Η τάση αυτή απορρύθμισης (αναπαλαίωσης)¹⁸¹ του εργατικού δικαίου πιστεύεται ότι θα συμβάλλει στον επαναπροσδιορισμό των όρων εργασίας και την προσαρμογή τους στις συγκεκριμένες συνθήκες, πράγμα που θα φέρει ισορροπία στην αγορά εργασίας και μείωση της ανεργίας. Με τις προτεινόμενες όμως αλλαγές ελλοχεύει ο κίνδυνος να αλλοιωθούν οι εργασιακές σχέσεις από το νόμο της απόλυτα ελεύθερης αγοράς με συνέπειες ανεπιθύμητες, ενώ ταυτόχρονα θα έχει αποδυναμωθεί το πλοστάσιο άμυνας των εργαζόμενων.

Οι όροι εργασίας ήδη έχουν αρχίσει να αλλάζουν. Η συνταγματική και νομοθετική κατοχύρωση των δικαιωμάτων των εργαζομένων δεν εγγυάται και την εφαρμογή τους στην πράξη. Ο κίνδυνος της ανεργίας και το πρόβλημα επιβίωσης εμποδίζουν τους εργαζόμενους από την άσκηση των δικαιωμάτων αυτών και ιδίως της απεργίας. Οι απεργίες που κηρύσσονται από τις συνδικαλιστικές οργανώσεις στηρίζονται κυρίως από τους εργαζόμενους στο Δημόσιο, σε Ο.Τ.Α., στις Δ.Ε.Κ.Ο. και γενικά από όσους συνδέονται με σχέση μονιμότητας με τον εργοδότη τους. Η συντριπτική πλειοψηφία, ωστόσο, των απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, απέχει από την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δε συμμερίζεται τα προβαλλόμενα αιτήματα και δεν έχει ανάγκη και διάθεση να διεκδικήσει βελτίωση των εργασιακών δικαιωμάτων τους. Σήμερα ίσως πεισσότερο από κάθε άλλη φορά τα εργασιακά δικαιώματα πρέπει να προστατευτούν και να ενισχυθούν υπέρ του μάλλον αδύναμου μέρους των εργασιακών σχέσεων, αυτού των εργαζομένων.

¹⁸¹ Βλ. Καρακατσάνη, Γαρδίκια, όπ.παρ., σελ. 72 επ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλμπραντης Απεργία κ' αντιδράσεις του εργοδότη σ' αυτήν Δίκαιο και Πολιτική,
εκδ.1984

Βάγιας Αντ., Η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, Σάκκουλας, 1983

Βλάχος, Κοινωνιολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, έκδοση β', Αθήνα 1979

Βενιζέλος Ευάγγελος, Οι συνταγματικές ελευθερίες στην πράξη, Σάκκουλας 1986

Γαρδικας Σταύρος, Το δικαίωμα της απεργίας σε σχέση με το Σ 48, ΕΕΔ 1986

Γαροφαλλίδης Θ., Το δικαίωμα των δημοσίων υπαλλήλων, Σάκκουλας 1983

Γκούτος Χ. Ο συνδικαλισμός στην Αθήνα 1891, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2001

Δαγτόγλου Π.Δ., Συνταγματικό Δίκαιο-Ατομικά Δικαιώματα, τόμος Β', Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2005

Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού δικαίου, τόμος ΙΙΙ, Αθήνα 2004

Δημητρόπουλος, Συνταγματικά δικαιώματα, Γενικό Μέρος, Τόμος Γ' - Ημίτομος Ι, εκδ. 2005

Καζάκος Α. "Το Εργατικό Δίκαιο στην πράξη" Εκδ. Σάκκουλα Θεσσαλονίκη 1998

Καλομοίρης, Βασικές έννοιες του ελληνικού εργατικού δικαίου

Καρακατσάνης Αλ., Συλ. Εργατικό Δίκαιο, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1988

Κουκιάδη Ι.Δ., Εργατικό Δίκαιο, Σάκκουλας, Αθήνα 1981

Κορδάτου Γ., Ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος, Ζ' έκδοση, Εκδόσεις Μπουκουμάνη, Αθήνα 1972

Κυρίτσης Δ.Γ. Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νόμιμου ή παράνομου, Σάκκουλας, Αθήνα 1978

Λεβέντη Γ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, Σάκκουλας, Αθήνα 1992

Λεβέντης Γ., Η απεργία ως έσχατο μέσο και ο ν. 1876/90, ΔΕΝ 1992

Ληξουριώτης Γιάννης, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, Σάκκουλας,

Αθήνα-Κομοτηνή 1987

Λιβιεράτου Δημ., Το Ελληνικό Εργατικό Κίνημα 1918-1923, Καρανάση,
Αθήνα 1976

Μάνεσης Α., Ατομικές Ελευθερίες, Πανεπιστημιακές παραδόσεις,
Σάκκουλας 1982

Μουδόπουλος Στ., Κανόνες προστασίας των συνδικαλιστικών δικαιωμά-
των, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 2001

Μοσκόφ Κωστής, Εισαγωγικά στην Ιστορία του Κινήματος της Εργατικής Τάξης,
Θεσσαλονίκη 1979

Ντάσιου, Εργατικό Δικονομικό Δίκαιο, τόμος Β'/Π, Απεργία και δικαστική επίλη-
ση διαφορών

Παπασταύρου Δ.Ιασ., Απεργία-Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, Σάκκουλας,
Αθήνα 2002

Sinay-Javillier, La grève, 1984

Παπασταύρου Δ., ΑΠΕΡΓΙΑ – Σχόλια στα άρθρα 19-22 ν. 1964/1982
(ενόψει και των ν. 1876/90, 1915/90, 2224/94), Εκδοτικός οίκος Αφοί
Π.Σάκκουλα, Αθήνα 1995

Ράϊκος Α., Συνταγματικό Δίκαιο. Θεμελιώδη Δικαιώματα. 2ος Τόμος. 2η
Έκδοση, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002

Τραυλού-Τζανετάτου, Συνδικαλιστική δράση στην επιχείρηση και Σύνταγμα,
Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1984

Τσάτσος Δημ.Θ., Συνταγματικό Δίκαιο-Θεωρητικό θεμέλιο, τόμος Α',
Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1994

Χρυσογόνος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Εκδόσεις Αντ. Ν.
Σάκκουλα 2002

NΟΜΟΛΟΓΙΑ

- ΣτΕ 2960/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 664 - απεργία ιδιοκτητών οδηγών αυτοκινήτων δημόσιας χρήσης βυτιοφόρων υγρών καυσίμων
- ΣτΕ 2512/1997 (Ολομ.) ΕλλΔνη 1997, σελ. 1924 - απεργία δικηγόρων
- ΜονΠρωτΑθ 3011/1990 ΔΕΝ 1990, σελ. 1027- η απεργία για τη διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων, που ανάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία και όχι από τον εργοδότη, έχει σαφώς πολιτικό χαρακτήρα
- ΜΠΑ 3011/1990 ΔΕΝ 1990, σελ. 1027- ο πολιτικός χαρακτήρας απεργίας για τη διαφύλαξη και προαγωγή των ασφαλιστικών συμφερόντων, που ανάγονται στην υποχρεωτική ασφάλιση και μπορούν να ικανοποιηθούν μόνο από την κρατική εξουσία
- ΕφΑθ 5817/85 ΔΕΝ 1985, σελ. 899 - απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη
- ΜονΠρωτΛαμ 60/1986 ΔΕΝ 1986, σελ. 680 - απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη
- ΜονΠρωτΒόλ 69/1986 ΕΕΔ 1986, σελ. 709 - απεργία διαμαρτυρίας που απευθύνεται στο κράτος και αφορά εργασιακά αιτήματα είναι κατ' αρχήν νόμιμη

- ΜονΠρωτΑθ 920/1983 ΤοΣ 1983, σελ. 689- η λευκή απεργία δεν ανταποκρίνεται στην παραδοσιακή έννοια της απεργίας, αποτελεί όμως συνταγματικά κατοχυρωμένη μορφή απεργίας
- ΑΠ 272/1968 ΕΕργΔ 1968, σελ. 729 - ο παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης απεργίας
- ΑΠ (Ολομ.) 526/1967 ΕΕργΔ 1967, σελ. 1438 - ο παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης απεργίας
- ΑΠ 495/1966 ΕΕργΔ 1966, σελ. 1374 - ο παράνομος χαρακτήρας της αδέσποτης απεργίας
- ΑΠ 895/1981 ΕΕργΔ 1981, σελ. 727 - η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία
- ΕφΑθ 2467/1979 ΕΕργΔ 1981, σελ. 513 - η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία
- ΕφΑθ 268/1977 ΕΕργΔ 1977, σελ. 231- η από νόμιμα συνεστημένη συνδικαλιστική οργάνωση μεταγενέστερη ανάληψη της ευθύνης «αδέσποτης» απεργίας δεν την καθιστά αναδρομικά νόμιμη απεργία
- ΕφΑθ 5817/1985 ΔΕΝ 1985, σελ. 899 - η εργασιακή και πολιτική απεργία είναι νόμιμη, έστω και αν κατ' ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας
- ΜονΠρωτΑθ 1950/1983 ΔΕΝ 1983, σελ.712 - η εργασιακή και πολιτική απεργία είναι νόμιμη, έστω και αν κατ' ουσία στρέφεται κατά της νομοθετικής εξουσίας

- ΑΠ 1242/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΕφΑθ 10048/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 87 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΑΠ 75/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1364 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΕφΑθ 10461/1990 ΕλλΔνη 1993,σελ.90-η γενική ρήτρα του άρθρου 281Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ.1195- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΕφΑθ 7807/1991 ΕλλΔνη 1993, σελ.110- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΑΠ 1292/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024- η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΕφΑθ 9477/1983 ΕΕργΔ 1984, σελ. 330 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 1290/1984 ΕΕργΔ 1984,σελ.570- η γενική ρήτρα του άρθρου 281Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας

- ΠρωτΑθ 2887/1985 ΕΕργΔ 1986,σελ.216- η γενική ρήτρα του άρθρου 281Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΕφΑθ 1702/1985 ΕΕργΔ 1985, σελ.468 - η γενική ρήτρα του άρθρου 281 Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 1067/1985 ΕΕργΔ 1985,σελ.476- η γενική ρήτρα του άρθρου 281Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΠρωτΑθ 1048/1985 ΕΕργΔ1985,σελ.488- η γενική ρήτρα του άρθρου 281Α.Κ. ως κριτήριο για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δ/τος της απεργίας
- ΠρωτΠειρ 2395/1979 ΤοΣ 1980, σελ. 223 - έλεγχος της καταχρηστικότητας με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει
- ΕιρΑθ 333/1980 ΕΕργΔ 1980, σελ. 538 - έλεγχος της καταχρηστικότητας με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει
- ΕιρΑθ 967/1980 ΕΕργΔ 1980, σελ. 356 - έλεγχος της καταχρηστικότητας με κριτήρια που πρέπει να αναζητηθούν προεχόντως στα πλαίσια των συνταγματικών ρυθμίσεων και συγκεκριμένα στα όρια που το άρθρο 5 παρ.1 Σ θέτει
- Πρωτ Θεσ/νίκης 3729/1979 ΕΕργΔ 1979, σελ. 820 - πλήρωση του άρθρου 25 παρ.3 Σ με τα κριτήρια του άρθρου 5 παρ.1 Σ
- ΕφΛαρ 681/1988 ΕΕεργΔ 1989, σελ. 595 - η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.2 του Ν. 1264/1982 δεν προσκρούει τελικά στο άρθρο 23 παρ.2 Σ

- ΑΠ 75/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1364 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν από αυτήν προκαλείται πλήρης καταστροφή ή ανεπανόρθωτη βλάβη ή πολύ μεγάλη ζημιά στην επιχείρηση του εργοδότη
- ΑΠ 1242/1983 ΝοΒ 1984, σελ. 1024 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη
- ΕφΑθ 10048/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 87 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ. 1195 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν τα αιτήματα των απεργών τελούν σε πρόδηλη δυσαναλογία με την απειλούμενη ή επερχόμενη από την απεργία ζημιά του εργοδότη
- ΕφΑθ 10461/1990 ΕλλΔνη 1993, σελ. 90 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν οι απεργοί είναι σε θέση να γνωρίζουν ότι η εξακολούθησή της επιφέρει ανεπανόρθωτη ζημιά
- ΕφΑθ 8571/1998 ΕλλΔνη 1999, σελ.1195 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν πρόκειται δηλαδή για νομική διαφορά, για την επίλυση της οποίας οι μισθωτοί μπορούν να προσφύγουν στα δικαστήρια
- ΕφΑθ 7807/1991 ΕλλΔνη 1993, σελ.110 - η απεργία είναι καταχρηστική όταν η απεργία συνοδεύεται από την κατάληψη των χώρων εργασίας και την παρακώλυση των μισθωτών που δε μετέχουν στην απεργία, αν οι πράξεις αυτές έχουν ως αφετηρία τη συνδικαλιστική οργάνωση που κήρυξε την απεργία
- Γνωμ. ΝΣΚ (Ολομ.) 263/1978 ΕΕΔ 1978, σελ. 771 -η απαγόρευση της απεργία

από το άρθρο 23 παρ. 2 εδάφ. β' περιλαμβάνει επίσης τους υπηρετούντες στο λιμενικό σώμα, καθώς και τους πολιτικούς δημόσιους υπαλλήλους των σωμάτων ασφαλείας

- ΣτΕ 687/1987 ΕΕργΔ 1987, σελ. 461 - πολιτική επιστράτευση των χειριστών και ιπτάμενων μηχανικών της Ολυμπιακής Αεροπορίας

NOMΟΘΕΣΙΑ

- **N. 1264/1982** «Για τον εκδημοκρατισμό του Συνδικαλιστικού Κινήματος και την κατοχύρωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων».
- **N. 1876/1990** «Ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις και άλλες διατάξεις»
- **N.Δ. 17/1974** «Περί πολιτικής σχεδιάσεως εκτάκτου ανάγκης»
- **ΔΣΕ 87/1948** «Περί συνδικαλιστικής ελευθερίας και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος.
- **ΔΣΕ 98/1949** «Περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργάνωσης και συλλογικής διαπραγμάτευσης».
- **N.2936/2001** «Περί τροποποίησης του Ν.Δ. 17/1974